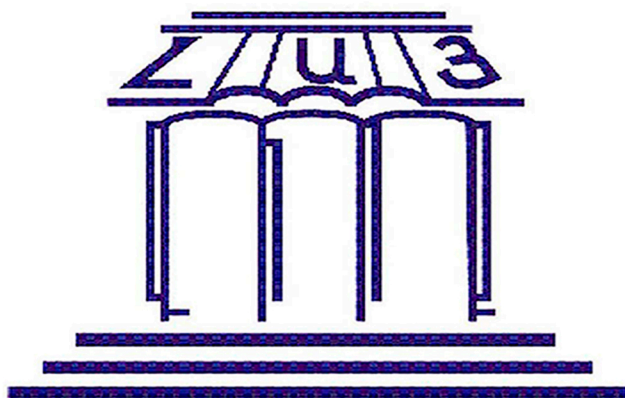




Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

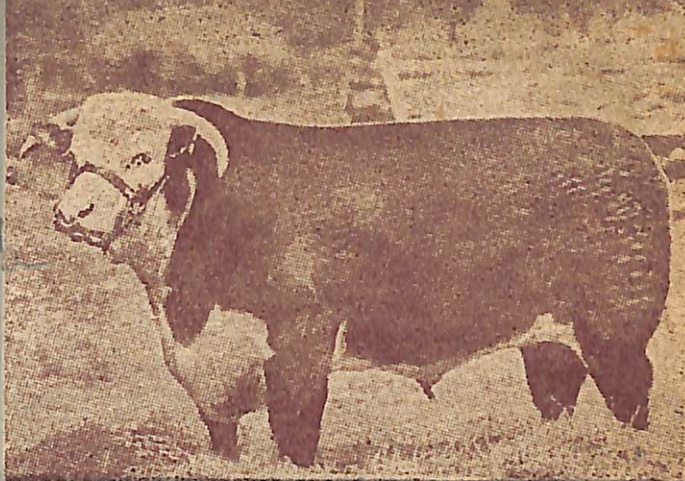
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ա. Վ. ՌՈՄԱՆԵՆԿՈ

3-2474



Am-487

ԻՆՉՊԵՍ ԲԱԶՄԱՑՆԵԼ ՅԵՎ ԼԱՎԱՑՆԵԼ
ՄՍԱՏՈՒ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻՆ
ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

636

2-67



Sh

ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ «ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍ»
ՌՈՍՏՈՎ-ԴՈՆ 1932 թ.

2-67

Apr.

3-2474a

Ա. Վ. ՌՈՍՏԱՆ

ԻՆՉՊԵՍ ԲԱԶՄԱՑՆԵԼ ՑԵՎ ԼԱՎԱՑՆԵԼ
ՄՍԱՏՈՒ ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻՆ
ՀՅՈՒՄԻՍԱՑԻՆ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

Ս. Բ. Վ. ՊԻՐ
Ա. 1933 թ.
ԱՊՐ ԱՊՐ 195

ԱՆԱՆԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՅԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Անանարուծությունը ԽՍՀՄ-ի ժողովրդական տնտեսության ամենակարևոր ճյուղերից մեկն է և նա մեզ ապահովում է միայն արժեքավոր սննդամթերքներ (միս, ճարպ, յուղ, կաթ և այլն), այլ և արդյունաբերությանն անհրաժեշտ հումությամբ—կաշի, բուրդ, ճարպանյութեր և այլն:

Գյուղատնտեսության մեջ անանարուծությունն հսկայական նշանակություն ունի: Ոչտազործելով դաշտաբուծության ավելորդությունները (կարգ, մեղք, յեղիպագործների ցողուններ, արևածաղկի դիմիկները և այլ ավելորդ մասերը), անանարուծությունը խոշոր յեղածուտն է և ապահովում է տնտեսության:

Սոցիալիստական շինարարության հաջող ընթացքը մեծամեծ սլահանջներ է առաջադրում անանարուծության: Ավելանում է կառուցվող ֆարերիկների ու գործարանների համար անհրաժեշտ անասնաբուծական հումությի պահանջը, ավելանում է անանարուծական սննդամթերքների պահանջը թե՛ բանվորական նոր կենտրոնների և թե՛ քաղաքի և գյուղի աշխատավորական լայն մասսաների կողմից:

Չնայելով այն մեծ նվաճումներին, վոր մենք ունենք անանարուծական խորհրդային տնտեսությունների շինարարության, անասնաբուծական ապրանքային ֆերմաների կազմակերպման և կոլտնտեսային անասունների համայնացման ապարիզում, — անանարուծությունն իր զրույթյամբ և արդյունավետությամբ դեռ ևս ժողտնտեսության յետամնաց ճյուղ է: Անանարուծության յետամնացությունն անցյալում նախ և առաջ բացատրվում է նրանով, վոր մեզանում գոյություն ունեն անհատական ցածր ու ցրված տնտեսություններ: Գյուղացիական ժանր անանարուծությունն յեղել է և կա վերադարձ

ՀԱՅ. № 22191

Հայաստանի անկախության և խոշորագույն և լավագույն լինելու ապրանքայնությունը:

Բոլորովին այլ բան է խոշոր, կոնկրետ անտեսությունը: Որքանակ, մեր յերկրափաստ, վորտեղ կաթնա-ապրանքային ֆերմաները դեռ նոր են կազմակերպել, դեռ բոլորովին չեն անբաշխվել, — արդեն 1981 թվականին այն 67—70 տոկոս ապրանքային կաթ: Մինչդեռ դեռ անհատական սեկտորի ապրանքայնությունը հասնում է ընդամենը 12—15 տոկոսի:

Այս հանգամանքը բացատրվում է նրանով, վոր գյուղացիական մասը անտեսությունը չի ունեցել և չսելի հնարավորություն՝ անասնաբուծությունը գիտականորեն վարելու համար: Անհատական անտեսությունն անկարող է կազմակերպել կերի կանոնավոր բազու և իր անասուններին պահում է բացառապես զաշտային անտեսության ավելորդություններով և արտադրանքի մի քանակի արդյունավետությունը աչքի չեն ընկնում:

Այս է պատճառը, վոր անհատական անտեսություններում անասունները յերբեք կուգտ չեն ուտում, ուտել և լավ չեն դարձանում և քիչ մթերք են տալիս: Բացի դրանից, գյուղացիական անտեսություններում ձեռն անասունները սովորաբար պահվում են վոչ միայն սակավ հարմար շենքերում, այլ և ուղղակի բաց յերկնքի տակ, տառապում են ցրտից և ձմռան ընթացքում կորցնում են իրենց կշիռը, քանի վոր սուղ կերը համարյա բացառապես ծախվում է որդանիզմի տաքությունը պահպանելու համար: Պրոֆեսոր Գ. Թ. Լիսկունը հաշվել է, վոր կովը, պահվելով ցուրտ և ձմռանում անհարմար շենքում, ձմռան ընթացքում իր կշիռը կորցնում է 40—50 կիլոգրամ: Նույն պրոֆեսորը նաև հաշվել է, վոր կովի կշիռ այդ միջին հորստի դեպքում, գյուղացիական անասնաբուծությունն ամեն տարի ծախսում է մոտ 2 միլիոն տոնն օդային միավոր, վոր արժե ավելի քան 80 միլիոն դոլար:

Անասուններին այսպես սպանելու դեպքում, խոսք էլ չեր կարող լինել գյուղացիական անտեսությունների անասունների ցեղը բարելավելու ծախս: Այդպիսի բարելավման ուղղությունը աշխատանք բողորմին չեր կատարվում, իսկ յեթև տեղ տեղ կատարվում եր, չեր տալիս շոշափելի արդյունք: Անասնաբուծությունը կոլտուրապես վաթելու նշանակությունն ավելի պարզ պատկերացնելու համար բերենք մի քանի ուրիշակներ, թե համեմատաբար ինչ ապագայողակություն ունեն մեր և արտասահմանի անասունները:

ԽՍՀՄ-ում կովը տարեկան միջին թվով տալիս 1000 կիլոգրամ կաթ, իսկ Գերմանիայում—2000 կիլոգրամ, Անգլիայում—2400 և Դանիայում—2950 կգ: Խոշոր կաթնատուր անասունների կենդանի

կշիռը մեղանում առաջին տարում 140 կգ է, յերկրորդ տարում—180 և չորրորդ տարում—190 կգ: Հյուսիսային Ամերիկայում առաջին տարում—270 կգ, յերկրորդում—380 և չորրորդում—470 կգ:

ԽՍՀՄ Յերկրագործության Ժողովրդական կոմիտեար ընդ Յակովլև Խորեդներ Նամամիթենական 6-րդ համագումարում արված իր զեկուցման մեջ շեշտեց, վոր—

«Մեզանում յեղջյուրավոր ամասունների թիվը ռա ավելի չե, քան Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում, իսկ միջը մեզանում 2 անգամ պակաս է սեացվում: Սակով ապահովությունը, ցածր մթերությունը յեղ յեամմաց յեխնիկան սեղծում է ամասնաբուծական փոքր, սեղավ ապահովյալն սեխություն անկայունություն յեղ սեխեպան ամասնություն պարզորոշ [նախնեք]:

(Յակովիլ. զեկուցում ԽՍՀՄ-ի Խորհրդների 6-րդ համագումարին)

Հուսակցության 16-րդ համագումարը ընենելով գյուղատնտեսության սոցիալիստական շինարարության հարցերը, առանձնապես կանգ առավ անասնաբուծության խնդիրների վրա և նշեց նրա զարգացման հիմնական օւղիները: Համագումարը հացտանակային անտեսության խնդրի հաջող լուծման հիմունքով անհրաժեշտ համարեց—

«Հացանաթիլային ու յեխնիկական կուլտուրաների հաջող զարգացման մեջ մեկեղ ապահովել ամասնաբուծության վերելք յեղ առաջ գորգացումը, նախ յեղ առաջ կազմակերպելով ամասնաբուծական հասուն խորհրդանաթիլային հացանաթիլային խորհրդանաթիլային միացություններ, մաստայորեն սեղծելով բարձր—ապահովյալն կուլտուրային մերմաներ յեղ առաջությամբ ընդլայնելով կերի բազան»:

(16-րդ կուլտուրական)

Անասնաբուծական անտեսության հետամնացության լիկվիդացիան, նրա զարգացման տեմպերն առաջացնելու անհրաժեշտությունը (և՛ քանի տեսակ հումուլյաներով արդյունաբերության պահանջները բավարարելու, ինչպես և բնակչությանը սննդամթերքներով բավարարելու համար) սոցիալիստական անասնաբուծության զարգացումը դասում են անտեսական շինարարության ամենանշանակալ խնդիրների շարքը: ԽՍՀՄ Ժողովրդական կոմիտեարների Խորհրդի և ՀԿ(Բ)Կ Կենտկոմի 1981 թվականի հուլիսի 30-ի դիմումը սոցիալիստական անասնաբուծության զարգացումը համարում է ըմբ ժամանակավ կենտրոնական խնդիրը գյուղատնտեսության առաջնություն և բոլոր կուսակցական, խորհրդային և կուլտնտեսային կազմակերպությունների ուշադրություն և հրավիրում այն բանի վրա, վոր կուլտնտեսային ապրանքային ֆերմաները, խորտնտեսություններ, հեռ մեկտեղ, հանդիսանում են խոշոր, ապրանքային անասնաբուծություն ստեղծելու հիմունքական ձեղը:



Այս կերպ վճռելով անասնաբուծության հարցերը, անհրաժեշտ է միանգամայն վերջանալի ասել, վեր կոտնտեսային ապրանքային ֆերմաների կազմակերպված մագաղափ անգամ չի վերացնում բոլոր կոտնտեսական, խորհրդային և կոտնտեսային կազմակերպությունների շղատախանաավազի յոթնը կոտնտեսականների անհատական, սպառողական անասնաբուծական տնտեսության հետագա զարգացման համար:

«Յերկրորդ հնգամյակում ամատուցների քիչը լիվ տարաճային ա-
ռադ-անճն ալկլսնա ալնան, վոր հիմնականում համազատասախանի
ԽՍՀՄ անառնաբուծական խնդրի յուծման, ինչպես կուսակցությունն ալզ
հաջողեցրեց առաջին հնգամյակում, հաջանասեկային խնդրի վերաբերյալ»:
(Համամիխութնական 17-րդ կուսկոնձերանոթ վարուումներից):

ՄԱՍՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿՈՒՄԻՏԵ

Մեր յերկրամասում անասնաբուծության վերելքի և առցիալիս-
տական վերակառուցման հիմնական խնդիրներից մեկը հանդիսանում
է մսատու և մսա-կաթնատու անասնաբուծության զարգացումը:
Հյուսիսային Կովկասը միշտ յեղի է գլխաւոր վայրերից մեկը, վորը
մսամթերքներ և մատակարարել մայրաքաղաքներին և գլխավորապէս
Դոնի ածխային ռայոններին: Յերկրորդ հնգամյակում խոշոր չափով
զարգանալու յէ ծանր արդյունաբերությունը և աճելու յէ բան-
վոր դասակարգը, ուստի և ափելի կըարձրանա Հյուսիսային Կովկասի
նշանակությունը, իբրև Միության մսամատակարար ռայոններից մե-
կի, ստանալանդ վոր մեր յերկրամասում մի՞ժ հնարավորություններ
կան մսատու և կաթնա-մսատու անասնաբուծության զարգացման
համար:

[illegible]

Այդ հայրանքի հիմնական ճառարտակը պիտի լինի արտագրել
շուտ հասունացող սովորի միտ: Առաջին գոտուն պիտը և բարիլավ
վին ու վարգաշվեն կալիկական անասուններն, ինչպես և արտասան-
մանյան մատուռ անասունները տեսալները: Յերկրորդ գոտուն անա-
սունները հիմնական տեսակը պիտի լինի կալիկականը, խառնված
5

հատուկ կաթնավետ ցեղերի հետ, անասունների անուսն արագացնելու և կաթնատվությունը բարձրացնելու համար:

Արդեն այժմ այդ ուսումնական կենտրոնացած են Վկտորիոյ արեւմտի խոշոր, մագդործական խորհունտեությունները, մագդործական և մագ-կաթնագործական ֆերմաները: Թե վորքան մեծ են այդ ուսումնական կենտրոնությունները մասաու և մագ-կաթնատու յեղ-լյուրավոր անասունների անեցման համար, այդ յերեւում է յերկրորդ հեղամայակի պլանի հետեյալ նախնական նշումներից:—

Հիշյալ ուսումնական խոշոր յեղլյուրավոր անասունների թիվը, վոր 1932 թվականի հուլիսի 1-ին 806,675 էր, 1937 թվականի վերջին կլինի 1,108,040 զույս, այսինքն մոտ մեկ ու կես անգամ ավելի: Անասունների թվի ավելացման հետ խոշոր չափով կավելանա նաեւ այդ ուսումնական մսի քանակությունը: 1937 թվականի վերջում կստացվի 67,836 տոնն միս, վոր համարյա թե հավասար է 1931 թվականին խոշոր յեղլյուրավոր անասուններից ստացված ամբողջ մսին (68,800 տոնն),

Այդ ուսումնական կան մեծ տարածությամբ արտատեղիներ և խոտհարքներ:

Վերջիններս կարելի յե բարելավել վստողւմով, ցանովի խոտերը քանքալը նախապայման մեջ մտցնելով:

Չմեռն աշտոկ համեմատաբար կարճ է և անասուններին կարելի յե արածեցնել յերկար ժամանակ:

Այս բոլորը հիմնադի կերպով նպաստում է անասնաբուծության զարգացման, հնարավորություն է տալիս մեծ քանակությամբ եփան և լավ միս ստանալ:

Մասաու և մագ-կաթնատու անասնաբուծության առաջին և հիմնական խնդիրն է՝

Բարելավել և ավելացնել տեղական անասունների մթերատվությունը:—

Այնպես անել, վոր այդ անասուններն արագ աճեն, միևնույն ժամանակ պահպանելով նրանց դրական հատկությունները, այսինքն նրանց ղեկավարությունը հիվանդությունների դեմ և ընդունակությունը՝ դիմանալու թե ամառվո շոգին և թե ձմեռվա սրտին:

Անոր տնտեսական պայմանները, մեր յերկրամասում բազմապիսի ընդունակ անասունների քանակությունը միանգամայն բավական են նրա համար, վորպէսզի զարդանա բարելավված, արագ աճող, մասաու, խոշոր յեղլյուրավոր անասունների բուծումը և վորպէսզի լայն չափով և բարձր վորակի տալարի միս ստացվի:

Ե. Ներկայումս հիշյալ ուսումնական անասունների վորակը շատ անբավարար է թե նրանց զիջային հատկությունների և թե մթերատվու-

թյան տեսակետից, իհնչ է սրա պատճառը: Այն, վոր գոյություն են ունեցել գյուղացիական մանր-մուկ, ցած ու ցրիվ անհատական տնտեսություններ:

Անասնաբուծական տնտեսության օոցիտիստական վերակառուցումը ստեղծւած է բոլոր պայմանները՝ կերի ուժեղ բազա կազմակերպելու, անասունների կանոնավոր անեցման հիմունքները կիրառելու, անասուններին կերակրելու, պահելու, նրանց ցեղը բարելավելու համար:

Հորի երե կանոնավոր պահելուց և մեծացնելուց միշտ լավ հետեւանքներ են ստացվում՝ մատովությունը բարելավելու և անասունների աճն արագացնելու տեսակետից: Վատ պահած ու մեծացրած հորթերը վատ ել աճում և այդպէս մնում են իրենց ամբողջ կյանքում:

Կիրառելով անասունների ցեղը բարելավելու միջոցառումները, կազմակերպելով հորթերի կանոնավոր անեցումն և ընդհանրապես անասուններին պահելու գործը, միևնույն ժամանակ մենք ունենք բոլոր հնարավորություններ՝ յերկրամասում խոշոր չափով ավելացնելու մսի պաշարը—նույն իսկ անասունների այն քանակով, վոր մենք ունենք այժմ: Դրա համար ամենից առաջ անհրաժեշտ է վերջ տալ հորթերի և մեծ անասունների վայրիվերո մորթութեան: Հենց միմիայն այս միջոցառումը կիրառելով, մենք մսի քանակը կավելացնենք 20 տոկոսով: Սա նշանակում է, վոր մեկ հորթի կլիող հասցնելով մինչև 2 ցետներ, կպահանջվի 12—16 հորթերի կյանքը: Բարելավելով հորթերի կերակրումը, մենք մեր մսի պաշարները կավելացնենք մոլորակաւ, քան 20 տոկոսով, կամ թե դրանով կպահանջենք մորթվելը խոշոր անասունների $\frac{1}{6}$ մասը:

Բացի դրանից, մի շարք գոտեխնիկական միջոցներ կիրառելով (որինակ, քեղմնավորում արտաստեմանյան շուտ աճող ցեղերի ցուլերի միջոցով և այլն), արդեն մոտակա 1—2 տարում մենք դրանք արդյունքներ կստանանք անասունների ցեղի բարելավման գործում:

Սակայն չպետք է մոռանալ, վոր այդ բոլոր միջոցառումները իրենց նպատակին կհասնեն միայն զգալով և հիմնական հարգի լուծման ճանապարհով—կերի աւելի բազա սեղծելով: Առանց դրան բոլոր գոտեխնիկական միջոցառումները չեն կարող մի վորակ չափանիշ արդյունք տալ:

Անոր ժողովրդական տնտեսության օոցիտիստական շինարարության տեսակետը պահանջում են վճռականապես փոխել անասնաբուծության նախկին ձևերը: Բուծել դանդաղ աճող անասունների ցեղեր, վորոնց դրա համար պահանջում են 5—6 տարի, ձեռնառու չեն և այդպիսով վոր մի կերպ չեն բավարարվի մեր ժողովրդական տնտեսու-

թյան պահանջները: Մեր խնդիրը նրանումն է կայանում, վոր վերահիշյալ ժամանակավիճակը կրճատենք մինչև 2, ամենաշատը 3 տարի: Չե՞ վոր միևնույն չի 2,5 ցենտներ միս տվող անասնին մեծացնել 5 կամ 2—3 տարում:

Անասունը, դա մի յուրահատուկ ֆաբրիկա չե, վորը կերը վերանայակում է մսի, կաթի, յուղեղենի և այլն: Խոշոր յեղջյուրավոր անասնի մեկ կիլոգրամ կենդանի կշիռ ստանալու համար հարկավոր է 12—13 կիլոգրամ չոր կեր: Այդքան կերն ամենաձեռնառու և ամենատարբերակետ կերպով ծախսելու համար, անհրաժեշտ է կրճատել ժամանակը, չձգձգել այն, իսկ դրա համար հարկավոր է զիջենալ անասուններին կանոնավոր կերակրելու գործը:

Այդ բոլորը միանգամայն հնարավոր և իրագործելի չե միայն այժմ, յերբ պլանային տնտեսության սխտեմը պրոլետարական պետութեանը հնարավորութուն է տալիս արագորեն բարձրացնել արտադրական ուժերը ժողովրդական տնտեսութեան բոլոր բնագավառներում, ուրեմն նաև մաստու անասնաբուծութեան մեջ:

ՄՍԼՏՈՒ ԱՆԱՆԱՐՈՒՄՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՈՒՂԻՆԵՐԸ

Այդ բոլոր հարցերի լուծումը հնարավոր է, ինչպես մենք արդեն չեղտեցինք, միայն մատու անասնաբուծութեան սոցիալիստական վերակառուցման ճանապարհով: Շնորհիվ հնգամյակի յերրորդ, վճռական տարվա,—1931 թվականի հաջողութունների, յերբ մեր յերկրամասում լուծվեց պապական մեծ նշանակութուն ունեցող մի խնդիր,—համատարած կոլեկտիվացման ավարտումը հիմնականում և նրա հիմունքով կուլակութեան վորպես դասակարգի վերացումը, վերջապես, հացահատիկային խնդրի լուծումը՝ խորհրդային տնտեսության, մեքետատրակտորային կայանների և կոլտնտեսութունների հիմունքով,—շնորհիվ այս ամենի, ստեղծվեցին պայմաններ անասնաբուծութեան, մասնավորապես մատու և մսակաթնատու անասնաբուծութեան հաջող զարգացման համար:

Ինչպես մենք գիտենք, կուլակցութեան 16-րդ համագումարը չեղտել էր, վոր անասնաբուծութունը պիտի դարձանա խորհրդային տնտեսության, կոլտնտեսային ապրանքային ֆերմաների և համայնացված հոտերի միջոցով: Այդ բանը փայլուն կերպով հաստատվում է մեր յերկրամասի իրականութեամբ:

1929 թվականին խորհրդային տնտեսութուններում կային 14,900 խոշոր յեղջյուրավոր անասուններ, կոլտնտեսութուններում—26,609: Այս բոլորը կազմում էր անասունների ընդհանուր թվի 1 տոկոսը: 1932 թվի հունվարի 1-ին խորհրդային տնտեսութուններում կային 289,100 գլուխ անասուններ, վորոնցից 100,700-ը կովեր և կոլտնտե-

սնաբուծութուն—298,993 գլուխ, վորոնցից 140,836-ը կովեր: 1933 թվականի հունվարի 1-ին խորհրդային տնտեսութուններում ու կոլտնտեսութուններում ընդամենը կար 583,100 գլուխ անասուն, կամ ընդհանուր քանակութեան 21,6 տոկոսը:

1929 թվին յերկրամասում չկային կոլտնտեսային ապրանքային ֆերմաներ, իսկ 1932 թվին հունվարի 1-ին այդ ֆերմաների թիվը հասավ 1111-ի:

Այս թվերը ցույց են տալիս, վոր մեր յերկրի անասնաբուծութունը բռնել և լայն սոցիալիստական շինարարութեան ճանապարհը և վոր խորհրդային տնտեսութունների հետ միասին, ապրանքային կոլտնտեսային ֆերմաները դառնում են սոցիալիստական անասնաբուծութեան հիմնական ձևը:

Մեր բերած տվյալները նաև ցույց են տալիս, վոր կոլտնտեսային լայն մասսաները գործնականում համոզվեցին կոլեկտիվ անասնաբուծության առավելութունների մասին: Ահա այդ առավելութունները:—

Կոլիկն հնարավոր է լուծել կերի խնդիրը:
Հնարավոր է ամենաարագ կերպով բարելավել անասունների ցեղը և ավելացնել նրանց մթերատվութունը:

Ավելանում է ապրանքայնութունը, իջնում է բուծվող անասունների և նրանց մթերքների արտադրության ինքնարժեքը:

Զգալի չափով կրճատվում են շինարարական ծախսերը (գոմեր, սիլոսային կառուցվածքներ և այլն):

Մեծ չափով խնայվում է բանվորական ուժը:

Բոլորովին մատչելի չեն կանոնավոր զոտեխնիկական և ագրո-տեխնիկական ղեկավարութունն ու սպասարկումը:

ՄՍԼԳՈՐԾԱԿԱՆ ՅԵՎ ՄՍԱ-ԿԱԹՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

Թերք անասնաբուծութեան հիմնական խնդիրը մե՞ արտադրութունն է, տնտեսութունը կոչվում է մտազորակամ, իսկ յերբ նպատակ է դրվում գլխավորապես կաթ արտադրել, անտեսութունը կոչվում է կաթնազորակամ: Այս յերկու ճյուղերը գլխավորներն են և հիմնականները: Գոյութուն ունեն նաև մսակաթնադործական և մրսա լծկա՝ ային ճյուղեր, այսինքն տնտեսութեան նպատակն է միս և չեղան անասուններ ստանալ:

Կաթնազորակամ տնտեսութուններում բոլոր կովերը կթվում են և նրանց նպատակն է կաթ արտադրել: Այստեղ հորթերը ինամվում ու մեծացվում են առանց մայրերի (կովերի) այն հորթերը, վորոնք պահվելու չեն անասունների թիվը պահպանելու կամ չափաքանելու հո-

մար: Մնացած հորթերը կամ մորթվում են, կամ հանձնվում ուրիշ տնտեսաօրհանների, մասնավորապես հատուկ ֆերմաների, կերակրելու և մեծացնելու համար:

Մտազործակամ տնտեսաօրհան մեջ պահվում են մատուցելու համար: Կաթնատու անասուններ, հիմնական մթերք—միս ստանալու համար:

Այսպիսի տնտեսաօրհաններում կովերը սովորաբար չեն կթվում և հորթերն ամբողջ ժամանակ, մինչև ծնից կտրվելը զտնվում են մալերի հետ և ոգտվում են նրանց ամբողջ կաթով: Մտազործական տնտեսաօրհաններում կաթը և կաթնամթերքները յերկրորդական ուժանդակ բնույթ են կրում:

Մտա-կտրմազործակամ տնտեսաօրհանները զանազան ձևերով են վարվում: 1) բոլոր կովերը կթվում են, իսկ հորթերը կերակրվում են սերը քաշած կաթով: 2) կթվում են միայն ամենակաթնավետ կովերը, իսկ նրանց հորթերը կերակրվում են սերը քաշած կաթով: 3) Բոլոր կովերը կթվում են միայն որակյա մի տնգամ: Հորթերը ցերեկը լինում են մայրերի հետ, իսկ գիշերը բաժանվում են նրանցից: 4) կովը կերակրում է յերկու հորթ — իրենը և մի ուրիշը:

Հորթերին այս ձևով կերակրելիս մնացած կովերը լիովին չեն կթվում:

Հյուսիսային Գովկասում, նայած կերի խնդրի հետ կապված պայմաններին, մատուցելու և մսա-կաթնատու անասնաբուծությանը ըզբաղվող կուտնտեսաօրհաններում միանգամայն դործադրելի յեն մսա-կաթնազործական ուղղության բոլոր առանձին ձևերը:

ԿՈՆՏԵՆՍԱԿՆԱՊՐԱՆԲԱՅԻՆ ՄՍԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՑԵԿ ՄՍԱ-ԿԱԹՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՖԵՐՄԱՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Կուտնտեսային ապրանքային ֆերման հանդիսանում է այն հիմնական ձևը, վորն ապահովում է անասնաբուծության ամենաարագ զարգացումը և համայնացված անասունների ապրանքայնության բարձրացումը: Այս թե ինչու այս ֆերմաները պետք է ամենամեծ չափով զարգանան մատուցելու և մսա-կաթնատու անասնաբուծության ուղղություններով:

Այս ուղղությունների յուրաքանչյուր կուտնտեսաօրհան պետք է ունենա 25—30 և ավելի հով: Նոր կազմակերպվող կուտնտեսաօրհաններում ֆերմայի անասունների թիվը պետք է լրացվի կուլակներից զբաղված անասուններով, վորոնք կուտնտեսաօրհանն են հանձնված, կուտնտեսաօրհան մտնողները յերկրորդ կովերով, խստորեն համապատասխան դ. տ. արտելի կանոնադրության պահանջներին և հորթեր ու կովեր զննելով (տվյալ կուտնտեսաօրհան անգամներից կամ զրախի):

Ապրանքային ֆերմաներ կազմակերպելիս պետք է ի նկատի ունենալ, վոր բոլորովին անթույլատրելի յե համայնացնել մեկ կով ունեցող անասնաօրհանների կովերն ու հորթերը: Ընդհանրապես, յուրաքանչյուր կուտնտեսաօրհան, կազմակերպելով ապրանքային ֆերմա, պետք է ոգնութուն և աջակցություն ցույց տա կուտնտեսականներին, վորպեսզի սրանք ունենան իրենց կովերը: Այնուհետև կուտնտեսային ապրանքային ֆերմաները պիտի լրացվեն նրանց ունեցած, համայնացած անասունների հորթերով, կուտնտեսաօրհան համայնացված նախրից անասուններ ընդունելով և մատմը զննումներ կատարելով:

ՆԱԽՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Հիմնական, բազմազգեղն Նախիրը կազմակերպելիս, սկզբում նըպատակ է դրվում անասունների թիվը հասցնել այն չափին, վոր վորոշված է արտադրական պլանով: Նախրի թիվը մինչև ընդունված նորմա հասցնելուց հետո պետք է զբաղվել սկզբում հասակի, ապա ախի, ցեղի և կազմվածքի ընտրությամբ: Միևնույնը պիտի կատարել նաև ցեղային ցուլերի վերաբերմամբ: Նախիրն ամբողջովին լրացնելուց և պատշաճ կարգ սահմանելուց հետո վորոշվում է, թե ամեն տարի անասունների վոր տոկոսը պիտի խոտանվի: Ընտրվում են միայն լավագույն անհորթ կովերն ու ցուլիկները, սեփական միջոցներով անասունների ցեղը բարելավելու համար: Խոտանման տոկոսը վորոշվում է կովի և ցուլի բուծողական (ցեղային) դործունեյության միջին ժամկետով: Այդ ժամկետը, միջին թվով հաշված, մատուցելու կովերի համար 5 տարի յե, իսկ մսա-կաթնատու կովերի համար—6-7 տարի: Օուլերի բուծողական դործունեյությունը յերկու դեպքերում էլ միջին թվով 6 տարի յե վորոշվում: Այն ցուլերը, վորոնք հաջողությամբ տալիս են սերնդին իրենց հատկությունները և աչքի յեն ընկնում իրենց ծագումով և կազմվածքով, պետք է վորջան կտրելի յե յերկար պահել նախրի մեջ:

Մատուցելու և մսա-կաթնատու անասունների նախիր կազմակերպելու համար պետք է ընտրել ամենատիպիկ և լավագույն կովերին: Ընտրելիս հարկավոր է ղեկավարվել այն ընդհանուր նշաններով, վորոնք բնորոշ են մատուցելու և մսա-կաթնատու կովերի համար:

Նախ և առաջ ամենահարմար անասունները կալմիկական անասուններն են, այնուհետև—տափաստանային դորշալուները և այս ցեղերի մեծիմասերը: Սրանք մատուցողական նախիր պահող տնտեսաօրհանների համար են: Մսա-կաթնազործական տնտեսաօրհանների համար պետք է աշխատել ընտրել այդ հիմնական ցեղերի և օրիմունտով կոչված ցեղի ու ղվեղական կովերի մեծիմասերը:

Պովերի ընտրութեան ժամանակ հարկավոր եւ ամենից առաջ ի հնչաւոր ունենալ հետեւյալը.—հասակը, վորը 9—10 տարուց ավելի չափաի լինի, առողջութիւնը, վորը պետք եւ վազերացմի անասնաբույժի կողմից եւ անասնի կենդանի կշիռը: Կալիկական կովերի ընդունելի կշիռը պիտի լինի 370 կիլոգրամ: Կարող եւ լինել նաեւ պակաս, բայց միայն այն դեպքերում, յերբ կովն աչքի յե ընկնում իր ցեղայնութեամբ եւ կազմվածքով: Գորշավուն, տափաստանային կովերի կշիռն ավելի պիտի լինի մոշ պակաս, քան 20 կիլոգրամով: Վերջապես, կովերի ընտրութեան ժամանակ վերջին պահանջն այն եւ, վոր նրանք պետք եւ բավարար կազմվածք ունենան:

Անասունների կազմվածքի վրա պետք եւ մի փոքր կանգ առնել: վորովհետեւ դա ամենաեղանակն եւ համարվում: Մասաու անասունների լուրջ կազմվածքի նշանները հետեւյալներն են.—1) լայն եւ համահասար միջք: Յետեւից եւ մի փոքր բարձր տեղից դիտելիս մասաու կովի լավ միջքի ձեւը պետք եւ նմանվի յերկարացրած յեռանկան (կաթնատու կովերի միջքի այդպիսի ձեւը պարզ յերեւում եւ): 2) յիթն նայել կողքից, մասաու կովի իրանի ձեւը նույնպէս նման եւ յեռանկան: 3) մասաու կովի առջևից ու յետևից յերեւում են ուղիղ անկյունների գծավորումներ: 4) կողքերը կլորացած ձեւ ունեն եւ կախ ընկած չեն: 5) յերկար եւ վորտան կարելի յե լայն ու մասն հետույքը մասաու կովի հատկանիշն եւ: 6) պետք եւ խուսափել յերկարավոր կովերից եւ զերազանք կարճ վրաներ ունեցողների, 7) կոլերքը պիտի լինի լայն: 8) վրը կարճ եւ հաստ, ավելի լավ եւ յերկար ու բարակ:

Փափուկ եւ հաստ կաշին, վորը հեշտութեամբ շոշափվում եւ մասների ծայրերով, խիտ եւ փափուկ մազերը եւ ընդհանուր, փափուկ կազմվածքը մասաու անասնի լավագույն նշաններն են համարվում:

Յուրն ընտրելիս պետք եւ ուշադրութեամբ դարձնել նույն նշանների վրա, ինչ վոր կովինն են, բայց միշտ պետք եւ զերազանք արիւթեամբ եւ եներգիայով աչքի ընկնող ցուշներին:

Մսա-կաթնագործական նախիրների համար կովեր ընտրելիս թույլատրելի յեն մի քանի շեղումներ վերեւ հիշված պահանջներից: Մսա-կաթնագործական ցուլ ընտրելիս պետք եւ աչքի առաջ ունենալ մոշ միայն նրա կազմվածքն ու ընդհանուր նշաններն, այլ եւ ծագումն առանձնապէս հետաքրքրվելով նրա ծնողների կաթնատուութեան չափով:

Մսային ուղղութեան ունեցող անասնութեաններում նախիր կովերի քանակը պիտի լինի ամենաշատը 300: Այդ քանակը հանձնարարելի յե միայն այն դեպքերում, յերբ գոյութեան ունեն ընդարձակ արտատանդեր եւ յերբ անասուններին ջրելու խնդիրը լուծված եւ դրական կերպով: Ուրիշ դեպքերում այդ քանակը պիտի լինի 250, ընդ-

հանրապէս 200 ից պակաս չափաի լինի: Մսա-կաթնագործական արտատութեան մեջ կովերի թիվը լի ում եւ 150-ից մինչեւ 200:

Մեծաբաժ հորթերից նախիր եւ կազմվում սովորաբար 250—300 — 350 գլուխ: Նախիր քանակը վորոշվում եւ, նայած արտատանդի վորակին եւ նրան ուղտագործելու հարմարութեաններին, ինչպէս նաեւ վոր կարևոր եւ, ջրելու հարմարութեաններին:

Կերով ապահովված լինելու, կերի կայուն բազա ստեղծելու հնարավորութեան տեսակետից մեծ տարբերութեաններ կան Հյուսիսային Կովկասի ուսումների միջեւ: Այստեղից ծագում եւ մի խնդիր—անհրաժեշտ եւ կազմակերպել այնպիսի ապահովագրական մասաու եւ մսա-կաթնատու ֆերմաներ, վորոնք տարբեր լինեն իրենց արտադրական նշաններով:

1. Յերկրամասի չափադանց չորաքին վայրերում, վորտեղ կերի իրիտ պակասութեան եւ զգացվում, ամենից ձեռնառու յե կազմակերպել հորթեր արտադրող անասնաբուծական անասնութեաններ: Հորթերը անասնութեան մեջ մեղում են միայն ծիծ ուտելու ջրջանում—մինչեւ մորից բաժանվելու: Ծծեց կտրելուց հետո (մոտ 5 ամսական հասակում հորթերը հանձնվում են անասնաբուծական կոլտնտեսութեաններին (ֆերմաներին), վորոնք զբաղվում են մատղաշների աճեցմամբ:

Հորթերի այդպիսի ֆարրիկաներում նախիրը բաղկացած պիտի լինի բացառապէս ծնու կովերից եւ ցեղային ցուլերից (կովերը—96 տոկոս, ցուլերը — 4 տոկոս):

Սեփական նախիր մեջ ցեղային մատղաշներ (սեփական միջոցներով անասունների ցեղը բարելավելու համար) ունենալը պարտադիր չեւ: Այդ նպատակով ցեղային անասուններն ստացվում են ուրիշ կոլտնտեսութեաններից (ֆերմաներից), վորոնք աճեցնում են մատղաշներին:

2. Այն սայրներում, վորտեղ կլիմայական նպաստավոր պայմաններ կան հյութալի եւ այլ կեր արտադրելու համար, ձեռնառու յե կազմակերպել այնպիսի անասնաբուծական կոլտնտեսութեաններ (ֆերմաներ), վորոնք հորթեր են արտադրում եւ մեծացնում են նորանց, մինչեւ վոր նրանք անասնապիսի պետքական լինեն:

Այսպիսի ֆերմաներում մասաու եւ մսա-կաթնատու անասունների առկոսային հարաբերութեանը հետեւյալն եւ.—

Կովեր—30 տոկոս:

Ցուլեր—1

Մինչեւ 1 տարեկան հորթեր—24 տոկոս:

1 տարեկանից մինչեւ 2 տ. հորթեր—23 տոկոս:

2 տարեկանից մինչեւ 2 տարեկան—22 տոկոս:

Այնքան արագ ամող անասուններ բուծելու դեպքում, յերբ հորթերը մեծացվում են վաղ թե մինչև 8, աչլ մինչև 1 և կես—2 տարեկան, կովերի տոկոսը համապատասխան չափով ավելացվում է: Ընդհանրապես, ուր ամող անասուններ բուծելիս, յերբ մատղաշները մեծացվում են մինչև 4 տարե, կովերի տոկոսն ավելի պակաս կլինի: Մեր բերած նախրի չափը պարտադիր չէ, սակայն նախիր կազմակերպելիս և արտադրական առաջադրություններ մշակելիս կարելի չե ոգտվել այդ չափով:

8. Այդ նույն ուսյուններում անտեսապես ձեռնտու չե զբաղվել այն հորթերի և մատղաշների անեցմամբ, վորոնք ստացվում են ուրիշ ֆերմաներից և կուտանտեսություններից:

4. Այն տեղերում, վորտեղ կան լավ արոտատեղեր և խոտհարքներ, կամ հյութալի, ուժեղ և կոշտ կերեր, անհրաժեշտ է կազմակերպել ուրիշ կուտանտեսություններից ստացվող անասուններին կերակրող-արածեցնող կուտանտեսություններ ու ֆերմաներ:

5. Կազմակերպել խառն ֆերմաներ ու կուտանտեսություններ, այսինքն այնպիսիները, վորտեղ միանգամայն հնարավոր է ձեռնառն չե բոլոր գործողությունների գոգակցումը, այսինքն հորթերի արտադրությունը, մատղաշներին մեծացնելը և վոչ միայն սննդական պնասուններ, աչլ և ուրիշ կուտանտեսությունների ու ֆերմաների անասունները:

Ապրանքային անասնաբուծական մաստու և մաս-կաթնատու ֆերմաների ըստ արտադրական նշանների մասնազիտացումը անհրաժեշտ է դարձնում յերկրամասում կազմակերպել մի այնպիսի կուրթի-նատ, վորն իր սխտեմի մեջ ընդգրկե բոլոր ապրանքային, մաստու և մաս-կաթնատու ֆերմաները:

Հաջահատիկային կուտանտեսություններում և խորհանտեսություններում արկավոր է կազմակերպել անասունների ձմեռումը կալի կերերով (ավելացնելով ուժեղ կերեր), իսկ մի քանի դեպքերում անասունների կերակրումը խոտով, արմատապտուղներով, սիդոսային կերով և գլխավորապես յեղիպտացորենով:

Ապրանքային կաթ ստանալու համար, ապրանքային անասնապահական մատգործական ֆերմաների մեծ մասում, մանավանդ այնտեղ, ուր կան լավ արոտատեղեր, պետք է կթել կովերը: Կաթի յեկամուտը պակասեցնում է հորթերի արտադրության և նրանց անեցման արժեքը:

Մատգործական անասնաբուծական տնտեսություններ վարելու այս ձևը լայնորեն կիրառվում է Հյուսիսային Ամերիկայում: Այս տնտեսությունների տվյալները հաստատում են, վոր մաստու կովերի կիսատ կթելը չէ խանգարում հորթերի նորմալ աճին:

Կովերի մասնակի կրթը լայն շտրիով զբոծադրվում է նաև մեզանում, Խորհրդային Միության մեջ, «Սկոտովոդի» տնտեսություններում, Կիրառելով մաստու կովերի մասնակի կրթը, մենք դրանով գուտ մաս-գործական տնտեսությունից անցնում ենք մաս-կաթնատգործական տնտեսության, վորն ավելի յեկամաբեր է:

Հաշվի առնելով կազմակերպչական տնտեսական նշանակություն ունեցող այդ բոլոր հիմնական գրույթները և, գլխավորապես, հաշվի առնելով կերի հնարավորությունները, պլանովորող որգաններին համար դժվար չի լինի վորոշել կուտանտեսության կամ ֆերմայի արտադրական այն տիպը, զորն առավել ձեռնտուն չե յերկրամասի այս կամ այն վայրի համար:

Ձուտ մատգործական ուղղություն ունեցող ֆերման կարող է տեղ ունենալ այն ապրանքային անասնաբուծական, մատգործական կուտանտեսություններում, վորոնք գտնվում են յերկրամասի արևելյան ուսյունների առավել չորային տեղերում:

Մաս-կաթնատգործական ապրանքային տնտեսության արտադրական հետևյալ ձևը մեկ կովով յերկու հորթ կերակրելն է և կովերի կես մասի կթելը: Անասնաբուծական ապրանքային ֆերմաներում (կուտանտեսություններում) այդպիսի սխտեմ պիտի կիրառվի արևելյան ուսյուններում, լավագույն կեր ունենալու դեպքում:

Յերկրամասի արևելյան և հյուսիս-արևելյան ուսյունների արևմտյան և հարավ-արևելյան մասերում, վորտեղ կերի խնդիրը հնչուտություն է լուծվում, մասնավորապես անասունների արածման շրջանում, միանգամայն ձեռնառն չե կազմակերպել խառն տիպի ապրանքային մաս-կաթնատու կուտանտեսություններ: Այստեղ կթվում են նախրի առավել կաթնատու կովերը, իսկ նրանց հորթերը կերակրվում են սերը քաշած կաթով: Մնացած կովերը չեն կթվում և հորթերի ծծելու շրջանում ամբողջորդ գտնվում են իրենց հորթերի հետ, մինչև վոր սբանք ծծից կտրվեն:

Պելլոպես, ապրանքային մաս-կաթնատգործական անասնաբուծական ֆերմաների ու կուտանտեսությունների վերջին ձևը այն է, յերբ բոլոր կովերը կթվում են, իսկ նրանց հորթերը կերակրվում են սերը քաշած կաթով: Այս ձևի մաս-կաթնատգործական տնտեսությունները ձեռնառն կլինեն միջին խոնավություն ունեցող ուսյուններում, ապետեղ, վորտեղ միանգամայն հնարավոր է հյութալի, ուժեղ և կոշտ կերերի ուժեղ բաղա տեղծել:

ՏԵՂԱՎԵՆ ՄԱՍՏՈՒ-ԼՅԿԱՆ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ԾԵՂԵՐԸ

Մեղանում, Հյուսիսային Կովկասում չկան յեղջյուրավոր անասունների բացառապես մաստու ցեղեր:

Մեզանում անասունների հիմնական ցեղերը, վորոնք շատ են տարածված, կալմիկական և գորղավուն տափաստանային (ուկրաինական) տեսակներն են: Ընդունված և կալմիկական անասուններին անվանել մաստու-լմիկանացու, վորովհետև նրանք աշխատելու խիստ դժուկան հատկություններ ունեն (սրանք մաստվությամբ առաջին տեղ են բռնում), իսկ գորղ տափաստանայինները—լմիկանացու մաստու (աշխատելու արժանիքներն ավելի բարձր են, քան ուրիշ ցեղերի անասուններին): Բացի այդ, ցեղեր և հիմնական ցեղերից, ազգային մարզերում գոյություն ունեն, այսպես կոչված՝ լեռնական անասունները: Կալմիկական անասուններն իրենց նշանակությամբ, վորպես հիմնական բազա մսագործական և մսա-կաթնագործական անասնաբուծությունը զարգացնելու համար,—իրենց թվով առաջին տեղն են բռնում: Գորղավունները բռնում են յերկրորդ տեղը, իսկ լեռնականները—յերրորդ տեղը: Ավելի ճիշտ կլիներ վերջիններս զասել կաթնա-մաստու անասունների շարքը, քանի վոր նրանց կաթնատվությունն ավելի յե, քան մսատվությունը:

ԿԱԼՄԻԿԱԿԱՆ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԸ

Կալմիկական ցեղի անասունները իրենց պատմությունն ունեն դեռ 17-րդ դարից սկսած:

Նրանց թիվն առանձնապես շատ է նախկին Աստրախանի նահանգում և ապա դեպի արևմուտք, նեֆառյալ նաև նախկին Ստավրոպոլի ու Սարսիլ շրջանները, այսինքն այնտեղ, վորտեղ կալմիկական փողովուրդն աղաթ տեղեր եր գտնում քոչվորության համար:

Այն նշանները, վորոնք կալմիկական անասուններին մաստվության վորակի տեսակետից տարբերում են ուրիշ տեղական ցեղերից, հետևյալն են.—անասնի յետույթի և մեջքի յերկարություն ու լայնություն, կրծքի լայնություն, կարճ վրտենք, զլխի և այլ մասերի թեթևություն: Այս բոլոր նշանները խիստ հիշեցնում են կուլտուրական, մաստու ցեղերի նշանները: Մաստու անասուններին ուսումնասիրողներից շատերը մեզանում և նրանցից ամենահաճախվորը—պրոֆ. Պ. Ն. Կուլեշովը նմանություն են գտնում մեր կալմիկական անասունների և շորագորն կոչված ցեղի միջև (տես նկ. 1):

Բացի կողմվածքի նմանությունից, նրանք նմանվում են նաև գույնով: Կալմիկական և շորագորն անասունները մեծ մասամբ լինում են կարծիր: Ցեղջյուրների մոմի գույնը նույնպես ընդհանուր է այս ցեղի անասունների համար:

Ներկայումս Հյուսիսային Կովկասում կալմիկական անասունները տարածված են նախկին Սարսիլ, Ստավրոպոլի, Դոնի, Շախտ-Դոնեցի, Դոնեցի ռայոններում և նախկին Թիբիսի շրջանի հյուսիս-արևելյան

մասում: Համաձայն Յերգրային Հողային վարչության տվյալների, 1927 թվականին յերկրամասի սահմաններում կալմիկական անասունների և նրանց մեղիաների թիվը հասնում եր 1,300,000 զլխի: Այս ցեղի լավագույն անասունները տարածված են, Մանիչ, Սալա, Կուգույտ, Կալաուս գետերի մերձակա վայրերում և Յիգորլիկ գետի վերին մասերում:

Անասունների այս ցեղի հիմնական առանձնահատկությունը—դանդի կալմվածքն է և յեղջյուրների ուղղությունը: Դուռիք թեթև և ճակատի ներս ընկած վրտենքով այնտեղ, վորտեղ գտնվում է քթի վրտենքների հիմքը: Բացի այդ, համարյա բացակայում է ծոծրակի սանրը, վորից զուգիք ներս է ընկած նաև այդ մասում: Ցեղջյուրները բաց, մոմի գույն ունեն, կիսալուսնի նման են և մի փոքր՝ զնպի առաջ են թեքված:



Նկ. 1-ին Կալմիկական ցեղի ցուլ

Այսպիսի ձևի յեղջյուրներ են ունենում կալմիկական կուլերն ու յեղները, իսկ ցուլերի յեղջյուրները նույնպես կիսալուսնաձև են, բայց նրանց ծայրերը չեն մոտենում իրար:

Գույնը գլխավորապես կարմիր է, յերբեմն ավելի բաց և մուգ յերանգավորումներով: Հաճախ կալմիկական անասունների գույնը չի լինում համադարձ, այլ սպիտակ բծերով: Շատ դեպքերում կալմիկական անասունների ցեղային լավ նշան են համարում բաց գույնը, մեծ հաղաթությունը, զանազան մեծությամբ սպիտակ բծերը կրծքի տակ, փորի, առուկների և մեջքի վրա, ինչպես և պոչի մագերի ծայրի սպիտակությունը:

Կալմիկական անասունների առանձնահատկություններից մեկը նրանց տրագ չաղանայն է և անհասարակ հարպակալմը: Բացի դրա-



նից, կարմիրկապան անասունները հիմնադր ընդունակութիւնն ունեն գիմանալու ձմեռը բացող դաս պահմանը, հենց տափառաւանում: Ուժեղ քամու, մրրկի և սառնամանիքի ժամանակ կարմիրկապան անասունները կարող են ավելի յերկար դիմանալ, քան ուրիշ ցնդերի անասունները:

Կարմիրկապան անասունը վոշ պակաս դիմանում է նաև ամառվա շոգին և յերկարատե չորութեան: Նա պահանջկոտ չէ դեպի ջուրն ու կերը: Առանց հրաժարվելու խմում է դառնալի ջուրը, բայց դժվարութեամբ է ընտելանում լավ, մաքուր ջրին: Նա ավելի մեծ հաճույքով է ուտում տափաստանի վայրէ խոտը, քան թիւ ժողովածոն, լեռնային կամ այլ խոտերը:

Ըստ Պ. Ն. Կուլեցովի, կարմիրկապան չաղացրած յեղան միւր, առանց հարկի, կազմում է վոշ պակաս, քան 51,5 տոկոս:

Քիչ չեն այն դեպքերը, յերբ լավ չաղացրած կարմիրկապան յեղաների ամբողջ խմբեր տալիս են 55 տոկոս զուտ միւս վոսկորների կըրիւրը կազմում է մի կըրի 24,3 տոկոսը: Ներկայումս կարմիրկապան ցեղի կովի միջին կըրի 360 կիլոգրամ է, իսկ միջին գիրութիւնն ունեցող հասակավոր յեղան կըրի 400—420 կիլոգրամի չիշյալ կըրի շատ ցածր է նախապատերազմյան ժամանակի կարմիրկապան կովերի միջին կենդանի կըրից, յերբ կովը կըրում էր 400—420 կիլոգրամ, իսկ լավ չաղացրած յեղը—560 կգ:

Սյո բոլորը ցույց է տալիս, վոր խիստ վատացել է կարմիրկապան անասունների վորակը և վոր անհրաժեշտ է շատաւ կերպով բարելավել այն:

1928—27 թվ. Ռուստովի յերկրային գյուղատնտեսական փորձնական կայանի աշխատակից Ա. Ս. Խրամովը հետազոտեց նախկին Սալսկի շրջանի կարմիրկապան անասուններին: Հետազոտութիւնը տվեց հետևյալ թվերը անասունների չափի, կենդանի կըրի մասին և այլն.—

Հասակավոր կենդանիների միջին չափեր (սանիմետրներով)

	Կովեր	Ցուլեր	Յեղներ
Բարձրութիւնը . . .	125,8	135,5	141,5
Կրծքի շրջանը . . .	181,6	200,0	200,7
Մեկի տակի շրջ. . .	17,0	22,0	20,6
Իրանի թիւ յերկարութիւնը . . .	165,0	200,0	183,3
Կենդանի կըրի . . .	—	747,0	—

Անասունների զույնների վերաբերմամբ հետազոտութիւնը տվել է հետևյալ թվերը.—համատարած կարմիր գույնի անասունները—8,6 տոկոս, կարմիր մարմնով և սպիտակ գլխով անասունները—0,1 տոկոս:

կարմիր գույնով և սպիտակ բծերով—4,42 տոկոս: Ընդամենը կարմիր տեսակից—58,9 տոկոս:

Դեղնակարմիր և դեղին տեսակ—5 տոկոս, սպիտակ գլխով—1,4 տոկոս, մարմնի վրա սպիտակ բծավորումներով—34,7 տոկոս, ընդամենը դեղնակարմիր և դեղին (բծավորումներով) անասունները—41,1 տոկոս:

Ինչ վերաբերում է կարմիրկապան անասունների կաթնատուլթյան, այդ չափազանց կարևոր հարցը մինչև այժմ մնում է չպարզված, քանի վոր չի կարելի հիմնվել նախապատերազմյան ժամանակի ցուցիչների վրա. այդ ցուցիչները շատ քիչ են և հակասական: Վերջին ժամանակներին տվյալները նույնպես լրիվ չեն:

Համաձայն նախկին Սալսկի շրջանի հողվարչութեան տեղեկութիւնների, կան հատ ու կենտ տվյալներ կարմիրկապան ցեղի կովերի մթերատուլթյան մասին: Այդ տվյալներն ասում են, վոր Յիսկանսկի աշտին Անտոնովսկի գյուղում կովը տարեկան տալիս է 1110 կիլոգրամ կաթ:

Վերև հիշված Ա. Վ. Խրամովի աշխատանքի տվյալներից յերևում է, վոր նորածին կովերը որական միջին թվով տալիս են 2-ից մինչև 3 լիտր, լավագույն դեպքում 6-ից մինչև 15 լիտր կաթ: Նախկին անասնաբուժական ընկերութիւնների գրանցումների համաձայն, նրանց 3 կաթնատնտեսութիւններում, ինչպես և 4 գյուղական կաթնատնտեսութիւններում կարմիրկապան կովը տալիս էր որական 5,1 լիտր կաթ: Նորածին կովը լավագույն դեպքում տալիս էր 10,9 լիտր: Կթվելու շրջանի տևողութիւնը 6—8 ամիս է և ցամաքութեան շրջանը 4—6 ամիս: Սա արդեն այնքան էլ վատ չէ, համեմայն դեպս այդ տվյալներն իրավունք են տալիս յեղրակացնելու, վոր կարմիրկապան ցեղի կովերն ընդունակ են տարեկան միջին թվով տալու 1200 լիտր կաթ (յեթն նրանք կանոնավոր կերակրվեն):

Կարմիրկապան անասունների պակասութիւններին են նրանց ուշ տնումը, վոր մասամբ բացատրվում է ընդհանրապես մեղանում անասունների, մասնավոր հորթերի վատ պահվածքով:

Անհախ նրանից, վոր կարմիրկապան անասունների ճարպանութեանը կուտակվում են գլխավորապես վորովայնի մասերում, աղեցանցում և յերեկամունքներում և շատ քիչ են կուտակվում յենթամաշկի վանդակներում և մկաններում, այնուամենայնիվ կարմիրկապան անասունների միւր բավականաչափ հյութալի յե և համեղ:

Կարմիրկապան անասունների մասին մեր բոլոր ասածները լիակատար հիմք են տալիս հաստատելու, վոր անհրաժեշտ է այդ անասունների լավագույն մասը պահպանել գաւարյուն դրութեամբ, առանց մի վորեն այլ ցեղի հետ խառնելու: Մետիզացիայի համար կարելի յե թողնել այնպիսի կովերի, վորոնք կասկածելի չեն ըստ տիպի և չունեն լավ կազմվածք:

Տափաստանային կամ ուկրաինական անասունները պատկանում են պողոլյան ցեղին և ամենից շատ են տարածված Խորհրդային Միության ամբողջ հարավում:

Անցյալ դարի հուշակավոր գերմանական գոտեխնիկ Ռոդեն Պոլոյան ցեղը բաժանում է տեսակների, ըստ նրա աշխարհագրական տարածման: Հունգարական տեսակը—գորշավունները բուծվում են Հունգարիայում, սլովակական տեսակը—Իստրիայում, ուկրաինականը—Ուկրաինայում և Կովկասյանը—Կովկասում: Վերջինս ավելի հայտնի չէ Սև ծովյան անվան տակ: Այս տեսակ անասունները ներկայումս գլխավոր տեղ են բռնում մեր յերկրամասի մի զգալի մասում: Մոտավորապես մինչև անցյալ դարի վերջը նախկին Կուբանի և Թերեքի մարզերում, ամբողջ սև-ծովյան շրջանում, յերկրամասի լեռնային ու նախալեռնային մասերում ապրում էին այս ցեղի անասունները:

Դաշտագործութան զարգացման հետ մեկտեղ ցանքերի տարածություններն ավելանում էին՝ ի հաշիվ ընդարձակ արոտատեղերի և խոտհարքների: Այս հանգամանքը առաջ բերեց լծկան ձիու մեծ պահանջ: Յեղը փոխարինվեց ձիով, իսկ սրա շնորհիվ կրճատվեց գորշավուն անասունների բուծումը:

Յերկրամասի մի զգալի մասում արոտատեղերի կրճատման և յեղը ձիով փոխարինելու շնորհիվ, լծկանացու-կաթնատու անասնաբուծությունը տեղի տվեց մսա-կաթնագործական անասնաբուծության, այնուհետև նաև կաթնագործականին: Իրա համար ոգտագործվեցին գլխավորապես տափաստանային կովերը:

Այնուամենայնիվ ներկայումս նախկին Արմավիրի, Կուբանի, Մալկոպի ու Թերեքի շրջանների ուայոնների մի մասում, մասամբ նաև ալգային մարզերում ծնու կովերի մեծ մասը պատկանում է այդ ցեղին: Գորշավուն անասուններով (ներանց սև-ծովյան սերնդով) առանձնապես հարուստ են նախալեռնային ուայոնները, Կարաբաղ, Բալկարիան, Կարաչայն ու Չերքեզիան:

Այս ցեղի անասունները խիստ հետաքրքրական են վոչ միայն իբրև լծկաններ, այլ և իբրև մսա-կաթնատու անասուններ: Անցյալում, ինչպես ասացինք, գորշավուն անասունները մեծ դեր էին խաղում մեղանում, Հյուսիսային Կովկասում: Մինչև յերկաթուղիներ կառուցելն ու դաշտագործության զարգացումը, յեղը միակ լծկան ույժն էր: Նբանով էին փոխադրվում բեռերը հարավից դեպի հյուսիս և ընդհակառակը:

Այս ցեղը տեղական է և համարվում է ամենահինը Միության հարավային մասերում: Ինչպես և ամեն մի տեղական ցեղ, նա բոլորովին խոտապահանջ չէ դեպի վատ պահվածքը և շատ քիչ է յենթափա ամեն տեսակ վարակիչ և մրսելուց առաջացող հիվանդություն-

ներին: Յեղը դա հասկանալի չէ, շատ դարերի ընթացքում այս ցեղի անասունները ընտելանում էին ամեն տեսակ կլիմայական, հողային պայմաններին, կերին, վորի հետևանքով առաջ յեկավ գորշավուն, տափաստանային անասնի բոլորին հայտնի դիմացկունությունը, աչքի ընկնող հատկությունները:

Տափաստանային գորշավուն անասունների բնորոշ և եյական նշաններից են՝ հրաշալի կմախքը, ամուր ու կոշտ վոսկորներով: Հայն և ուժեղ կուրծքը, յերկար, թեք ուսը, յերկար իրանի վերևի լավ գծավորումը, ուղիղ դավակը, յեղար ու մոտ յետույքը, ուղիղ, հաստ և մի փոքր յերկար վերջավորությունները (վոսները), վորոնք մոտենում են իրար ծնկի մոտ:

Հիմնական գույնը գորշ է, սպիտակ-արծաթավուն, կապույտ մուգ-գորշավուն, հարդագույն, դարչինագույն յերանգավորումներով: Ընդհանրապես, ցուլերը միշտ ավելի սույգ-գույն ունեն, քան յեղներն ու կովերը: Ցուլերի առջևի մասը միշտ ավելի մուգ է, քան յետևի մասը: Սպիտակ բծավորումներ համարյա թե չեն լինում, հաճախ սե սեղեր են լինում աչքերի շուրջը: Պոչի մաղերը լինում են սև:

Հորթերը ծնվելուց հետո լինում են շիկագույն կամ շիկագույն-սպիտակավուն. յերբեմն մուգ-կարմիր և նույնիսկ սև: Մի տարեկան դառնալուց հետո նրանք սկսում են ստանալ իրենց նորմալ գույնը:

Դթի պինդը, լեզուն և քիմքը սև են: Մաղերը նոսր են, կոպիտ և ճակատի վրա խիտ կաշին հաստ է, ամուր և ճկուն, հաճախ սև կաշու արդյունաբերության մեջ այս կաշին ավելի թանկ է դնահատվում, քան թե մնացած բոլոր ցեղերի անասունների կաշին:

Այս ցեղի բոլոր հորթերն ու կովերը մեծ մասամբ զանգուր մազեր են ունենում գլուխների վրա: Յեղյուները լինում են դեղին-սպիտակավուն գույնի, ծայրերը—սև՝ գունավորումով: Յեղյուները յերկար են, մանավանդ յեղներինը: Իրանի յերկարությունը բարձրությունից ավելի յե 12—15 տոկոսով: Վիզը փոս ունի ծոծրակի մոտ, միջին յերկարության է, նեղ, կրճատակը միջակ մեծության է: Ուսերը լավ են զարգացած, ուժեղ են: Մեջքը յերկար է և հաճախ կախ ընկած և կտուրաձև: Իրանը տափակավուն է: Կուրծք փոքր է, մոտ: Յեղների ու ցուլերի առջևի մասն ավելի լավ է զարգացած, քան յետևի մասը: Սև-ծովյան կովերի միջին կենդանի կշիռն ավելի յե 400 կիլոգրամից, իսկ ցուլերն այստեղ կշռում են 650—700 և ավելի կլգ:

Մնվելուց հետո հորթերի միջին կշիռը 28—30 կիլոգրամ է, ամենամեծ կշիռը—40 կլգ, ամենաքիչը—22 կլգ: Մնվելուց հետո արու հորթերը միշտ համարյա մեկ կիլոգրամով ավելի ծանր են եզ հորթերից:

Կաթնատվության միջին չափը 1000 կիլոգրամից ավելի յե, 5 տոկոս յուղի պարունակությամբ: Առաջ մի քանի մասնավոր նախիր:

ներում կովը միջին թվով տալիս են մինչև 1200, 1600 և նույնիսկ 1700 կգ. կաթ:

Լավ պահելու, կանոնավոր կերակրելու և հմուտ ընտրություն կատարելու դեպքում, գորշավուն-ուկրաինական կովերի կաթնատվությունն անողայման կավելանալ: Սրա աւագացրցն են Ուկրաինայի այս ցեղի անասունների ցեղաբուծարանների տվյալները: Վերջիններս առում են, վոր 1929 թվականի սեպտեմբերի 1-ին պետական Շնովոտեյ ցեղաբուծարանի 40 կովերը միջին թվով տվել են 2873,5 կիլոգրամ կաթ, վորը միջին չափով պարունակել է 4,68 տոկոս յուղ:

Պովի տարեկան ամենաքիչ կիթը յեղել է 2034 կգ., իսկ ամենաշատը—4552,3 կգ. («Գրուչինա»): «Լյուբամիրովկա» կոչված պետական ցեղաբուծարանի ուկրաինական-գորշ 39 կովերը 1929 թվի սեպտեմբերի 2-ին տվել են կաթնավետության հետևյալ ցուցիչները.—կովի տարեկան տված կաթը միջին թվով 292,87 կիլոգրամ, 4,7 տոկոս յուղի պարունակությամբ: Ամենաքիչ կիթը—1237 կգ., իսկ ամենաշատը («Յալոսյա» կոչված կով)—5301,2 կիլոգրամ:

Սև-ծովյան խոշոր յեղներն ունենում են մարմնի 150 և ավելի սանտիմետր բարձրություն: Միջակ գիրությամբ յեղան կենդանի կը-



Նկ. 2-րդ.—Տափաստամային գորշ ցեղի ցուլ Կաբարդինա-Բալկարայի յնգաբուծարանից:

իսը 450—600 կիլոգրամ և Սև-ծովյան կովերի բարձրությունն է 123 սանտիմետր, կենդանի կշիռը—420 կիլոգրամ և ավելի, իսկ ցուլերի կենդանի կշիռը հասնում է 1160 կիլոգրամի (տես նկար 2):

Տափաստամային, գորշ անասունները մսի վորակի տեսակետից նեղ են մեղում կալմիկական անասուններից: Այնուամենայնիվ լավ

աղացրած աղալիսի կենդանիների միտը դժվար է դանադանել կալմիկական անասունների մսից: Իրենց մսի քանակով, լավ չաղացրած և ջանել տափաստամային յեղները վորչնով պակաս չեն կալմիկական անասուններից և տալիս են մինչև 55 տոկոս միս և 10 տոկոս ճարպ:

Գորշ անասունների վոսկրոտությունը խիտ մեծ է և մսի կշռի հանգեպ կազմում է 28 տոկոս:

Այս ցեղը շատ ուշ է լանում: Անասունները լրիվ հասակ են առնում վոչ շատ, քան 5—6 տարում: Յեթն նրանք լավ կերակրվեն ու պահվեն, այդ ժամկետը կրճատվում է յերկու և ավելի տարով:

Միամենտալ և շորագորն ցեղերի հետ խառնվելով, տափաստամային անասունները տալիս են հրաշալի մետիսներ, վորոնք աչքի յեն ընկնում մեծ կշռով, լավ կաթնատվությամբ ու մատովությամբ:

Տափաստամային գորշ ցեղի անասունների ուլթն և աշխատունակությունը չունեն մրցակից մյուս ցեղերի մեջ: խոշոր և արագ քայլերը, մինչև 13 և նույնիսկ մինչև 15 տարեկան հասակը աշխատունակությունը պահելը—այս բոլորն առանձնապես գնահատվում են այն տեղերում, վորտեղ աշխատում են յեղներով: Այս ցեղի կովերն ևս հաճարվում են լավ աշխատունակներ վոչ միայն թեթև և միջակ, այլ և այնպիսի աշխատանքներ կատարելու, ինչպիսին են վարը, ծանրությունների վոխադրությունը և այլն: Հաստ և պինդ կաշին կենդանուն լավ պաշտպանում է միջատների կծկուց, ցրտից և բարձր և գնահատվում կաշու արդյունաբերության միջ:

Շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր հարյուրավոր սերունդներ ապրել են կլիմայական աննպաստ պայմաններում, պահվել են վատ, առաջ և յեկել խոշոր յեղյուրավոր անասունների այս յուրահատուկ տիպը, վորն աչքի յե ընկնում իր դիմացկունությամբ և վորը բոլորովին պահանջկոտ չե դեպի կերը և ընդհանրապես դեպի պահվածք:

Տափաստամային հիմնական տեղերի—կալմիկական և ուկրաինական անասունների մասին պետք է նաև շեշտել, վոր նրանք հրաշալի աշխատունակ են, ընդունակ են արագություն գիրենալ և տալ լավ վորակի միս ու կաթ, իսկ նրանց կաթնատվությունը հեշտությամբ կարելի յե ավելացնել: Այդ անասունները լավ ընտելացել են մեր կլիմայական պայմաններին: Նրանց դիմացկունությունը հիվանդությունների դեմ և դեպի պահվածքը պահանջկոտության բացակայությունը իրոք վոր բացատրիկ են:

Այս ցեղերի անասունների մատովության և կաթնատվության վորակը բարելավելիս պետք է հետևել վոր չառնեն նրանց մյուս արժեքավոր հատկությունները: Այս խնդիրը կարող է լուծվել միայն հմուտ ընտրություն կատարելով, մատղաշներին, մանավանդ հորթերին լավ պահելով ու կերակրելով և այլն:

ՄԱՍՏՈՒ ՅԵՎ ՄԱՍ-ԿԱԹՆԱՏՈՒ ԱՆԱՍՏՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱՍԱԿ-ՄԱՆՅԱՆ ՅԵՂԵՐԸ

Իրենց կշռով, վորակով և արագ աճումով լավագույնները համարվում են անգլիական մատուռ անասունները: Հատկապես լավ են համարվում *caragorin* յով ներեմորգ ցեղերը:

Շորտգորն մատուռ անասունների հայրենիքը համարվում են Անգլիայի հյուսիսային շլժանները—Դուրգամը և Յորկը: Շորտգորն անասունները ծագում են Դուրգամի անասուններից և առաջ են յեկել բազմաթիվ տարիների ընթացքում լավագույն անասունների ջոկվելուց: Այս հոչակավոր ցեղի ծագումը պիտի վերադրել XVIII դարի վաթսուհին թվականներին:

Շորտգորնները մատուռ անասունների կուլտուրական ցեղ են և ամենից շատ են տարածված ամբողջ աշխարհում: Իս բացատրվում է այդ անասունների բացառիկ մատվության վորակով և սերունդներին իրենց հատկութունները հաղորդելու ընդունակությամբ:

Շորտգորն ցեղի անասուններն ուղղործվում են յերկու ուղղությամբ— մսագործական և մսա-կաթնագործական: Թե վորքան բարձր և այս ցեղի կաթնատվությունը, կարելի յե դատել նրանից, վոր քիչ չեն այն դեպքերը, յերբ կաթնատվության կողմից շորտգորններն ամենաառաջին տեղն են լռնում:

Հյուսիսային Ամերիկայի, Ավստրալիայի և Հարավային Ամերիկայի տնտեսություններում հաճախ պատահում է, վոր շորտգորն կովերի տարեկան տված կաթն ավելի յե լինում չորս և նույնիսկ հինգ հազար կիլոգրամից, 4 տոկոս յուղի պարունակությամբ:

Շորտգորն անասունների առատ կաթնատվությունը բացատրվում է նրանով, վոր այդ ցեղի մեջ հոսում է աշխարհումս առաջին կաթնառատ, հորանդական անասունների արյունը:

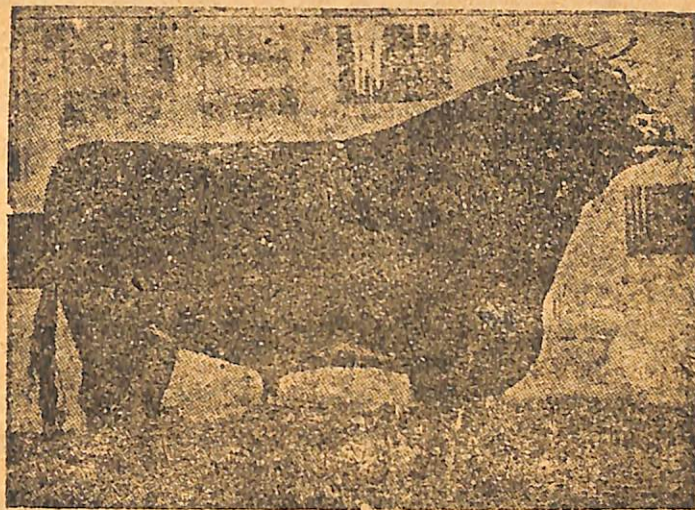
Հյուսիսային Ամերիկայի տնտեսություններում շորտգորն կաթնատու կովերը յեկամաբերության տեսակետից ավելի ձեռնառու յեն, քան սյուս ցեղերի կովերը և յետ են մնում միայն հոլլանդական և ջերզեյական կովերից:

Կաթնատու շորտգորն անասուններն առանձնապես արժեքավոր են նաև նրանով, վոր նրանք միևնույն ժամանակ լավ միս են տալիս և մսա-կաթնագործական տնտեսության համար ամենաձեռնառու ցեղն են հանդիսանում:

Հյուսիսային Ամերիկայում օտակավ չեն այն դեպքերը, յերբ կաթնատու շորտգորն կովերը տարեկան տալիս են 5000 և ավելի կիլոգրամ կաթ և նրանց միջին կենդանի կշիռը հասնում է 580—600 կիլոգրամի:

Շորտգորնները գլխավորապես լինում են կարմիր գույնի, մուգ յերանգավորումներով: Նրանց զգալի մասը լինում է նաև կինամոնագույն, գորշագույն, կարմրավուն և այլն: Վերջին յերկու գույնները հաճախ ունենում են կաթնատու շորտգորնները:

Կաշին փափուկ է, հաստ, ծածկված և բարակ ու յերկար մազերով: Յեղջյուրները կարճ են, հաստ, ուղղված են դեպի առաջ: Գլուխը թեթև է, լայնաճակատ ու կարճ և լավ նստած և կարճ ու մոտ վզին: Լայն կրծքի առջևի մասը իջնում է պորտից ներքև և դուրս է գալիս վտաքների առաջին գծից: Յերկար, խորը և կլորաձև իրանը, լայն, մըսոտ և ուղիղ մեջքով ունի քառակուսու նմանություն (յերկարաձև ուղղանկյունի): Լայն, մոտ և յերկար յետույք, ցածր իջած ազդր-ճեղով: Հետերի վոսկրները կլորաձև են և լայն դասավորություն ունեն (տես նկար 3):



Նկ. 3-րդ -20 ամսական շորտգորն ցուլ, մսա-կաթնագործական տնտեսության կամար

Շորտգորնների, մանավանդ այդ ցեղի մատաղ անասունների միսը արտասահմանյան մսի շուկաներում շատ բարձր և գնահատվում: Նա աչքի յե ընկնում իր հյութավորությամբ, քնքուշությամբ և համեղությամբ: Կտրելիս հիշեցնում է մարմարինը, վորովհետև ճարպանյութերը կուտակվում են մսի թելերի միջև և վոչ թե դրսից կամ տակից, ինչպես մեր տեղական անասուններինը:

Վոսկրատվությունը 20 տոկոսից ավելի չե: Շորտգորն ցեղի զտարյուն ցուլերի կենդանի կշիռը 1000 կիլոգրամ է: Հին, ցեղային ցուլերը հաճախ ունենում են 1200 և ավելի կիլոգրամ կենդանի կշիռ:

Լավ ընտրված նախիրները շորագործն կովերի միջին կենդանի կշիռը հավասար է 580—600 կգ: Մսի կշիռը ճարպի հետ միասին հասնում է 62—65 և նույնիսկ 75 տոկոսի:

Լավ կերակրված 2 տարեկան մեղաներ: Զիլագոյի սպանդանոցում հանձնվելու ժամանակ, միջին թվով ունենում են 600—620 կգ կենդանի կշիռ:

Շուքանաղեսային անասունները միշտ ավելի յոն կշռում:

Անասունների շորագործն ցեղն իր արագ աճումով (2 տարեկան հասակում նրանք լիովին մեծացած են լինում): Իրենց կշռով, կմախքի թեթևությունը, մկանների մեջ ճարպանյութի ցրվածությամբ, մսի կշռով, իրենց մարմնի ձևով, արագ չազանալու իրենց ընդունակությամբ և, վոր զլխավորն է, իրենց հավելությունները սերնդին հաղորդելու ընդունակությամբ արդարացիորեն համարվում են լավագույն մատու առանձններն աշխարհում:

Մատուլթեան տեսակետից լավ են շորագործն կալմիկական միջատները: Մրանց միսը կարող է մրցել մատու կուլտուրաչան ցեղի անասունների մսի հետ:

Հերեֆորդ ցեղ: Հերեֆորդների հայրենիքը համարվում է հարավային Անգլիայի շրջանները: Հերեֆորդյան անասուններն ավելի ուշ ծագում ունեն, քան շորագործները:—Նրանք վերջիններից մոտ 50 տարի հետո յոն առաջ յեկել: Իրանց տարածվածությամբ նրանք հասնում են շորագործներին: Այդ առանձնապես նկատելի յե Հարավային Ամերիկայում:

Այս ցեղն առաջ է յեկել տեղական անասուններից, հմուտ ընդարձության և պահվածքի միջոցով: Նրանք լինում են շիկագույն, մուգ և բաց յերանգավորումով—դեղին շիկագույնից մինչև շիկագույն-կինամոնագույն: Վզի և վոտքերի վրա այդ գույները փոխվում են սև գույնի:

Հերեֆորդ անասունների մի բնորոշ նշանը սպիտակ դուլին է, այս պատճառով Հյուսիսային Ամերիկայում նրանց անվանում են սպիտակադուլ:

Հերեֆորդների համար խիստ բնորոշ են նաև սպիտակ բծերը վորովայնի, աճուկների ու մեջքի վրա: Կրծքի, պոչի ծայրը և նրա մագերը միշտ լինում են սպիտակ:

Ցեղյուրներն սպիտակավուն-մոմագույն են, սև ծայրերով, վորոնք ուղղված են դեպի կողմերը, մի փոքր հեղի առաջ ու ներքև: Քթի պինչը պարզ, մաշվարդագույն է: Իրանք յերկարացրած ուղղանկյան ձևով ունի: Վոտքերը բարակ են ու կարճ: Կաշին հաստ է, ունի միջակ պնդություն (պակաս փափուկ է, քան շորագործների կաշին): Մազերը կոպիտ են և կարճ:

Իրենց յերկարությամբ ու քարձրությամբ հերեֆորդները մի քիչ գիշում են շորագործներին: Նրանց դիշում են նաև իրանց կշռով, մանավանդ մեծ հասակում:

Հերեֆորդների միսն ավելի հյութալի յե, բայց այնպես յուղալի չէ, ինչպես շորագործները: Հերեֆորդյան կովերը և նրանց մեղաները ցածր կաթնատվություն ունեն և այս կողմից խիստ յետ են մնում շորագործներից:

Հերեֆորդյան լավագույն ցուլերի միջին կենդանի կշիռը 850—900 կիլոգրամ է, միսայանների կշիռը—550 կիլոգրամ, միսայա եզ հորթերի կշիռը—460—480 կիլոգրամ (տես նկ. 4):



Նկ. 4-րդ.—Հերեֆորդ ցեղի յերեք տարեկան ցուլ

Մսի միջին քաշը 65 տոկոս է: Լավ դերացված յեղներինը հասնում է 70 տոկոսի, ինչպես և շորագործները:

Շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր հերեֆորդյան անասունները առաջ են յեկել բացառապես տեղական անասուններից, առանց խառնվելու մի ուրիշ ցեղի հետ, և աճեցվել են նույնպիսի սակավ նպատակով որ պայմաններում, ինչպես և իրենց նախնիները,—նրանք բավականաչափ պիմացելու են և վոչ խստապահանջ: Հերեֆորդների մեջ յատ քիչ են լինում սուրբերկուլյուզով հիվանդներ:

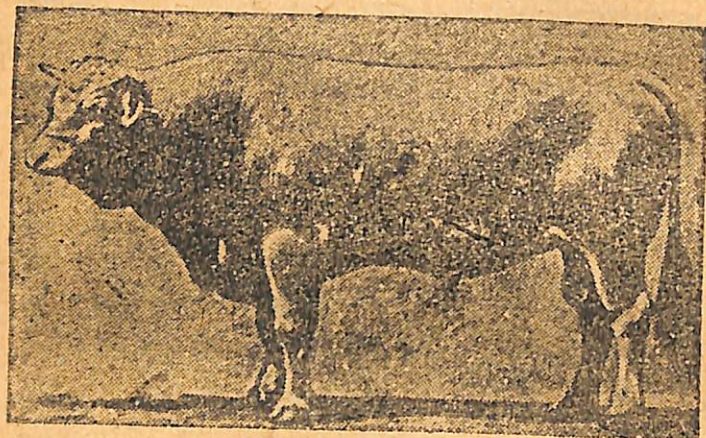
Հերեֆորդները անտեսապես ավելի պիտքական են, քան բնորոշ ու պահանջոտ շորագործները, իսկ այս հանգամանքն առանձնապես արժեքավոր է անասուններին պահելու միջ պայմաններում:

Հերեֆորդների վորակազույցը ավելի ամուր է, վորի պատճառով նրանից առաջացած մեղաները միշտ ուժեղ են լինում:

Հնրհնորդների այս բոլոր հատկութիւնները, նրանց զիմացկունութիւնը, արտադրութիւնը սրանց դարձնում են ավելի ոգտակար և հարմար՝ մեր տափաստանային անասունների մասսայական մեղի-տաքման համար:

Արտասահմանյան մաս-կաթնատու ցեղերից Հյուսիսային Կովկասում ոգտագործելու համար պետքական են համարվում նաև սիմմենտալյան և շվեցարական ցեղերը:

Սիմմենտալյան ցեղը տարածված է զլխաշորապետ իր հայրենիքում—Շվեցարիայում և ապա Արևմտյան Յեվրոպայի ուրիշ շատ յերկրներում և մեղանում—Խորհրդային Միութեան մեջ:



Նկ. 5 բզ.—Սիմմենտալյան ցեղի յերեւտարեկամ ցուլ

Սիմմենտալի գլուխը լայն է, ավելի շատ ծանր է, քան թիթե, և փորաբար սպիտակագույն: Ցուլերի հակառակ միշտ դանդաղամազ են պինդը, քիմքը, լեզուն և կնդակները բաց գույն ունեն: Կովերի և յեղների յեղջուրները յերկար են ու բարակ, ուղղված են դեպի կողմերը, դեպի առաջ և վերև: Ցուլերի յեղջուրները կարճ են, ավելի բարակ և ուղղված են դեպի կողմերը, յեղջուրները բաց դուրյնի յին: Ցուլերի պարանոցը հաստ է և կարճ, իսկ կովերի պարանոցը յերկարութեամբ և հաստութեամբ միջակ է: Ուսը յերկար է և լայն և աննկատելի միանում է մեջքին: Գալակը լայն է և յերկար, նրան բարձր միացած է պոչը:

Լայն կուրծքն աննկատելիորեն ձուլված է տակառածն իրանին: Մեջքը յերկար է և հավասար: Վտաններն ուժեղ են և ունեն միջակ կամ միջակից ավելի յերկարութիւն: Հետույքը մսոտ է, ցածր իջած ազդրներով: Կաշին հաստ է, ճկուն: Գույնը հաճախակի կարմիր-դեղին է, բաց և մուգ յերանգավորումներով: Հարդանման, յերբեմն և

աղիտակ ու կարմիր գույններն ավելի հազվագեղ են: Բոլոր դեպքերում գույնը համատարած է, այլ խայտարակետ, զանազան մեծութեամբ սպիտակ բծերով:

Ցուլերի միջին կենդանի կշիռը համարվում է 800—900 կիլոգրամ: Հաճախ լինում են 1000 կիլոգրամից ծանր ցուլեր (տես Նկ. 5): Կովերը միջին թվով կշռում են 750 կիլոգրամ (650—850 կգ):

Սիմմենտալյան անասունները համարվում են ունիվերսալ, փորովհետև նրանք հավասարաչափ բավարարում են բոլոր պահանջներին—նրանք թե կաթնավետ են, աշխատունակ և թե մսատու: Այս տեսակետից սիմմենտալները գերազանցում են բոլոր մյուս ցեղերին:

Այս ցեղի անասունների առաջնակարգ հոտերում կովերը միջին թվով տալիս են 4500 կիլոգրամ կաթ, փոչ ավելի, քան 4 տոկոս յուղի պարունակութեամբ. հաճախ նաև 3,5—3,8 տոկոս: Լավագույն սիմմենտալյան կովերը տալիս են մինչև 6000 կիլոգրամ կաթ: Նրանց տրված կաթի միջին չափը կարելի յե համարել 2500—3000 կգ: Սիմմենտալներն արագ են աճում և 3 տարում լրիվ հասակ են առնում:

Սիմմենտալների գերանալու ունակութիւնը միջակից բարձր է: Միսը բավականաչափ փափուկ և հյութալի յե: Միջակ գերութեան դեպքում մի կշիռը կազմում է կենդանու կշռի 52 տոկոսը, իսկ լավ գերութեան դեպքում—55, յերբեմն ել 60 տոկոս (հարպի հետ):

Սիմմենտալների մեղիդաջիան կալմիկական և ուկրինական անասունների հետ՝ միշտ հրաշալի արդյունքներ ննտալիս: Լավ կերակրած այգպիսի մեղիները տալիս են ավելի քան 65 տոկոս միս: Արտասահմանյան բոլոր ցեղերի սիմմենտալներն ամենից շատ են տարածված Խորհրդային Միութեան մեջ, ուրեմն նաև մեղանում—Հյուսիսային Կովկասում:

Շվեցարական ցեղը պատկանում է լեռնային անասունների թըվին և իր հայրենիքում—Շվեցարիայում կոչվում է «կինամոնագույն լեռնային անասուն»: Նա աչքի յե ընկնում լայն իրանով և ամուր մկաներով, հաստ ու կարճ վոտներով: Կաշին հաստ է և պինդ: Դուրիքը մսոտ է, իր մեծութեամբ միջակ, կարճ, բաց գույնի յեղջուրներով, վորոնց ծայրերը սև են, գալակը յերկար ու լայն: Մեջքը լայն է և հավասար: Գույնը կինամոնի յե, շեկ-մոխրագույն կամ մուգ—կինամոնագույն: Աչքերի շուրջը, մեջքի վրա և զնչի ծայրին մազերը բաց գույն ունեն: Հետույքը լայն է, ազդրները մսոտ, վոր շատ զնահատվում է իրեն մսոտութեան նշան (Նկ. 6.):

Իրենց կաթնատվութեամբ շվեցարական կովերը քսան տոկոսով գերազանցում են սիմմենտալներին: Կաթի մեջ պարունակված յուղը միջին հաշվով կազմում է 3,5—3,9 տոկոս:

Շվեցարական անասունը, շնորհիվ յերկար ժամանակ լեռնային արատատեղերում գտնվելուն, բավականաչափ դիմացկուն է դարձել և կոփել է իր առողջությունը։ Շուտ աճելու տեսակետից շվեցարական անասունները յետ են մնում սիսիստականներից։ Տարբերությունը մեկ տարի յետ

Շվեցարական անասունների աշխատունակությունն ևս պահանջ է սիսիստականներից։

Շվեցարական անասունները ունենալիքների (մանավանդ լեռնային տեսակետի) հետ խառնելիս շատ լավ մեծանում են ստացվում։ Սրանք լինում են խոշոր, մատ, մեծ կշռով, բարձր կաթնատվությամբ, չաղանալու ընդունակ։ Նրանք լավ պաշտպանում են աշխատունակությունը և մեր անասուններին հատուկ դիմացկունություն



Նկ. 6-րդ.—Շվեցարական ցուլի ցուլ

նրա կովկասյան կուրորտների ռայոնների մի քանի ստանցիաներում և առկներում կան բավական զգալի քանակությամբ այգալիսի մեղսաներ։ Ըստ տեղական բնակչության տված տեղեկությունների, շվեցարական մեծերի կաթնատվությունը միջին թվով լավ կովերի վերաբերմամբ 2700 կիլոգրամ է, իսկ միջակների վերաբերմամբ—2200 կիլոգրամ։

Շվեցարական ցուլի ցուլերը կարող են մեծ հաշվությամբ ողջադործվել մեր ազգային մարզերի, մանավանդ չերքեսական, Կարաչայի և կարաբաղա-բալկարական անասունների ցուլը բարելավելու համար։

ԻՆՉՊԵՍ ԲԼԵԻԱՎԵԼ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ՏԵՂԱԿԱՆ ՑԵՂԸ

Հյուսիսային Կովկասում խոշոր յեղջուրավոր անասունների տվողը հիմնական մասան իրենից ներկայացնում է համեմատաբար մանր,

թեթև կշիռ ունեցող և ուշ աճող անասուններ, վորոնց արտադրողականությունը ցածր է։ Ահա թե ինչու ապրանքային մտադրման և մսա-կաթնադործական անասնաբուծական կուրտեսություններում ու ֆերմաներում զլլատվոր հոգսի տեսրկան սլլատի դատնա անասունների բարելավումը, Մսային և մսա-կաթնային արտադրողականության բարելավումը, այսինքն անասունների կշռի ու կաթնատվության ավելացման և աճման արագացումն այստեղ անհետաձգելի աշխատանքն են հանդիսանում։ Առանց դրան մենք չենք կարող շոշափելի արտադրանքներ ստանալ մսային և մսա-կաթնային անասուններ աճեցնելուց և չենք լուծի մեր բանվորական կենտրոններին եստոն և լավ վորակի միս մատակարարելու խնդիրը։

Գոյություն ունի մի ամբողջ շարք գոտախնիկական միջոցառումներ՝ անասունների ցեղը բարելավելու և նրանց մթերատվությունը բարձրացնելու ասպարիզում։ Մենք կանգ կառնենք ամենահիմնական, ամենաձեռնառու միջոցառումների վրա, վորոնք կիրառելու յեն սոցիալիստական տնտեսության պայմաններում, անասունների մասսայական բարելավում մտցնելու համար։

Անասունների բարելավումը առանց ուրիշ ցեղը հետ բեղմնավորելու։ Առաջ են միակն և համարվում այն դեպքերում, յերբ պահանջվում է բարելավել մի վորեն ցեղի անասունները, վորոնք արժեքավոր են տվյալ վայրի համար և աչքի յեն ընկնում իրենց մի շարք դրական հատկություններով։

Այս ձևը ամենահարմարը կլինի կալմիկական և Սև ծովյան անասունների բարելավման համար։ Այս ձևը նաև ամենախիտն է, քանի վոր կարիք չկա գտնել արատաստմանյան թանգարժեք արտադրողներ։ Բարելավման այս ձևը գործադրելու համար միշտ կգտնվեն բավականաչափ լավ ցուլեր մեր ցեղաբուծարաններում։

Զուգավորման ժամանակ կատարելով անասունների խնամքոս ընարություն և մի առ մի խոստանելով բոլոր արատավոր անասուններին, յիրենի կատարելով ազգակցական գուգավորում, այս ձևը ամենաճիշտ արդյունքը կտա, ամենից ետան կնատի, թեպետ և գործը դանդաղ առաջ կգնա։ Այս ձևը ամենից առաջ պետք է գործադրվի բոլոր ցեղային նախիրներում, վորոնց նպատակն է արտադրել ու աճեցնել ցեղերը, անասունների բարելավման նպատակով նրանց ողջադործելու համար։

Ընարություն կատարելու տեսիսիկան բարդ չէ և չի պահանջում առանձնապես մեծ գիտելիքներ։ Անասնի կազմվածքը և նրա առանձին հատկությունների ճիշտ գնահատումը լավ ընարության անհրաժեշտ պայմանն է։ Յուրաքանչյուր անասնաբուծական տնտեսության մեջ, վորտեղ կա ցեղային նախիր, բաղկացած լավադույն անասուն

ներքից (ըստ նրանց տիպի և արտադրողականության), կատարվում են խնդիրներով՝ ընտրություն, այսինքն առանձին կովեր պուգավորվում են հատուկ նշանակված ցուլերի հետ:

Ձուգավորման գրանցումներ կատարելը և ցեղային անասունների մատյանի վարելը պարտադիր է: Բոլոր կովերը պետք է համարակալվին (ամենից լավ է յեղջյուրների վրա համարներ նշանակել այս վածքներով), իսկ ցուլերը պիտի ունենան անուններ: Ընտրություն կատարելիս, բացի կաղվածքից, ուշադրություն է դարձվում նաև կենդանու ծագման, նրա արտադրողականության, հասակի վրա և այլն:

Մեթոդացիա: Զանազան ցեղի կենդանիներին իրար հետ բեղմնավորելը կոչվում է մետիզացիա: Վերջինս լայն չափով գործադրվում է այն դեպքերում, յերբ անհրաժեշտ է վորջան կարելի չե կարճ ժամանակամիջոցում բարելավել և ավելացնել անասունների մթերատվությունը:

Վաղուց հայտնի չե այն մետիզացիան, վորը գործադրվում է անասունների մի արտադրողականությունը բարելավելու և նրանց



Նկ. 7-րդ—Կուլտուրական ցեղի միջոցով տեղական ամառամերը բարելավելու արդյունքը

աճումն արագացնելու համար: Մասայական բարելավումների համար նրա լայն գործադրությունը հայտնի չե անցյալ դարի 70-ական թվականներից, յերբ սկսվեց տեղական անասունների ուժեղ մետիզացիան սկզբում Հյուսիսային Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում, հետո նաև Հարավային Ամերիկայում: Մետիզացիայի միջոցով չբարելավված տեղական անասուններ այդ յերկրերում այլևս չկան: Այդ բացառվում է այն հսկայական ոգուտով, վորն ստացվում է թեթևակիցի և ուրիշ հասունացող տեղական անասունների և անզլիական մասաու և շուտ աճող անասունների մետիզացիայից:

Այստեղ զետեղած 7-րդ նկարը ցույց է տալիս Հյուսիսային Ամերիկայի տեղական ցեղի յեզան պատկերը, ապա մետիսի պատկերը,

վորն առաջ է յեկել տեղական կովերի և ներմուծողյան ցուլերի զուգավորումից: Բավական է նայել այդ նկարի վրա, վորպեսզի նախզվել: Ին ինչ մեծ նշանակություն ունի մետիզացիան: Բարձր, յերկար վունները դառել են կարճ, կախ ընկած, կարճ, աուր վունքոտի և կոշտ հետույքը դարձել է յերկար, ուղիղ և մուտ, իսկ խոզուկ, վտիտ և կարճ աղոթը մուտ և ցած իջած: Յերկար ու ծանր գլուխը դարձել է կարճ և իր թեթևությամբ միջակ: Յերկար ու նեղ պարանոցը—կարճ ու լայն: Նեղ և անեղմասար մեջքի վտիտներն ստացվել է ուղղիղ, լայն մեջք: Իսկ մետիսի իրանն ավելի յերկար է:

Հյուսիսային Ամերիկայի վորձնական կայանների տվյալները հաստատում են, վոր այդպիսի մետիզացիայի հետևանքով առաջ են յեկել հրաշալի մասաու անասուններ: Մետիսների արաջ ամուր յերկու անգամ զերազանցում է տեղական, չբարելավված անասունների տնտեսական արժեքավորությունը: Մետիսների մի կշիռը կենդանի կշռի հանդեպ ավելացել է 25—20 տոկոսով, իսկ կենդանի կշիռը 25—40 տոկոսով ավելի չե տեղական, չբարելավված անասնի կենդանի կշռից:

Հյուսիս-Ամերիկյան անասնաբույժները մետիզացիայի գործում աշխատում են այսպես: Նրանք չարունակ մետիսներին յառնում են ներմուծողների, շորագործների և այլ ցեղերի զուտ աբյուրը և այդպես շարունակում են, մինչև վոր մետիսի արյան մեջ լիովին ընդունվի բարելավող ցեղի արյունը:

Մետիզացիայի այսպիսի մեթոդի շնորհիվ մի լայն տնտեսական շահ է առաջվում են լիարյուն կենդանիներ, տյալիս մի մասաույական ցեղ, վորն ընդունակ է հաշտության սերնդին տալ իր ժառանգական նշանները: Այսպիսով առաջացած անասունները հասուն ջեղ են համարվում միայն այն ժամանակ, յերբ նրանք իրենց արյան մեջ ունենում են 127—128 մաս բարելավող ցեղի արյունից: Միայն այսպիսի արյուն ունեցող անասուններն են համարվում զուտ ցեղային և իրավունք ունեն գրանցվելու ցեղային անասունների մատյանում: Մետիսի դտարյուն լինելու աստիճանանով վորոշվում է նրա ցեղայնությունը և վորջան շատ զուտ արյուն ունենա, այնքան ցեղային մաքրություն կունենա կենդանին:

Ուրիմակներ: 1) Կալմիկական կովի և շորագործ ցուլի զուգավորումից կատացվի կիսաշտարյուն, շորագործ—կալմիկական անասուն: Այսպիսի մետիսի դտարյունության աստիճանը վորոշվում է հապարակ թվաբանական հաշվով — $0 + 1 = 1 : 2 = 1/2$: Ձիրոյով այստեղ նշանակված 1/2 ընդունող արյունը (կալմիկական), մեկ թվանշանով—շորագործի արյունը: Այդպիսի զուգավորումից ստացվից կիսաշտարյուն կենդանի:

2) Գիտազտարյուն, շորտգորն—կալիկական կովի և շորտգորնի զուգավորումից կլինի— $1\frac{1}{2} + 1 = 2\frac{1}{2}$: $2 = \frac{3}{4}$, այսինքն յերեք քառորդով զտարյուն շորտգորն—կալիկական անասուն, վորը համարվում և 2-րդ սերնդի մետիս:

3) $\frac{3}{4} + 1 = 1\frac{3}{4}$: $2 = \frac{7}{8}$ զուգավորումից ստացվում և 3-րդ սերնդի մետիս:

4) $\frac{7}{8} + 1 = 1\frac{7}{8}$: $2 = \frac{15}{16}$ —շորտգորն—կալիկական մետիս, 4-րդ սերնդի:

5) $\frac{15}{16} + 1 = 1\frac{15}{16}$: $2 = \frac{31}{32}$,—մետիս 5-րդ սերնդի:

6) $\frac{31}{32} + 1 = 1\frac{31}{32}$: $2 = \frac{63}{64}$ —6-րդ սերնդի մետիս:

7) $\frac{63}{64}$ զուգավորումի—ցեղային շորտգորն—կալիկական կովից և շորտգորն ցուլից կստացվի $\frac{127}{128}$ ցեղային անասունը, վորն ընդունված և համարել արդեն վոյ թե 7-րդ սերնդի մետիս, այլ զուտ ցեղային շորտգորն, վորն իրավունք ունի գրանցվելու շորտգորն տնայտունների պետական ցեղային մատյանը: Մետիղացիայի միջոցով զուտ ցեղային անասուն, այսինքն 7-րդ սերնդի հորթ ստանալու համար հարկավոր և ճիշտ ցասն և վեց տարի: Անասնաբուծական դործում մետիղացիա կատարելիս հորթը հաճախ նմանություն և ունենում զուտ ցեղային հոր կամ մոր հետ: Այդ նշանակում և, վոր զուտ ցեղային ծնողները ժառանգաբար տալիս են իրենց նշանները: Իսկ այն դեպքերում, յերբ զուգավորման համար ոգտագործում են մետիս-ցուլերին, հորթը հաճախ նմանվում և կովին:

Մասնակի մեհիգացման ձեով: Անասունների արտագրողականությունը բարելավելու համար հանձնարարվում և նաև մի ձև, յերբ միայն մեկ անգամ զուգավորում և կատարվում լավ ցեղի անասնի հետ: Հետագայում զուգավորումը չի կրկնվում թեկուզ մի քանի տարի, մինչև վոր բարելավվող ցեղին փոխանցված մի կաթիլ արյունը անհետ կհաճախ նրա արյան մեջ:

Հանձնարարելի յի այս միջոցառումը կիրառել այն դեպքերում, յերբ պահանջվում և բարելավել արտագրողականության մի վորևե տեսակը, որինակ, արագ գիրանալու ընդունակությունը և այլն:

Հանրազումարելով մեր ասածները մասառ խոշոր յեղջյուրավոր անասունների ցեղի բարելավման միջոցների ու նշանակության մասին, կարևոր ենք համարում մի անդամ ևս կրկնել, վոր առանց լավ կերակրելու մատչաճեթին, մատավանգ միջոցով մեկ օտեկան հորթին, բարելավման ուրիշ վոյ մի միջոց չի օտ հարկավոր արդյունք: Այլ կերպ ասած՝ անասուններին բարելավելու բոլոր յեղամակմիքը գործադրելիս, լավ կերակրումը պարտադիր և:

ԻՆՉ ԱՆԵԼ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻՆ ԱՎԵԼԻ ԼՍՎ ԲՈՒՄԵԼՈՒ ԿԱՍՄԻ

Մեր առաջ կանգնած և մի խնդիր,—վորքան կարելի յի լավ ոգտագործել յերկրամասում յիդած մասառ և մաս-կաթնատու անասունները՝ հորթեր արտագրելու, նրանց հետագա աճեցման և անասունների բարելավման համար, այնպես, վոր ավելանա մասմթերքների ու կաթնամթերքների քանակությունը:

Կովերի մասառայական ոգտագործման հարցը լուծվում և միայն դամայն նպաստավոր կերպով,—ապրանքային մատագործական և մաս-կաթնագործական ֆերմաների լախ ցանցի կազմակերպումով, վորոնց արտադրական-կազմակերպչական շրույթները պետք և ևերտորեն կապված լինեն անասնաբուծության դարդացման ու բարելավման ընդհանուր պլանի հետ:

Ինչ վերաբերում և անասնաբուծության բարելավման միջոցառումներին, նրանք գործադրվում են ըստ այն հնարավորությունների, վորոնք կան այս կամ այն առիթում և նույնիսկ առանձին կուտակության մեջ: Նայած ֆոյուլթյուն ունեցող տնտեսական պայմաններին, անհրաժեշտ և կանգ առնել բարելավման այս կամ այն յեղանակի վրա:

Բազմացվելիք անասունների մեջ ընդունվում են միայն այն անասունները, վորոնք հասել են սեռական հասունության:

Խոշոր, յեղջյուրավոր անասունների սեռական հասունությունը յերևան և գալիս՝ մեր տափաստանային ուշ աճող անասուններինը— $2\frac{1}{2}$ —3 տարում, յերկնջներինը—2— $2\frac{1}{2}$ տարում: շուտ աճող կուտակական ցեղերի անասունների սեռական հասունությունը սկսվում և կես կամ մեկ ամիս առաջ: Նույնպիսի տարբերություն կաճող և լինել նայած նրան, թի ինչպես են պահվում ու կերակրվում մատչաճները:

Թեթև անասուններն ավելի վաղ զուգավորվեն, նրանց նորմալ դարգացումը կտուփի: Հղիության դեպքում անասնի սննդի մի մասը ծախսվում և նրա պտղի համար և այդ բանը հաճախ վնասակար և դեռ լավ չգարգացած կովին, վորը կարելի ունի լավ սնվելու և աճելու:

Ավելի ուշ կատարվող զուգավորումը նախ և առաջ տնտեսապես ձեռնառու չի, քանի վոր իդուք կորչում և մի ամբողջ տարի Բացի դրանից, անասուններին ժուգկալ պահելը կարող և իջեցնել նրանց ծնունդը, առաջ բերել ոնանիդմ և այլն:

ՅԵՂԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆ

Մատղաչ և հապիկավոր անասունների ցեղային ընտրություն կատարելիս, անհրաժեշտ և դեկավարվել հետևյալ նշաններով:—

- 1) Անհրճած ցնդը կամ ախղը:
- 2) Թեթե, կարճ և լայնաճակատ գլուխ:
- 3) Հավասար ու լայն մեջք:
- 4) Հայն և ուժեղ կուրծք:
- 5) Հայն, յերկար ու մուտ հետույք:
- 6) Յերկար իշան, կլորացած կողերով և ծավալուն վորձալորով:
- 7) Բարակ կմախք և կարճ վառներ:
- 8) Փափուկ, ձկուն կաշի:
- 9) Հանգիստ բնավորություն:
- 10) (Հատկապես ցւի վերաբերալ) կարճ և մուտ պարանոցը դարձեցած մկաններ և նկատելի արիություն:

ՅՈՒՆԻ ՈՐՏԱՎՈՐՄԱՆ ՑԵՎ ԶՈՒԿԱՎՈՐՄԱՆ ՁԵՎԵՐ

Յուլի բեռնվածության հարցը վճովում և տեղում, քանի վոր դրա համար պիտի գիտենալ զուգավորման ձևը, ցուլի հասակն ու գրու-
թյունը, նրա սեռական ընդունակությունն՝ ըստ անցյալ դործու-
նեցության և այլն:

Այնուամենայնիվ, առողջ և ընդունակ, միջին հասակի ցուլի
հետ կարելի չե զուգավորել հետևյալ քանակությամբ կովեր.— ձեռ-
քի տակ զուգավորելիս՝ 60—80 կով, խմբովին զուգավորելիս՝ 30 և ավ-
ել քան զուգավորման դեպքում՝ 20—25 կով: Ամուլ ցուլերը հազվա-
գյուտ յերևույթ են և մեր գործնական կյանքում չեն պատահել:

Յուլի պատրաստությունը զուգավորման համար նրանումն և կա-
յանում, վոր նա զուգավորման սեզոնից մեկ ամիս առաջ և հենց զու-
գավորման սեզոնում նա լավ և պահվում ու կերակրվում: Բավական
և համարվում որական կերին ավելապես 2—4 կիլոգրամ վարսակ:
Տարվա մնացած ժամանակ ցուլերը պահվում են արածիցներով, իսկ
ձմեռը—խոտով: Յուլերին արձակ պահելիս չեն պահանջվում հատուկ
զրուսանքներ, աշխատանք և այլն, բայց յերբ նրանք պահվում են
մուգընդերում, անհրաժեշտ և նրանց լծել թեթև աշխատանքի համար:
հեծնել նրանց, կամ յերկարատև զրուսանքի դուրս բերել: Այս բոլորը
առնում և ավելորդ ճարպակալման առաջը և նպաստում և ցուլի զու-
գավորման պատրաստ լինելուն: Մուլերի վրա պահելիս ամեն օր նը-
րանց մաքրելը պարտադիր է:

Տնտեսական նկատառումներով անհրաժեշտ է, վոր կովերը ծնեն
տաք որերը վրա հասնելու և գարնանային թարմ, հյութալի կերի յե-
րևալու ժամանակ: Այս պատճառով ապրանքային մատուցական-ա-
նասնաբուծական ֆերմաներում զուգավորման սկիզբը լինում և հու-
լիսի 1-ից: Զուգավորման կամպանիան տևում է 3 ամիս, նայած բնո-
ւնավորության:

Ձեռք (ընկերացած) զուգավորումը կանոնավորում և ցուլի սեռա-
կան դործողության հավասարաչափ ուղտադործումը և իրենից ներկա-
յացնում է ցուլի ոգտագործման ամենախնայողական ձևը—ցուլն ազ-
տադործվում է 7—8 և ավելի տարի: Այս ձևը կայանում է նրանում,
վոր ցուլը առանձին և պահվում կովից և կովի մոտ և թողնվում միայն
այն ժամանակ, յերբ այդ հարկավոր է: Որական զուգավորումնե-
րի թիվը սահմանափակվում է, նայած ցուլի սեռական ընդունակու-
թյան:

Զուգավորման համար անտեսության մեջ հատկացվում է հատուկ
տեղ, վոր ավելի, քան 100—150 քառակուսի մետր տարածությամբ:
Յեթե կովը ընտելացրած է, նրան տանում են զուգավորման տեղը և
սպասում ցուլին: Սրան թողնում են կապով: Զուգավորվելուց
հետո ցուլին տանում են իր տեղը, իսկ կովին—նախրի մեջ:
Զրնակացրած կովերին քշում են զուգավորման տեղը, վորտեղ թող-
նում են նշանակված ցուլը: Այդպիսի զուգավորումը պիտի տեղի ու-
նենա համապատասխան պայմաններում: Մարդկանց բացակայությու-
ն և կատարյալ լուռություն—սրանք կանոնավոր զուգավորման անհրա-
ժեշտ պայմաններն են:

Ձեռքի զուգավորման ամենալավ ժամանակը առավոտն է և յե-
րեկոն, եով ժամանակ: Յուլը պետք է հարաբերություն ունենա որտե-
կան չորս անգամից վել ավելի,—յերկու անգամ առավոտյան և յեր-
կու անգամ յերեկոյան: Կովի համար, յերբ նա լավ ցանկություն ու-
նի զուգավորման, սովորաբար բավական է համարվում վոր ավելի,
քան յերկու կրկնվող հարաբերություն՝ մեկ կամ յերկու ժամվա ըն-
թացքում:

Ձեռքի զուգավորման դեպքում ամուլ կովերի տոկոսը միջին
թվով ավելի չե 15-ից: Յեթե անասունները լավ խնամվեն, այդ տո-
կոսն ավելի կիջնի: Դիչ չեն այն դեպքերը, յերբ մի ամբողջ շաբա-
տարինների ընթացքում կովերի հորթիծնությունը հասնում է 60 տո-
կոսի և նույնիսկ մի փոքր ավելի: Յեթե կովերը հանգիստ են և միան-
գամայն ընտելացրած, իսկ ցուլը շատ ծանր կշիռ ունի, խորհուրդ է
տրվում ձեռքի զուգավորման դեպքում ոգտադործել զուգավորման
աարքոց:

Ձեռքի զուգավորման առավելություններն անհերք են, առկայն
գործախտաբար այդ յիղանակով միշտ չի կարելի ոգտվել ապրանքային
մատուցական ֆերմաների պայմաններում, վորտեղ կան չընտելաց-
ված կովեր: Այսպիսի դեպքերում, պետք է գործադրել խմբական զու-
գավորումը:

Ձեռքի զուգավորումը պետք է կատարել վոր միայն անասուն-
ների միացյալ խմբում, այլ և հետադարձին չափ ավելի մի ցեղային

նախընտան. մասնավոր աշխատանքներ, յերբ հարկավոր է խմանալ վոշ
միայն զուգավորման և սպասելիք հորթեծնութեան ժամանակը, այլ
և հորթի միշտ ծագումը:

Խմբակում զուգավորումը տեղի է քիչ և նպատակահարմար, քանի
վոր ցուլի բնութագրով անկանոն է լինում, նրա հենքերի վառ-
նվում է ապարդյուն և հնարավոր չէ համապատասխան զբաղմուն-
քներ կատարել զուգավորման ժամանակի, հարաբերությունների յա-
նակի մասին և այլն: Զուգավորելիք խմբերի ռնջ լինում է միջին
թվով 30-ական կով: Ընտրվում են կազմվածքով ու տիպով միասե-
սակ կովեր: Այսպիսով ընտրված կովերի խումբը սպասարկվում է
հատկապես նշանակված ցուլով:

Այս ձևի զուգավորման համար ոգտագործվող ցուլը մշակվում է
իդուր տեղը և սովորաբար 3—5 տարից հետո այլևս անպետքանում է
զուգավորման համար: Ինքն իրեն թողնված ցուլը չափից դուրս վառ-
նում է իր ուշտերը և ապարդյուն հարաբերություն է ունենում
կովի հետ: Հաճախ կապվում է կովերից մեկի հետ և մի քանի օրերի
ընթացքում հարաբերություն ունենում:

Յերկար ժամանակ դռնվելով կովերի մեջ, ցուլը լարված վիճակ
է ապրում և ջղային դրություն հասնում: Նրա ախորժակը վատանում
է, նա չափից դուրս նիհարում է:

Ցուլի վորեն խնամքը կամ լավ կերակրելն այսպիսի դեպքե-
րում քիչ արդյունք է տալիս, քանի վոր ժամանակավորապես խմբից
բաժանվելով, նա սկսում է ջղայնանալ, ձանձրանալ, նույնիսկ կոր-
ծառն անջատման դեպքում, հրաժարվել կերից և այլն:

Ծնող կովերը միջին թվով կազմում են 85 տոկոս և ավելի:

Անասնաճնդի զուգավորում: Սրա ելույթունը կայանում է հետև
յալով. — նշանակված անասնաճնդում թողնում են ցուլին և նրան
ժամանակ են տալիս հանգստանալու: Այնուհետև այնտեղ տանում են մի
խումբ կովեր, վորոնք հատկապես ընտրված են այդ ցուլի հետ զուգա-
վորվելու համար: Յերբ ցուլը մեկ-յերկու անգամ զուգավորվում է, նրան
բաժանում են կովերից, տանում են իր տեղը, իսկ կովերին — արոտատեղ,
վորը պետք է գտնվի վորքան կարելի յի մոտիկ զուգավորման կայանին:

Զուգավորված կովերը չեն տարվում ցուլի մոտ մինչև այն ժա-
մանակ, քանի դեռ նրանք ցանկութուն չեն ցույց տա դրա համար:
Այսպիսի ձևով ցուլին ոգտագործելը համարվում է ավելի ճիշտ և
խնայողական (ցուլի ուշտը խնայող): Զուգավորման ժամանակը հեշտ
է արձանագրել հետևապես հնարավոր է գիտենալ հորթեծնութեան
ժամանակը:

Անասնաճնդի զուգավորումը պետք է լայն չափով գործադրվի այն
դեպքերում, յերբ կովերն ընտելացված չեն: Այսպիսի կովերի հետ ձեռքի

զուգավորում կատարելի է կարելի: Անասնաճնդի զուգավորումը պիտի
գործադրել նաև այն դեպքերում, յերբ ցուլը խիստ արթնքավոր է և նրա
ոգտագործումը կովերի խմբում վատնալովոր է և անշահավետ: Այն
զուգավորման ժամանակ զուգավորվող կովերի թիվը կարելի յի հասցե-
նել մինչև 40 և նույնիսկ 50-ի:

Իր աված արդյունքներով անասնաճնդի զուգավորումը պակաս
է ձեռքի և խմբական զուգավորումից: Հորթեծին կովերի միջին տո-
կոսը 85-ից ավելի չէ:

Ազատ զուգավորում: Զուգավորման ամենատնտեսավերի ձևը
համարվում է ազատ զուգավորումը: Նա կայանում է հետևյալով. —
ցուլերը հուլիսի 1-ից մինչև արածեցման վերջը, այսինքն մինչև տ-
նասուններին գոմերում կերակրելը մնում են նախրի մեջ, նրանցից
ամեն մեկին միջին թվով 20 կով է ընկնում: Զուգավորման և ցուլե-
րի ոգտագործման այսպիսի ձևը հանձնարարելի չէ, վորովհետև ցու-
լերը քայքայվում են մի վորեն 3—4 տարվա ընթացքում, հաճախ
նույնիսկ ավելի շուտ:

Ազատ զուգավորման դեպքում ցուլերի պակասելը և նրանց ան-
պետքանալը սովորական յերևույթ են, քանի վոր նրանք շարունակ
կովում են իրար հետ ու վնասվում: Ազատ զուգավորման ժամանակ
հարաբերություններ են տեղի ունենում ազգակցական անասունների
միջև, մի հանգամանք, վոր ցանկալի չէ և տալիս է մանր սերունդ:
Այսպիսի զուգավորման դեպքում խոսք էլ չի կարող լինել առանձին
անասունների ընտրություն կատարելու, նրանց ծագումը հաշվի առ-
անառնենք: Մյուս կողմից, սակայն, ամուլ անասունների առկան
լեկու մասին: Մյուս կողմից, սակայն, ամուլ անասունների առկան
լեկում է մինչև 5-ի: Յեվ այդ հատկանալի յի, վորովհետև ցուլերը
շատ յերկար են մնում նախրի մեջ և բեղմնավորում են բոլոր կովերին:

Ցուլին ամենականոնավոր ոգտագործելու հարցը մեզանում դեռ
չէ բավականաչափ մշակված չէ: Իհ. վորքան մենք վատնում ենք ցու-
լերի ուշտը, այդ յերևում է թեկուզ նրանից, վոր արտասահմանում
(Արեւմտյան Յեվրոպայում) ցուլերի ոգտագործման միջին ժամանա-
կամիջոցը համարվում է 7-ից մինչև 10 տարի, մինչդեռ մեզանում այդ
ժամանակամիջոցը ավելի չի լինում չորս-հինգ տարուց:

ԱՐԿԵՍԱՎԱՆ ԲԵՂՄՆԱՎՈՐՈՒՄ

Արհեստական բեղմնավորում կոչվում է անասունների բեղմնավո-
րումն առանց սեռական հարաբերության: Արույի սերմը հատուկ պա-
րագանների միջոցով մտցվում է ամոթքի մեջ և սրսկվում է արգանդի
վրա:

Ինչ վերաբերում է բեղմնավորման այս ձևի գործնական նշանա-
կութեան, վերջինս շատ մեծ է: Հնարավոր է վոշ պակաս, քան 8—10

անգամ կրճատել արուեստի ֆանազիա Այդ արդեն ժողովրդական քանակական և համակարգիչ և համար, թե ինչպիսի անհամեմատ ազատակարգություն ունի արհեստական բեղմնավորումը:

Այս ձևի լայն կիրառման խոչնդու և հանդիսացել է այն հանգամանքը, վոր հնարավոր չի լինել միաժամանակ ունենալ բավականաչափ թվով և հարաբերություններով ցանկացող եղեր, մի անգամից բեղմնավորելու համար: Այժմ, ապրանքային մատուցման և մասկաթնադրծական ֆերմաների պայմաններում լիակատար հնարավորություն կա վերացնելու այդ պակասությունը: Արհեստական բեղմնավորումը մեծ գեր և խաղաղու անասնաբուժական անասնաբույան սոցիալիստական վերակառուցման մեջ:

Այժմ առաջ ունենալով այն տեսակները, վորոնք նշված են մեր մատու և մասկաթնադրծական անասնաբույան ցեղը բարելավելու համար (մասնաշաղկան մեխիկացիայի միջոցով), հաջիվ թե հնարավոր կլինի իրադրծել պլանային դրույթներն՝ առանց լայնորեն զործադրելու անասնաբույան արհեստական բեղմնավորումը:

Բեղմնավորման այս ձևն արդեն տարածվել է Հիւսթոնսթոնս զարգացման ու բարելավման գործում և կապակցից դուրս է, վոր նրա գործադրությունը մեծ հաջողություն կունենա նաև մատուցման անասնաբուժության զարգացման համար:

Արհեստական բեղմնավորման տեխնիկան բարդ չէ, բայց և այնպես, մեծ ուշադրություն և ճշտադրականություն է պահանջում բոլոր գործողությունների կատարման ժամանակ: Այս աշխատանքը կարելի չէ վստահել միայն մասնագետ անասնաբույան:

Արհեստական բեղմնավորման արդյունքները ցույց տվին, վոր հորթերը ծնվում են իր ժամանակին, հղիության նորմալ ժամանակամիջոցն անցնելուց հետո: Հորթերը լինում են առողջ և ինքնիշխան լինելով չեն տարբերվում բնական բեղմնավորումից (սեռական հարսբերության միջոցով) ծնված հորթերից:

Վոր արհեստական բեղմնավորումը գործնական մեծ նշանակություն ունի, յերևում է Համախոթենական «Սկոտլոու» ակցիոնական ընկերության տվյալներից: Այս տվյալների համաձայն, 1930 թվականին Հյուսիսային Կոլկասի միայն 7 խորանոտիստություններում արհեստականորեն բեղմնավորվել է 8008 կով: Ամենահետաքրքիրն այն է, վոր այդ բոլոր կովերից միայն 970-ն են նորից ցանկություն դրացել և նրանց վրա կրկին արհեստական բեղմնավորում է կատարվել: Այժմ առաջ ունենալով մասնագետների պակասությունը և ընդհանրապես արհեստական բեղմնավորման նորությունը, նորից բեղմնավորման ցանկություն զգացող անասնաբույան այդ տեսակի (12%) մեծ չէ:

«Սկոտլոու»-ի Հյուսիսային Կոլկասի քաղաքական և քաղաքականության համաձայն, 1931 թվականի զուգավորման կամպանիայի ընթացքում արհեստական զուգավորման են յենթարկվել 10925 կով: Կամ 24,5 տոկոս, արհեստականորեն բեղմնավորվել են 33,004 կով, այսինքն 75,5 տոկոս՝ կովերի ընդունուր քանակության հանդեպ:

Կովերի արտահոսությունը յերևում է ծնելուց 21—28 որ հետո և կրկնվում է նույնքան ժամանակ անցնելուց հետո, յեթե կովը չի բեղմնավորվել: Եթե կովը բեղմնավորվել է, արտահոսությունը չի կրկնվում: Բացառություն լինում է միայն այն կովերի վերաբերմամբ վորոնք սեռական որոշումների հիմնարկություն ունեն, կամ հիվանդ են տուբերկուլյոզով: Այսպիսի կովերի արտահոսությունը կարող է լինել նաև բեղմնավորվելուց հետո, սակայն . այս յերևույթը նորմալ չէ:

Կովն արտահոսության ժամանակ անհանգիստ է լինում: Սեռական որդանների արտաքին մասերը ուռչում են: Նկատվում է լուրձուների արտաթորում, կաթի քանակը պակասում է, ախորժակը վատանում, կովը թուլում է ուրիշ կովերի վրա, բառայում է և այլն:

Դժբախտությունը նրանումն է, վոր կովի արտահոսությունը յերբեմն լինում է աննկատելի: Մա հաճախ ամուլության պատճառ է դառնում և դրանից խուսափելու համար հարկավոր է հետևել ծնելու ժամանակին, դիտելու այդ ժամանակը: Այս դեպքում գծվալ չի լինի նկատել նույնիսկ արտաքուստ անհրկույթ արտահոսությունը:

Կովի արտահոսությունը տևում է 26—48 ժամ: Այս ժամկետը, ինչպես և վերոհիշյալ ժամկետները, միայն մոտավոր ճշտություն ունի:

Հորթ արտադրող հարկավոր է վաղ հաճախ, քան 12 ամսից հետո: Եթե այդ ժամանակն ավելի կարճ լինի (10—11 ամիս), կովի որդանիզը խիստ կթուլանա, վորի շնորհիվ նրա արդանդի պաղի զարգացումն էլ անսորմալ կլինի:

ԱՐԿԱՍԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆ. ԳՂԻՈՒԹՅՈՒՆ ՅԵՎ ՆՐԱ ՆՈՒՆՆԵՐԸ

Անասնաբուժության հաջողությունը կախված է կովերի արգասավորությունից, նախքան մեջ յադած ամուլ կովերի սակավությունից: Մասնա անասնաբուժության մեջ կովի արգասավորությունը գլխավորապես նրա հորթնությունն է, հետևապես, վորքան արգասավոր լինի կովը, այնքան շատ յեկամուտ կառ: Արգասավորությունը պետք է մեծ նշանակություն տալ և հետևել, վոր նախքան մեջ ամուլ կովեր չլինեն: Նույնիսկ յեթե նախքան մեջ լինեն բոլորովին առողջ, ցեղային ցուլեր, բոլոր կովերը կարող են չհղիանալ: Նրանց մի մասն ամուլ է մնում, քանի վոր չի բեղմնավորվում:

Ամուլների մեծ տոկոս լինում է այն պեպքերում, յեթե նախքան զտնվում են դեռևս չզարգացած ցուլեր, մի յերևույթ, վոր հա-

Հայտնաբերված մեր հասարակական նախնիներում Նույն դրուժյունն է տիրում, յերբ ցույցերը լինում են պատված և շատ են ոգտագործվել բեղմնավորման համար: Նախքան մեջ պատվով կովերի գոյությունն էս ավելացնում և ամուլության դեպքերի թիվը: Սեռական անդամների պահպանություն (արգանդի սմբվելը, ծովելը և այլն) ունեցող կովերը միշտ անպատուղ են լինում:

Հասկանալի չե, վոր քաղաքացիան համար այդպիսի կովեր պահել միտք չունի և անասնությունը փաս կանի:

Կովերի ամուլության վրա ազդում են նաև նրանց պահելու պայմանները: Որինակի համար, պարզված է, վոր գոմերում պահվող կովերն ամուլության ավելի մեծ տոկոս են տալիս, քան արոտատեղերում պահվող կովերը: Մեր պայմաններում, յերբ մենք դիտավորապես գործ ունենք մաստու անասունների բուծման հետ, յերբ կովերը մեծ մասամբ գտնվում են ազատ արոտատեղերում, իսկ մնացած քիչ ժամանակամիջոցում—անասնանոցներում, ամուլների տոկոսը կարելի չե պահանջներ մինչև մինիմում: Հայտնի չե մեզ, վոր կովերը շարունակ արոտատեղերում պահելով, հորթեծիկների տոկոսը հաճախ հասնում է մինչև 90 և նույնիսկ 95 տոկոսի:

Ինչպես հայտնի չե, կովը տարեկան ծնում է մեկ հորթ, իսկ յերկու հորթ ծնելը հազվադեպ է: Ուստի շատ կարևոր է, վոր կովը լինի արդասավոր և բեղմնավորվի, ամուլ չմնա: Հորթեծիկ կովերի տոկոսը հնարավորին չափ բարձրացնելու համար պետք է ձեռք առնել բոլոր հնաքավոր միջոցները:

Առաջինը, վորի վրա պետք է ուշադրություն դարձնել, դա ցույցերի հասակն ու նրանց դրությունն է: Միևնույնը պիտի ապել նա կովերի վերաբերմամբ: Մեկ լիահասակ ցուլի բեռնվածությունը մեր հիշած չափից ավելի չպիտի լինի: Այն բոլոր կովերը, վորոնք ամուլ են մնում 2—3 տարվա ընթացքում, պետք է հեռացվեն նախրից:

Առհասարակ, ծնու կովերի նախիրը պետք է բաղկացած լինի միտնգամայն առողջ և նորմալ զարգացած կովերից: Գործնական կյանքը ցույց է տալիս, վոր ծնու կովերի տոկոսն ավելացնելու համար մեծ նշանակություն ունի հետևյալը.—յերբ ջահել ցուլերը զուգավորվում են լիահասակ և նույնիսկ պառավ կովերի հետ, իսկ յերկնջներն և առհասարակ, ջահել կովերը—պառավ ցուլերի հետ:

Կովերի հղիությունը սովորաբար տևում է 9 ամիս: Մասսայական դիտողությունները ցույց են տալիս, վոր հղիության շրջանը լինում է 270—280 օր: Ամենակարճ շրջանը կարող է լինել 250 օր իսկ ամենայերկարը—320 օր: Այս ամյալները վերցված են մոտավոր ճշտությամբ:

Գործնական կյանքը նաև ցույց է տվել, վոր արու հորթեր ծնող կովերը տասն օր ավելի ուշ են ծնում, քան եղ հորթեր ծնողները:

Հղիությունն սկսվում է սաղմնավորման մոմենտից և վերջանում ծնելով: Հղիության նշանները շատ են, քայք նրանց մեծ մասը հիշատակում: Ամենահիշտ նշանների թվին պատկանում են հետևյալները.—

1) Արդեն բեղմնավորված կովը դաշտան (արտահոսություն) չի ունենում:

2) Հղիության յերկրորդ կեսում փորը մեծանում է:

3) Կուրծը ուռչում է և պտուկները վրա կաշուն հեղուկ է լինում:

4) Պարզ կարելի չե շոշափել հորթը (վոչ շուտ, քան հղիության 7-րդ ամսում):

5) Կաթի պակասելը:

6) Զգույշ շարժումները և այլն:

Հղիության ստուգման լավ միջոց է հորթը շոշափելը կովի աջ աճուկում: Ավելի լավ է շոշափել այն ժամանակ, յերբ կովը քաղցած է:

Հղի (ծանրած) կովերը պետք է պահվեն վորքան կարելի չե լավ: Զպետք է մոռանալ, վոր հորթերի ուժեղ կերակրումը պիտի սկսվի այն մոմենտից, յերբ պտուղը գտնվում է դեռ մոր արգանդում: Մեռու կովերի կերակրումը պիտի նպաստե սրտի կանոնավոր զարգացման: Կոմս անբավարար կերակրվելով, լավ զարգացած հորթ չի ձևի: Կերակրման ընդհատումները և ծլատ կերակրումը խոշոր չափով դանդաղեցնում են անասունների բարելավման տեմպերը: Հղի կովերի կերը պիտի ավելացնել ձմեռային կերակրման անցնելու սկզբից—յուրաքանչյուր կովին մեկ կերի միավոր:

Խոտը, առհասարակ բոլոր կերասվերքներն, ինչպես նաև տակը փռելու հարդը—անպայման պետք է լավ վորակի լինեն: Հոտած, նեխված, բորբոսնած կերն ու տակի փռվածքը հաճախ վիժման պատճառ են դառնում: Զի կարելի գործածել փչացած ծղոտ ու հարդ վոչ կերի, վոչ ել տակի փռվածքի համար:

Ամենավտանգավոր ժամանակը, յերբ հաճախակի վիժումներ են լինում, դա հղիության վեցերորդ և ութերորդ ամիսն է: Այդ նույն ամիսներում ել լինում է վաղածած հորթեծնություն: Վիժումները մեծ չարիք են, նրանց դեմ պետք է ամեն կերպ կովել և վերացնել նրանց պատճառները: Վիժումների պատճառած ֆուսներն անհաշիվ են: Զի կարելի սահմանափակվել միայն հորթի կորուստը հաշվելով, քանի վոր հարկավոր է հաշվել նաև այն, վոր կովը մի ամբողջ տարի չի ոգտահարկավոր և հաշվել նաև այն, վոր կովը մի ամբողջ տարի չի ոգտադործվել: Վիժումներից կարող է նաև կորչել (մեռնել) կովը, յեթե նրանք բարդություններ առաջ բերեն:

Ահա թե ինչու հղի կովերի խնամքը պետք է համաձայնաբեր լինի նախնականից, փորձված և գործին հավատարիմ կուլտուրականների:

Ազգայնաբանական իրաւունքները, որոնք զուրա ու ներս անհրաժեշտ, չեն լինում, կերպարան անասունների իրար սեղմվելը, ծեծը, վերավորելը և այլն—այս բոլորն անպատիւ չեն մնում և հաճախ վիժումների պատճառ են դառնում:

Բացի այսպիսի վիժումներից, լինում են նաև ընդհանուր վիժումներ, վորոնց պատճառը լինում է արգանդի վարակումը: Ընդհանուր վիժումները մեծ փորձանք են, վորոնց վերացումը հեշտ չէ:

Առայժմ անասնաբուժության այդ ցեղի դեմ պայքարի ձևեր չեն մշակված: Ենթաց դեմ միանգամայն հոստալի միջոցներ չկան: Հաճախ միջոցը գոմերի և անասնանոցների արտահանումն է կարգույան լուծարելով, վորով կարելի չի կանխել վիժումները:

ՀՈՐԹԵՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Հորթեծնության ամենալավ ժամանակը պիտի համարել արեւոյն տաք յեղանակների սկսվելը և հյութալի, մատաղ բուսականության յերևան գալը: Հորթի զարգացման համար այդ ժամանակներն ամենից հարմար են: Նորածին—հորթի համար շատ ոգտակար է մոր ատաւ կաթով և թարմ, կանաչ կերով սնվելը: Թարմ ոգում միշտ շարժման մեջ լինելով, տափաստանային թարմ բուսականությամբ սնվելով, հորթը առողջ կլինի և կաճի լավ պայմաններում: Այսպիսի պահվածքը խիստ լավ ազդեցություն է ունենում հորթի վտակորների և ամբողջ որգանքի կազմվածքի վրա: Գ

Բացի դրանից, զարնանային հորթեծնությունը դերադասելի չեն նաև անտեսական նկատառումներով,—կարիք չի լինի ծախսեր անել հորթեծնության համար հատուկ, թանկարժեք շենքերի վրա, վորոնց կառուցվում են տարվա ցուրտ յեղանակների համար:

Հորթեծնության նշանները յերկունքի շղացություններն են ու ջովը: Կովը ծնում է պակաս մեղր և ծնելուց հետո խկույն վորոքի յն կանգնում: Այդ մոմենտին կտրվում է պորտի թելը: Նորմալ ծննդի դեպքում ծինը զուրա և զալիս 5—6 ժամից հետո: Յերբեմե ել ծինը մի քանի որ չի զուրա զալիս և նեխվում է արգանդում: Սրանից թարախակալումներ են առաջանում ներքին որգաններում և հաճախ վերջանում են կովի արյան վարակումով ու մահով: Հասկանալի չեն, վոր բոլոր այսպիսի դեպքերում անհրաժեշտ է դիմել անասնաբույժին:

Ինչպիսիք հորթեծնություն լինելիս կովի հոգատարությունը նրանումն է կաշտում, վոր նա չկորցնի նորածին, ինչպես այդ հաճախ լինում է ջահել, նորածին կովերի հետ: Անհաջող ծննդի դեպքում կովապաններն անմիջապես իմաց են տալիս անասնաբույժին: Կամ նրա օգնականին:

Ճիշտ այնպես, ինչպես արդյունաբերության զարգացման համար հարկավոր է վառելիք, անասնաբուժության զարգացման ու բարելավման համար ևս հարկավոր է բավականաչափ քանակությամբ կեր, վորը նույնպես մի առանձին, հատուկ վառելիք է:

Մենք գիտենք, վոր շատ զարերի ընթացքում և մինչև այսօր անասնաբուժության զարգացման գլխավոր արգելաչիլ յեղել է կերի հարցը: Վերջինս բավարար չափով լուծված չեն նաև մինչև այսօր: Բավականաչափ քանակությամբ կերի բացակայությունը անասունների վաճառքման պատճառ է յեղել:

Արագ անման և արդյունավետության տեսակետից մեր մաստառանասունների ցածր վորակը զգալի չափով բացատրվում է կերի պակասությամբ և նրա վատ վորակով: Մսի խնդրի լուծումն ուղղակի կախված է կերի խնդրի լուծումից, կերի ուժեղ բազա ստեղծելուց:

Ապրանքային, մագործական անասնաբուժության սորիախոտական վերակառուցման գլխավոր հիմքը կերի ուժեղ բազան է: Նրա ստեղծման համար պետք է իր ժամանակին նախատեսել և ճշտությամբ հաշվի առնել վոր միայն կերի պահանջը, այլ և նրա արտադրությունն ու մթերումը—անպայման հենց ավելի կուտակողության մեջ: Չի կարելի հույս դնել դրսից եծան կեր գնելու վրա, ինչպես և չի կարելի արանսպորտը բեռնավորել այն կերամթերքների փոխադրությամբ, վորոնք կարելի չե արտադրել տվյալ կուտակողության մեջ: Նրա համար հարկավոր է ավելացնել կերաբույսերի տարածությունները, մոցնել նոր կուտուրաներ և բարձրացնել կերաբույսերի խնամքի վորակը, վորով կբարձրանա բերքը, կբարձրանա ստացվող կերի վորակը:

Թե վորքան մեծ է կերի հարցի ճիշտ լուծման նշանակությունը, այդ մասին շնչտեց ԽՍՀՄ յերկրագործության Ժողկոմ ընկ. Յակովլեվը կուսակցության 10-րդ համագումարում:—

ՄՍԻ յեվ կարի գործածությունը կրկնապատկելու խնդրի լուծման համար հարկավոր է մեկ ու կես անգամ ավելացնել մեր յերկրի կերի պատարները: Չպե՛տ է մոռանալ, վոր այժմյան կերերն ավելի քան յերկու յերրորդով բաղկացած են կոօս կերերից, այսինքն խոտից, հորդից, մզեղից յեվ այլն, այն ժամանակ, յերբ մօի ու կարի մեխենայի արդյունավետ աօխառնքի համար պահանջվում է վաչ պակաս, քան յերկու յերրորդ մաս ուժիղ յեվ ճուրպալի կերեր:

Բերքի հավաքումն ու պահպանումը անտեսական մեծ նշանակություն ունի: Պահպանման ճիշտ կազմակերպումը և իր ժամանակին կատարված բերքահավաքը խիստ դրական ազդեցություն են ունենում բերքի ավելի մթերքի վորակի ու քանակի վրա:

ուսանողներու, Հայաստանի պաշտօնական օրէնքն, վոր չի կարելի հույս դնել հարդն ու մղելը գեթ փոքր չափով ոգտագործելու վրա: Սոսերի բերքատուութիւնը սարեցտարի պակասած է, շնորհիվ այն բանի, վոր նրանք շարունակ ենձգում են մինչև սերմերի հասունանալը: Նաև ոգտակար, վայրի խոտերը բոլորովին փոխվել են ու չքացել, իսկ նրանց փոխարէն յերևացել են մուսխոտերը և այլն: Անհրաժեշտ է դարձել բարելավել բնական խոտհարքներն ու կիրառույսերի ցանքերը: Միայն այս ճանապարհով՝ կարելի լի կերի կայուն բազա ստեղծել անասնաբուծական կոլտնտեսութեան հերում:

Վորջան յերկար տեի անասունների արածելու շրջանը, տեղանքն ու յերանց պահելը և այնքան պակաս կլինի արտադրութե մատչաների ինքնարժեքը:

Միայն այն դեպքում, յերբ արտադրվի ու մթերվի պահանջող քանակութեամբ կեր, կարելի լի կանխել կերի պակասութեան գեղքերը և այն հետեանքները, վոր սովորաբար պատահում են կերի պատրաստման և նրա պահանջի միջև կապակցութեան չլինելուց: Սրանից խուսափելու համար հարկավոր է նախատեսել յեղած խոտհարքի ու արոտատեղերի չափը և գործադրել նրանց բարելավման և ոգտագործման ամենանպատակահարմար ձևերը:

Սոսերի ցանը, կոշտ, խոպան ասփստանների ցածանելը, ինչպես և նրանց կանոնավոր ոգտագործումը—անա արոտատեղերի և խոտհարքների բերքատուութեան բարձրացման հիմնական ձևերը: Նաև ոգտակար և այս դեպքում հետեի սմերիկական անասնաբուծիչների որինակին: Բնական, խոպան և հին, յերկարամյա հանգստի թողած արոտատեղերը վերականգնելու և նրանց բերքը բարձրացնելու համար, նրանց մեկ հինգերորդ կամ մեկ վեցերորդ մասը չեն ոգտագործում մինչև ուշ աշուն: Այսպիսով բոլոր բույսերի սերմերը վերելով հասունանում են և իրենք իրենց ցանվում: Սրանով ինքի բարելավվում և արոտատեղերի բերքատուութեանը: Բնական արոտատեղերի ու խոտհարքների բերքի ավելացման այս ձևը պետք է կիրառվի նաև Հյուսիսային Կովկասում:

Կերաբույսերը պետք է ցանել իր ժամանակին, մանրակրկիտ խնամել, ինչպես և իր ժամանակին հնձել խոտը: Կերաբույսերը իր ժամանակին ցանելը, խնամելն ու նրանց բերքի հաժաքումը մեծ ազդեցութեան են ունենում բերքի քանակի ու վարակի վրա:

Կերի կանոնավոր պահպանումն ու խնայողաբար ծախսումը, բերքահաժաքման, տեղափոխման և անասուններին լրացնելու ժամանակ կորստների վերացումը պետք է ամեն կերպ խրախուսվի յոտրաքանչյուր կոլտնտեսութեան մեջ: Պետք է սխտեմատիկաբար բնա-

մթերեային ու դրամական պարզկներ աշ տյն կոլտնտեսականներին, վորոնք խնայողական և ուշադիր վերաբերմունք են ցույց տալիս դեպի կերի ծախսումը:

Հարկավոր է կանոնավոր կազմակերպել արոտատեղերի և կերերի ոգտագործումը, ճիշտ նախատեսել, թի այս կամ այն սեզոնում կերի ինչ պաշարներ կարող են լինել, սահմանել առանձին սեզոնային կերերի հերթով ոգտագործման կարգը:

Բացի այն, վոր սեփական տնտեսութեան մեջ պետք է ոգտագործել սեզոնային, արոտավայրերի կերերը (խոպան հողեր, կոշտ ու փափուկ, յերկարամյա հանգստի թողած հողեր, քոլեր, խոզաններ) անհրաժեշտ է հաշվի առնել մոտակա հացահատիկային խորհտեսութեաններին ու կոլտնտեսութեանների տնտեսութեաններում յեղած այնպիսի արոտատեղերի ոգտագործման հնարավորութեանը, ինչպիսին են՝ հնձած արոտավայրերը, խոզանը:

Անհրաժեշտ է նաև իր ժամանակին մշակել ու սահմանել կոշտ, հյութալի և ուժեղ կերերի բաշխման կարգը և ոգտագործման հերթականութեանը:

ԿԵՐԸ

Կերի հայթայթման և ոգտագործման հարցերը առաջնակարգ նշանակութեան ունեն և պետք է լուծվեն առաջին հերթին: Առանց կերի կայուն բազա ստեղծելու,—վորն ապահովում է սեր ուշ աճող և սակավ արտադրողական մատու անասունների կերակրման բարելավումը,—չի կարող խոք լինել անասնաբուծութեան դարգացման մասին: Չի կարելի սպասել, վոր կոլտնտեսային ապրանքային մասու և մաս կախաու անասնաբուծութեանը հաջողութեամբ դարգանա գոյութեան ունեցող կերի պաշարներով: Առանց ուժեղ և հյութալի կերերի գործածութեան, անկարելի լի նպատակահարմար կերակրվ ոգտագործել այնպիսի կոշտ կերերն, ինչպիսին են հարդն ու մղելը:

Մեր ապրանքային մատուցութեան և մաս-կախագործակա՞նքերմաները պարտավոր են առաջին հերթին կերի հայթայթումով դարգվել հենց կոլտնտեսութեանների ներսում: Դրա համար մենք առաջարկում ենք հետեյալ, առաջիկ հեշտ և իրական միջոցառումները.—

1) Ստեղծել կերաբույսերի սերմնաբուծարաններ՝ համապատասխան դայոնական կազմակերպութեանների առաջադրութեանների համաձայն:

2) Տնտեսութեանն ապահովել սիլոսային կառուցումներով ու չինքերով:

3) Հայտնի կերակու սիլոսացված կերերի մթերումը:

4) Բարելավել արոտատեղերն ու խոտհարքները:

ծ) Յանքաշրջանառութեան մեջ մտցնել միասյա և բազմասյա կերպարույթների ցանցերը, յեզիպտացորենը, սորդոն և այլն, վորտեղ հնարավոր է, — կերի ճակնդեղը, դուդման և այլն:

Յ) Հետևել արոտատեղերի կանոնավոր ոգտագործման և այլն: Այս միջոցառումների կիրառումն անկասկած կթուլացնի յերաշտի կործանարար ազդեցութիւնը և կկանխէ հաճախ տեղի ունեցած կերի սուր պահասութիւնը:

Կոշտ, ուժեղ և հյութալի կերերի բազայի ստեղծումը անհրաժեշտ չափով կամրապնդի ապրանքային մագործական և մաս- կաթնագործական անասնաբուծական ֆերմաները և կլուծէ մաստու ա- նասնաբուծութեան զարգացման հիմնական հարցը:

Մեզանում հիմնական կոշտ կերը խոպան և յերկարամյա հանգստի թողած հողերի խոտն է, վորն աչքի յե ընկնում իր սննդարարութեամբ ու մարսողութեամբ: Խոտի վորակը վորոշվում է նրա բազադրութեամբ, կտնաչ գույնով, լավ ու հաճելի հոտով: Վորքան խոտը շատ տեքնէր ու ծաղիկներ ունենա, վորքան բազմազան լինի իր ոգտակար բազադրութեամբ և վորքան շատ լինեն նրա մեջ բակ- լայական ու հատիկային մասերը, այնքան լավ:

Մեր տափաստանային, խոպան հողերի խոտը բաղկացած է դի- խավորապես հետևյալ բույսերից. — փետրախոտ, հասարակ դաշտա- խոտ, յեղենին, քոր, եսպարցեա և այլն: Յերկարատե հանգստի թո- ղած հողերի խոտը բաղկանում է հետևյալ բույսերից. — արտիճ, կա- դանչան, ապիկոյ, իժախոտ, փուշ, մադար, ուլաֆ, խի վարքան պն- դանում է այդ հողը, այնքան ուժեղ չափով են յերևան գալիս հասա- բակ սեղը և զանազան խրտցակները: Հրաշալի խոտ է ստացվում արհեստական, ցանովի խոտնարքներից (առվույտ, եսպարցեա), լավ է նույնպես մադար և սուլաճկա խոտը:

Բերքահավաքման հաջող ընտրված ժամանակը, ապա նաև բեր- քահավաքման կարգը լուծեղ ազդեցութիւն են ունենում խոտի վո- րակի վրա: Հնձելու ամենալավ ժամանակը բույսերի ծաղկման սկիզբն է: Արևոտ, տաք յեղանակը խիստ լավ է խոտը հավասարաչափ հնձե- լալ և նրա չորանալու համար: Խոտահնձի բոլոր առանձին գործողու- թիւնները չպիտի ձգձգվեն:

Ուշ հնձած, կամ հնձած ու յերկար թորնված խոտը (դաշտում) կոպտանում է, ծղոտի դույն ստանում, սակավ սննդարար է, համեղ չէ, փոշոտ է: Անասունները ախամ յին ուտում այդպիսի խոտը: Դաշ- տում, հնձելուց հետո պտուկած խոտի՝ չափից դուրս չորանալուց կոր- չում են նրա ամենաարժեքավոր մասերը-տեքններն ու ծաղիկները: Լավ, չոր յեղանակին կարելի չէ հավաքել ու դիզել խոտը, թեկուպ նա լինի չչորացած, մի քաջ խոտով, ինչպես առում են, չթառա-

մած: Այդպես հնձած ու հավաքված խոտը լիակատար հասունանում է դեղերում, չի շարքվում ու փշրվում և հարմար է դարսելու և պահ- պանելու համար: Դեղերում 3—4 ամիս պահված խոտն ափելի ոգտա- կար է համարվում, քան ափելի քիչ ժամանակ պահված խոտը: Մեկ տարուց ափելի պահված խոտը նույնպես կորցնում է իր դրական հատկութիւնները և տարեց-տարի ափելի և ափելի չէ փոշոտվում:

Հարգը մաստու անասնաբուծութեան ռայոնների մեծ մասում հանդիսանում է հիմնական կոշտ կեր և, չնայելով իր ցածր սննդա- րարութեան, լավ է մարսվում: Ոգտակար է հարգը անասուններին տալիս նրա վրա ուժեղ կեր ցանել: Լավ է նաև հարգին խոտ խառ- նել: Այսպիսի դեպքերում հարգը ախորժակով են ուտում անասուն- ները և մնացորդ չին թողնում:

Դարնանացան հացաբույսերի հարդն ափելի փափուկ և սննդա- րար է, քան աշնանացան հացաբույսերինը: Դարնանացան հացաբույ- սերից վարսակի, դարու և կորեկի հարդը մյուսներից ափելի լավ է համարվում: Լավ յեղանակին հավաքված և կանոնավոր դեղ կապած հարդը պահպանվում է տասնյակ տարիներ, սակայն յերկար մնացած հարդը շատ է փշրվում, փոշոտվում, կորցնում է իր համը և անա- սունը նրան այնքան էլ համույցով չի ուտում:

Մղեղը ափելի սննդարար և համեղ է համարվում, քան հարդը: Մղեղի մեջ միշտ գտնվում են մանր, լզար հատիկներ, ցողունների տեքններ և մանր մասեր, վորոնք մզեղի մեջ են մնում կալսելու ժա- մանակ: Դարնանացան անքիստ ցորենների, ինչպես և կորեկի մզեղն ափելի արժեքավոր է համարվում: Դիտավոր ցորենների ու գա- րու մզեղը բորբոքումներ են առաջացնում, վորովհետև քիստերը խո- վում են բերանի և սաամոքսի լորձաթաղանթի մեջ: Դիտախոտն մզ- ղեղը չպետք է գործածել սկիտի մեջ, վորովհետև թթվեցրած կերի մեջ քիստերը մնում են և կարող են նույնպես զուտ հասցնել, ինչպես և մզեղի մեջ: Զանայից և ժանդառից փստված հարդն ու մզեղը հզի կովերին տալ չի կարելի, վորովհետև դա կարող է վիժման պատ- ճառ դառնալ:

Ուժեղ կեռեքից (խտացրած) Հյուսիսային Կովկասում ամենա- տարածվածներն են յեզիպտացորենն ու դարին: Վարսակը մթնոլոր- տային տեղումների պահասութեան պատճառով, ամեն տեղ չի բուս- նում: Արդյունաբերական ափելորդութիւններից վորպես կեր, հայտ- նի յեն թեփը և արևածաղկի քուսպը:

Յեզիպտացորենը պետք է դառնա բոլոր անասնաբուծական կո- տնտեսութիւնների ուշադրութեան առարկան: Բոլոր կերաբույսե- րի մեջ նա թի իր սննդարարութեամբ և թի կայուն բերքով առա- ջին տեղն է բռնում:

Յեզիպոտացորենն անասուններին պիտի տալ մամլուած, վորովհետեւ ամբողջ հատիկներն ալիւի դժվար են մարսվում և մեծ քանակութեամբ դուրս են գալիս անասնի կղկղտնքի հետ: Մանրած յեզիպոտացորենն ալիւի լավ է մարսվում, ուստի և ալիւի քիչ է կորչում կղկղտնքի հետ դուրս գալով:

Ամերիկական անասնաբույժներն այնուամենայնիւ գերադասում են յեզիպոտացորենն անասուններին տալ ամբողջ հատիկներով և շատ հաճախ առանց թրջելու: Մեզ վախեցնող հիշյալ կորուստներն ամերիկացիք սրամտութեամբ վերացնում են նշանով, վոր յեզիպոտացորենով կերակրվող անասուններին մոտ պահում են խողովներ, վորոնք ջուկում են կղկղտնքի միջից յեզիպոտացորենի հատիկները:

Յեզիպոտացորենով կերակրելիս, նրանցից յերկուսի մոտ պահում է մեկ 4—7 ամսական խողով: խողովին այդպես պահելով, վոր միայն վերանում է յեզիպոտացորենի հատիկների կորուստը, այլ և ֆերմենները լավ յեկամուտ են ստանում դրանից:

Յեզիպոտացորենի մեջ պահապում են սպիտակուցային նյութերը, ուստի նրանով անասուններին կերակրելիս անհրաժեշտ է ալիւացանել անյախի կերեր, վորոնք հարուստ են սպիտակուցային նյութերով, որինալ, քուսպը և ցորենի թեփը:

Ուրիշ վոր մի կերաբույս այնքան սննդարար նյութեր չի տալիս մեկ հեկտարից, վորքան յեզիպոտացորենը, իհարկե յեթե լինեն ցանքի, հողային, կլիմայական և աշխատանքի միևնույն պայմանները: Յեզիպոտացորենի կերը սիրում են բոլոր կենդանիները և սա բացատրվում է նրանով, վոր յեզիպոտացորենի յուղը դուրեկան համ և բուրավետ հոտ ունի:

Դժբախտաբար չարգված կամ աղացված հատիկների մեջ յեզիպոտացորենի յուղը շուտ է դառնանում և այդ տեսակ կերին դառն և ահաճելի համ է տալիս: Ահա թե ինչու չպետք է յեզիպոտացորենը աղալ կամ կտրատել կերակրելուց առաջ: Մանրած յեզիպոտացորենի պահելու ամենայն կար ժամանակը համարվում է յերկու շաբաթ, վորից հետո սկսում է տաքանալ և դժոխանալ:

Դառն ալիւի յի տարածված և ալիւի բերրի յի չորային ուսյուններում: Յեզիպոտացորենից հետո զարին պիտի համարել ամենաձեռնառու հատիկային կերը՝ մատուռ անասուններին կերակրելու համար: Դարին ևս, ինչպես և յեզիպոտացորենը, ամբողջ հատիկներով դժվար են ծամում ու մարսում կենդանիները: Դարին պետք է արվի մանրած կամ խաշած: Սպիտակուցներով նա ալիւի հարուստ է, քան յեզիպոտացորենը, բայց ալիւի աղքատ և նրանցով քան վարսակը: Վարսակի հետ խառնված դարին (2:1) շատ լավ կեր է համարվում 3—4 ամսական և մինչև մեկ տարեկան մսաղու հորթերի հա-

մար: Մյապիսի կերից մի փոքր պակաս արժեքավոր է փշրված դարին, վորը հաջողութեամբ ոգտագործվում է հորթերի կերակրման համար: Դարին շատ ոգտակար կերամթերք է, այնուամենայնիւ նա գելնում է յեզիպոտացորենին, վորը անտեսապես ալիւի ձեռնառու կեր է:

Վարսակը լավագույն կերն է համարվում հորթերի համար, մանավանդ վարսակի պուրը: Ամերիկայում վարսակը յեզիպոտացորենից հետո յերկրորդ տեղն է բռնում ցանքերի տարածութեամբ և կերի համար ոգտագործվելով—վոր միայն ձիերի, այլ և խոշոր յեզիպուրավոր անասունների համար: Վարսակն առանձնապես ոգտակար է կաթնատու կովերի համար: Մակայն խոշոր յեզիպուրավոր անասուններին կերակրելու համար վարսակ քիչ է գործածվում, վորովհետեւ թանկ է:

Վախ և թեթե վարսակն իր վորակով ալիւի վատ է համարում, քան լիքը, ծանրակէի վարսակը: Գործ է ածվում դարու հետ կրտով չափ խառնած, յեզեներին կերակրելու համար և մանավանդ այս դեպքում շատ ոգտակար է համարվում:

Յերկրամասի չորային դոտում-արեւայան և հյուսիս արեւելյան ուսյուններում խոնավութեան պակասութեան պատճառով վարսակի ցանքերն արդյունք չեն տալիս:

Յառնի բեփր համարվում է շատ արժեքավոր կեր, վորը հրաշալի մարսվում, յուրացվում է և վորը հարուստ է սպիտակուցներով: Անհրաժեշտ է նկատել, վոր մեծ, արդյունաբերական աղորիքների թեփը սակավ սննդարար է, քան գյուղական ախլի աղորիքների թեփը, վորոնք շատ հասարակ ու պարզ են սարքավորված: Թեփը արժեքավոր է նաև նրանով, վոր թուլացնող (ստամոքսը) հատկութեան ունի:

Ամենալավը համարվում է ցորենի խոշոր թեփը, առանց մի վորեն խառնուրդի: Այս տեսակ թեփը շատ ոգտակար է հորթերի և կթան կովերի համար: Թեփը յերկար մնալով բորբոսանում է և դառնանում: Ամենից լավ է պահվող թեփն ոգտագործել 2—4 ամսական թափքում:

Արեւմտադկի բուսոյր առանձնապես արժեքավոր է նրանով, վոր ամենահարուստն է սպիտակուցներով: Ինչպես ցորենի թեփը, այնպես էլ արեւմտադկի քուսպը ալիւի լավ է յինում, յեթե ստացվում է մանր, անայնագործական տիպի գործարաններից, քան թե մեծ, արդյունաբերական գործարաններից ստացվածը: Գուսպը միշտ հանդիսանում է իբրեւ լրացուցիչ, սպիտակուցային կեր, յերբ անասունները կերակրվում են կոշտ կերերով, վորոնք աղքատ են սպիտակուցներով:

Հյուբայի կերերի թվին պատկանում են կանաչ և սխրագլած կերերը, արմատապտուղները և այլն: Իրենց մարսողութեամբ, սննդաբարութեամբ և կենդանու զարգացման ու նրա առույժութեան վրա ոգտակար ներգործութեամբ, ինչպես և եփանութեամբ—կանաչ կերն ամենաանհրաժեշտն է: Իժմախտաբար մեր հարավային, չորային շրջաններում, ուր չոր քամիներ են փչում, կանաչ կերը խիստ կարճ ժամանակվա ընթացքում և լինում: Յերեք-չորս ամսվա մեջ չորանում և և կորցնում է իր ամենաարժեքավոր հատկութիւնները: Արոտատեղերի չորանալու պատճառով ընդհատումներ են լինում անասունների կերակրման գործում, զբանով խանգարվում և հորթերի կանոնավոր զարգացումը և այլն:

Յերկրամասի համատարած կուէկտիվացումից հետո լիակատար հնարավորութիւնն է կրճատել, դուցն և բոլորովին վերացնել այդպիսի յերեւոյթները: Չրա համար հարկավոր է մի շարք միջոցառումներ կիրառել մեր քնակաւ արոտատեղերի և խոտհարքների դրութիւնը բարելավելու համար, ինչպես նաև կազմակերպել միամյա և բազմամյա կերաբույսերի (աւվույս, եսպարցետ, սորգո, սուդանկա, և այլն) ցանքերը: Չորային ռաջոններում առանձնապէս կարևոր է ունենալ հյուսթալի, կանաչ կերերի ցանքեր:

Միլսացված կե: Հյուսթալի կերերը յերկար ժամանակ պահպանելու խնդիրը առաջնակարգ նշանակութիւն ունի ապրանքային մատուցածական անասնաբուծական ֆերմաների համար: Այս հարցը կարելի չէ դրականապէս լուծել բուսական զանգվածների սխրագլածան (թթվեցնելու) սիջոցով:

Միլսացման համար ամենապետեականները բոլոր հաստացողուն բույսերն են (յեզիպտացորեն, արեւածաղիկ, սորգո և այլն): Բացի դրանից, սխրագլածան համար կարելի չէ ոգտադործել ճանկնդեղի և կարտոֆիլի թփերը, կաղամբի ավելորդութիւնները և այլն:

Խորհուրդ է արվում սխրագլածան համար ոգտադործել ամեն տեսակ մուխատերը, վորոնք թարմ դրութեամբ չեն ուտվում, և այնպիսի հյուսթալի կերերը, ինչպիսին են դուսման և կերի ձմերուկները, վորոնք թարմ դրութեամբ յերկար չեն մնում:

Հմտութեամբ պատրաստված սխրագլածան կերը ունենում է լավ համ և դուրեկան հոտ և հիշեցնում է նոր թխված հաճարի հացի համը ու ամիկի հոտը:

Հյուսթալին Ամերիկայի անասնաբուծիչների փորձերը հաստատում են, վոր սխրագլածան կերերն ամենաանհրաժեշտն են տնտեսութեան մեջ: Միլսային կերերի նշանակութիւնը հսկայական է նաև այն տեսակետից, վոր նրանց պատրաստելը միանգամայն հնարավոր է նաև անանախոնով, անձրեային ժամանակ, յերի խոտ հնձելու մասին մտածել անգամ ավելորդ է:

Մեղանում ապրանքային մատուցածական ֆերմաների ցանցաշրջանառութեաններին մեջ անկասկած մեծ տեղ կբռնի սոյայի մշակումը, վորպես մի կերաբույսի, վորը բարձր սննդարարութիւնն ունի:

Կերի վերաբերյալ մեր բոլոր ասածներին սխտի ավելացնել այն, վոր կերի վորակը մեծ չափով կախված է վոյ միայն իր ժամանակին և հմտութեամբ պատրաստելուց, այլ և համապատասխան խնամքով պահելուց:

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ԿԵՐԱԿՐՈՒՄԸ

Մասուն, խոշոր յեղջուրավոր անասունների կերակրման փորձերի հիման վրա հաշված է, վոր հորթերին կերակրելիս, 1 կիլոգրամ կենդանի կշիռ ավելացնելու համար պահանջվում է 12—13 կիլոգրամ չոր կեր: Իսկ այն դեպքերում, յեր կերաբաժնից դուրս և հանվել հարդը, նույն նպատակով գործածված չոր կերի քանակութիւնը պահանջ է սինչև 9,3 կիլոգրամ: Մեր տափաստանային ցեղի հասակավոր յեղների կերակրելիս,—վորոնք բանեցվել են 5—6 տարի,—մեկ վոր յեղների կերակրելիս,—վորոնք ստանալու համար պահանջվել է 27-ից մինչև 50 կիլոգրամ չոր կերի բաղադրութիւն, այսինքն 3—5 անգամ աւելի, քան հորթերին կերակրելիս: Այս տվյալները հաստատում են, վոր մատաղ հասակի անասունների կերակրումը (նաև չաղացումը) 3—4 անգամ ավելի ձեռնառու չէ, քան հասակավոր անասուններին: Մատաղ անասունը, վոր այդ ժամանակ դեռ չի ավարտել իր հասակը, տաղ անասունը, վոր այդ ժամանակ դեռ չի ավարտել իր հասակը, շարունակում է մեծանալ և միևնույն ժամանակ կերակրվել, մինչդեռ հասակավոր անասունը միայն կերակրվում է: Բացի դրանից, կենդանու մատաղ որգանիդմ ավելի լավ է մտրսում կերը:

Հորթերը կերակրվում են մոր կաթով, այնուհետև 4-րդ ամսից, յերբեմն ել ավելի վաղ, նրանց տրվում է կեր (աղացած վարսակ, դարի, թեփ): Ուժեղ կեր սկսում են տալ 100 գրամից սկսած և հետզհետե ավելացնում են, վորպեսզի մորից բաժանելու ժամանակ (5—6 ամսական հասակում) ուժեղ կերը հասնի 800 գրամի: Առատ և հյուսթալի արոտատեղերում կովերը հրաշալի կերակրում են հորթերին: Թալի արոտատեղերում կարիք չի լինում հորթերին ուժեղ կեր տալ: Այսպիսի դեպքերում կարիք չի լինում հորթերին ուժեղ կեր տալ:

Հորթերին մորից բաժանելուց հետո շատ ոգտակար է կերակրել հյուսթալի կերերով և լավ խտով: Հյուսթալի կերերը (նաև սխրագլած) շատ լավ են աղղում հասակի, գերութեան և կշիռ վրա:

Հորթերին մեծացնելիս մաքուր ողը և մշակաւն գրուսանքը նրանց համար պարտադիր է: Ուստի հորթանոցներին կից պետք է սարքել ընդարձակ, չոր հրապարակներ, վորոնք պիտի սարքավորված լինեն ծածկերով, կերամաններով և ջրի տաշտակներով:

Չմեռալին ամբողջ որվա ընթացքում հորթերը մեռնում են հրապարակում և միայն վատ յեղանակին ու զիշերն են տարվում հորթանոց:

Անհրաժեշտ է հետևել, վոր արու հորթերն առանձին պահվեն հորթերից: Այդպիսով տեղի չեն ունենա մշասակար դուգավորումներն առանառանների մատաղ հասակում: Գարնանը, հորթերին արտատեղ տանելու ժամանակ տեղի չեն ունենում չղարգացած հորթերի խոտախում և խոտանվածների ամորձատումը (կռակը):

Հետագայում մատաղները պահվում են սովորական սիջոցներով, սովառն արտատեղերում, ձմեռն անասնանոցներում: Մատաղ ցուլերից առանձին խումբ է կազմվում և նրանք առանձին են պահվում եզ հորթերից ու կովերից:

Արածեցման ամբողջ շրջանում մատաղները պահվում են բացառապես արոտներով: Չմեռվա ընթացքում մեկ տարեկանից ավելի հորթերը պահվում են կոշտ կերով—խոտով և հարդով: Այդպիսի եփան կերը խնայել ձևառու է, քանի վոր հարկավոր է անասուններին ձմեռվա ընթացքում պահել այնպես, ինչպես յեղեղ են ձմեռ ժամեկում: Չմեռն ավելորդ է սպասել անասունների դերանալուն և ամբաստողվելուն, վոր տեղի չեն ունենում դարնանը և ումառը, այսինքն առատ արոտատեղերից ոգտվելու ժամանակ:

Հորթերի կյանքի առաջին տարում նրանց լավ կերակրումը (անպայման ավելացնելով խտացված կերեր) անհրաժեշտ է նրա համար, վոր միայն այդպես կերակրվելով հորթը կարող է աճել անընտառ, ամբաստողելով իր վուսկրակաղմը և անհրաժեշտ չափով դարգանալու:

Ցեղային հորթերի որական կերաբաժինը բաղկացած է հետևյալ մասերից.—3 կիլոգրամ լավ վորակի խոտ, 6 կիլոգրամ հյութալի կեր և 1 կիլոգրամ ուժեղ կեր: Այսպիսի կեր ուտելով, հորթերը հրաշալի զարգանում են իրենց կյանքի առաջին ձմեռվա ընթացքում: Այսպիսի կերաբաժինը միանգամայն բավական է նրանց հասակի, կշռի և ընդհանրապես ամբողջ մարմնի զարգացման համար: Սա մատու կենդանու հետագա զարգացման անհրաժեշտ պայմանն է:

Մորերից բաժանելուց հետո, հորթերին հինգ ամսվա ընթացքում (ձմեռը) կերակրելու համար միջին թվով հարկավոր կլինի՝ յերեքական ցենտներ լավ վորակի խոտ, 2-ական ցենտներ ուժեղ կեր (թեփ, յեղիպատացորենի կամ գարու մանրունք, քուսպ) և 3 ցենտներ հյութալի կերեր (արմատապառլներ, սիլոսացված կեր), ավելացրած 3-ական ցենտներ հարկ տակի փովածքի համար: Այն կուլանտեսություններում, վորտեղ պակասում են սիլոսային կերերն ու արմատապառլները, կարելի չեն հաջողությամբ գործածել հորթի, խոտի մանրունք:

խառնված թեփի հետ: Այս պեղքում 800 գրամ ուժեղ կերի փոխարեն պետք է տալ 1-ից մինչև 2 կիլոգրամ:

Այդպիսի ուժեղ կերակրման և լավ պահածքի ծախսերը կարգաբանան նրանով, վոր հորթերի կշիռը կավելանա և վոր գլխավորներն, նրանք շուտ կհասունանան (ավելի քան մեկ տարով): Այսպիսի կերակրմամբ նրանք մեկ տարով ավելի շուտ պետք կլինեն անասնապետ: Մեկ տարով կկրճատվի շրջանառու միջոցների ծախսումը և մեկ տարով առաջ տեղեր կազատվեն անասնաբխյան մեջ՝ ուրիշ անասուններ աճեցնելու համար: Հիշյալ ձևով կերակրելիս կարելի է պահել և տափաստանային դորը միամյա անասունները կուլենան միջին թվով մինչև 320-340 կիլոգրամ կենդանի կշիռ:

Մեկ տարեկանից ավելի հորթերին կերակրելու համար, միջին թվով հարկավոր կլինի 6 կիլոգրամ խոտ և 12 կիլոգրամ դարնանացանի հարդ (մեկ գլխին):

Հիմնական կերը խոտն է և հորթերը միայն հիվանդ և վտիտ լինելու դեպքում (վորով կղանդալի նրանց աճումը) կերակրվում են փրկված յեղիպատացորենով, կամ ուրիշ եփան, ուժեղ կերերով:

Ծնու կովերը ամառվա ընթացքում կերակրվում են բացառապես արածելու միջոցով: Միայն հիվանդ կովերը բաժանվում են ընդհանուր նախրից և կերակրվում են առանձին: Նրանց կերի վրա ավելացվում է մինչև 2 կիլոգրամ խտացված կեր:

Տնդական ցեղերի կովերին ձմեռը կերակրելու համար պահանջվում է լավ վորակի խոտ, որական 16 կիլոգրամ աճեն մի գլխին, հաջված նաև այն հավելումը, վորն անհրաժեշտ է կովի վորովայնում գտնվող հորթի համար: Խոտի մի մասի փոխարեն կարելի չեն տալ դարնանացանի հարդ, իսկ սրանով ավելի լավ է կերակրել ձմեռվա առաջին կեսին:

Չպետք է թույլ տալ, վոր ձմեռը կովերը նիհարեն, վորովհետև դա կանդրադառնա ծնվելիք հորթի վորակի վրա և ծնված հորթերը վատ կկերակրվեն: Հորթերին կերակրելու ժամանակ, ինչպես նաև ցեղային կովեր պահելիս, սիլոսային կեր տալը պետք է մշտական բնույթ կրի: «Սիլոսային կերը նպաստում է աղիքների նորմալ գրության պահպանման, կենդանու մարմնի հյուսվածքը դարձնում է հյութալի, կաշին—ճկուն, իսկ բուրդը—փայլուն: Անասունը միշտ լավ է մարսում ու յուրացնում սիլոսային կերը: Սիլոսային կերի գործածումով կրճատվում է խոտի քանակը, վոր արվում է անասուններին»:

Ամերիկական անասնաբույժները սիլոսային կերն անասուններին տալիս են հետևյալ չափով.—հորթերին, ծծից կտրելուց հետո մինչև մեկ տարեկան հասակը.—6 կիլոգրամ: Մեկ տարեկանից մինչև

յերկու տարեկաններին—8 կիլոգրամ 2—3 տարեկաններին—10 կիլոգրամ 4—5 տարեկաններին—10-ից մինչև 20 կիլոգրամ Անասուններին սխիստով կերակրելիս վերջինս տրվում է 20-ից մինչև 50 կիլոգրամ նայած անասնի կենդանի քաշին:

Անասուններն առանձին պիտի կերակրվեն այն դեպքերում, յերբ նրանք պահվում են մուրեքներում և կապվում են: Խմորվին կերակրելիս կարելի չէ 5—20-ական անասուն միասին կերակրել: Կանոնավոր կերակրումն իր նպատակին հասնում է այն դեպքերում, յերբ հայտնի չէ թե անասունն իսկապես վճռաբար կարիք ունի կենսապահ և զերպացման կերի, ինչ բաղադրություն ունի կերը և միս ու ճարպ արտադրելու տեսակետից վճռաբար նա մարսելի չէ: Միջին թվով հաշված: յուրաքանչյուր 100 կիլոգրամ կենդանի քաշին պետք է տալ մեկ կերի միավորի չափ կենսապահ կեր: Կենդանի կշռի մեկ կիլոգրամով անձան համար հարկավոր կլինի 6-ից մինչև 8 կերի միավորի չափ չաղացման կերեր:

Դիտենալով այդ բոլորը, ինչպես նաև կենդանու քաշը, դժվար չէ կերի չափեր սահմանել: Մատույշ անասունների կերակրումը և միջ ստանալու համար նրանց չաղացումը պահանջում է խիստ, գործնական հաշվառք:

Պետք է հիշել, վոր մագործական ուղղութեան խոշոր յեղջուրավոր անասունների բուծման և բարելավման հիմնական խնդիրը էժան մսի արտադրությունն է: Մսի խնդրի ամենաարագ լուծումն իրագործելի չէ մատույշ անասունների և մասնավորապես հորթերի անընդհատ և լավ կերակրման ճանապարհով: Դրա համար պետք է գործադրել վերևում մեր նկարագրած հորթերին կերակրելու և պահելու ձևը՝ մոլորից կտրելուց հետո:

Կերաբույսերի և հացահատիկային կուլտուրաների ցանքերի տարածության ընդարձակման, բնական արոտավայրերի և խոտհարքների բարելավման հետ մեկտեղ, լիակատար հնարավորություն կլինի բոլոր մատույշ անասուններին կանոնավոր կերակրելու: Սա վերջին հաշվով ավելի մեծ նվաճումներ կտա մեզ անասունների մասին արտադրողականության և շուտ հասունացման գործում:

Մատույշ անասուններին կանոնավոր կերակրելով, միշտ պետք է հիշել, վոր մատույ անասունների որդանիքի մեջ տեղի չէ ունենում մսի փականների կազմավորման գործողությունը, վորի համար հարկավոր են սպիտակուցներ: Ահա թե ինչու մատույշ անասունների կերը պիտի պարունակի բավականաչափ քանակությամբ սպիտակուցային նյութեր: Այս տեսակետից լավագույն արոտատեղեկները նրանք են համարվում, վորոնք ունեն հասկային և բակային կան բուսականություն:

Հաշվավոր դիտական և համաշխարհային կենդանաբան Զեյսե գաղափար կերակրման աղբյուրության մասին առում է, վոր «կենդանիների ընդհանուր կազմվածքի վրա կերի գերազանց աղբյուրության վերաբերյալ համոզմունքը գեղեցիկ կերպով արտահայտում են անգլիացիք, ասելով, վոր «անասունների ցեղի մեծ մասը բերանի միջով է առաջ դալիս»:

Կերերի արժեքավորության աղյուսակ

Կերի տեսակ	Կերի միավորներ 100 կիլոգրամներով	1 կերի միավորին ըստի կիլոգրամ կեր և հարկավոր	Դանի գրամ սպիտակուց և մարսվում	
			1 կիլոգրամ մեջ	1 կերի միավորի մեջ
Միջին վորակի վարսակ	100	1	72	72
Դարբի	120	0,8	61	48,8
Կորեկ	100	1	74	74
Յուրակ	136	0,7	66	46
Արևածաղկի բուսակ	113	0,9	805	272,5
Ցորենի թեփ	80	1,2	110	132
Արևածաղկի հարկ	18	5,5	4	22
Վարսակի հարկ	28	3,5	10	35
Կորեկի « « «	37	2,5	12	30
Դարբի « « «	32	3	6	18
Ցորենի մզեղ	40	2,5	7	17
Վարսակի « « «	48	2	14	28
Կորեկի « « «	32	3	12	36
Տափաստանի խոտ	54	2	35	70
Կերի ճակնդեղ	11	9	1	9
Կերի սխիստացում	13	7,5	7	52
Յուրակաց. կանաչ կեր	15	7	6	42
Մագործ ծաղկ	18	6	13	73
Սորգոյի կանաչ կեր	15	7	6	42

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ԶԵՆԸ

Անասունների ջրելու տեղերի սարքավորումն ու ջրամատակարարումը նույնպես սերտ կապված է կերի խնդրի լուծման հետ: Տնտեսական խիստ կարևորություն ունեցող այս հարցին մեծ ուշադրություն պիտի դարձնել անասնաբուծական ֆերմաներ կազմակերպելիս: Զբոսայգիների տեղից ու խորությունից և ջրի այլ աղբյուրներից շատ բան կախված է արոտատեղերի կանոնավոր ոգտագործումը: Զբոսայգիներ և լճակներ կառուցելիս պետք է անպայման դիտենալ որական ստացվելիք ջրի քանակն ու նրա վորակը: Նախքան ջրհորի կամ լճակի տեղը վորելը հարկավոր է հատուկ հետադրություն կատարել: Հազառակ դեպքում բոլոր ծախքերն իդուր կկորչեն:

Ամեն մի գլուխ խոշոր յեղջուրավոր մինչև 2 տարեկան անասնի համար որական միջին թվով հարկավոր է 30 լիտր ջուր, իսկ մյուս հասակի անասունների համար—40 լիտր: Դիտենալով ամեն որ

ստացվելիք ու ծախսվելիք ջրի քանակը, դժվար չէ գործել, թե այս կամ այն ջրելու տեղը վորքան անասունների կրավարարի:

Յերկրամասի տափաստանային, չորային դոտումսկետը և զգուշ լինել ջրհորներ կառուցելիս, վարոնց մեջ ջրի դոյությունը շատ անգամ մշտական չի լինում: Այդպիսի ջրհորների ջուրը վորակով այնքան էլ լավ չէ: Նա հաճախ լինում է շատ խորը և ունենում է դառն աղի համ: Զրհոհներից ջուրը հանելը մի շարք բարդությունների հետ է կապված, ուստի նա եծան չի նստում, իսկ սրանով բարձրանում է պահվող անասունների ինքնարժեքը:

Յերկրամասի արևելյան դաշտների մեծ մասում, վորտեղ զխափոր ուղղորթությունն է կենտրոնացած ապրանքային-անասնաբուծական մագործական ֆերմաների կազմակերպման վրա, հնարավոր է այսպես կոչված՝ արտիզյան ջրհորներ կառուցել: Զրհոհների ջրից ոգտվելու դեպքում, ջուրը պոմպերի միջոցով վերելվ հանելիս՝ պետք է ոգտագործել քամու ուժով և սարքել այնքան-օտոմատներ: Այսպիսի շարժիչներ արդեն գրական արդյունք են տվել Միսսիսսիպի տափաստանային մասերի շատ խորհրտնտեսություններում ու կոլտնտեսություններում:

ՏՆՂԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մաստու և մսա-կաթնատու անասնաբուծական ֆերմաներ կազմակերպելիս, անտեսական մեծ նշանակություն ունեցող հիմնական հարցերից մեկն արածման և խոտահնձի տեղի հաջող ընտրությունն է: Հողի տարածությունը, մակերևութը, ձևը, ջրի դոյությունը—այս բոլորը աչքաթող չպիտի անել հողամասն ընտրելիս: Հողի կանոնավոր ոգտագործումը հենց կախված է վերև հիշված նշաններից:

Խիստ արժեքավոր են խոպան կամ յերկար ժամանակ չմշակված հողերը, վորոնք ապահովում են անասուններին լավ վորակի խոտով վաղ գարնանը և ուշ աշնանը, յերբեմն նաև ձմռանը արածվելիք խոտով: Ամռան անասուններին արածացնելու համար շատ ձեռնտու յե ունենալ փափուկ հող—«քոլեր», իսկ հետագայում նաև արոտատեղի խոպան:

Թանկալի յե, վոր հողամասը մեկ ամբողջ տարածություն լինի: Մասերի բաժանված, կտոր կտոր հողամասի վրա դժվարանում է արոտատեղերի կանոնավոր ոգտագործումը:

Ամենահարմար պետք է համարել քառակուսի կամ նման ձևերի հողամասը:

Հողի մակերևութը նույնպես մեծ նշանակություն ունի, մասնավոր տափաստանային տեղերում: Այսպես, որինակ, դեպի հարավ նայող լանջերն ավելի շուտ են ապավում ձյունից, հետևապես գար-

նուն: ավելի շատ են ոգտագործվում վորպես արոտատեղի: Հարավային լանջերն ավելի հարմար են ձմեռային արոտատեղերի համար: Գարնան վերջին, ամբողջ ամառը և աշնան կեսին հարավային լանջերը մեծ մասամբ այնքան են չորանում, վոր անասունների արածեցման համար քիչ պետքական են, կամ բոլորովին անպետք:

Հյուսիսային և հյուսիս-արևմտյան լանջերը գարնան վերջից մինչև ուշ աշնան միշտ պետքական են լինում իբրեւ արոտատեղի: Բացի դրանից, հյուսիսային և հյուսիս-արևմտյան լանջերը մեր չոր կլիմայի պայմաններում ամենալավ տեղերն են խոտահնձի համար:

Հողամասի անհարթ (բլուրներով) մակերևութն ունի նաև այն կարեւոր նշանակությունը, վոր այնտեղ հնարավոր է լինում պաշտպանվել ուժեղ քամիներից և ձյան մրրկվելից: Այս բոլորը վկայում է ըլրոտ տեղի առավելությունը:

Ինքն ըստ ինքյան հասկանալի յե, վոր ինչքան հողը լավ լինի իր վորակով, այնքան հողամասն բերրի կլինի, հետեվապես և արժեքավոր:

Միանգամայն անհրաժեշտ է, վոր հողամասն ապահովված լինի լավ վորակի ջրով:

Թանկալի և անհրաժեշտ է նույնպես, վոր լինեն հարմար վարելահողեր: Մագործական և մսա-կաթնագործական անասնաբուծական տնտեսությունները պարտավոր են լիովին ապահովել կոտնտեսությունների և նրանց ընտանիքներին պարենով, հացահատիկներով և կերով՝ նրանց անասունների համար: Այստեղ տեղին է ասել, վոր այնտեղ, վորտեղ չի ստեղծվել կերի կայուն բաղա, բոլոր գոտանիքիկական միջոցառումներն անկարող կլինեն վորեն գրական, շոշափելի արդյունք տալ:

ԻՆՉԸ ՊԵՏԲ Ե ԿԱՇՎԻ ԱՌՆԵԼ

Վորպեսզի հաշվի առնել, թե հողամասի վրա քանի անասուն կարելի յե պահել (խոտով և արածացնելով), անհրաժեշտ է դիտենալ դանազան հասակի ու սեռի կերի նորմաները, տվյալ հողամասից սպասվելիք կերի քանակը և անասունների ձմեռային ու ամառային կերակրման տեվողությունը:

Հողամասից սպասվելիք կերի քանակը մոտավորապես վորոշվում է հետեվյալ գործնական յեղանակով—յեթև չկան տվյալներ տեղադական փորձական կայաններից և չկան հետադոտման նյութեր:

Հարկավոր է ամենից առաջ վորոշել մեկ հեկտարից ստացվող խոտի միջին բերքը: Միջին տվյալները վորոշելու համար, ցանկալի յե վերցնել վոչ պակաս, քան տասն անգամ ստացված բերքի արդյունքները: Ինակտն է, վոր ինչքան շատ տարիներ վերցնենք, այնքան

հիշտ կլինի բերքատուության միջին չափերը: Յերբ չկան փորձնական կայանները և այլ հիմնարկների տվյալներ վորոշ տեղի խոտի բերքատուության մասին, հարկավոր է ոգտագործել միջին բերքատուության չափը մատավորապես վորոշելու ձեվը—հարց ու փորձ անել տեղական ազգաբնակչության: Այդ նույն յեղանակով հիշտ կլինի վորոշել անասունների ձանաային կերակրման միջին տեվոլությունը: Այս բոլորի շնորհիվ հնարավոր կլինի վորոշել խոտի տարեկան միջին պաշարը, ինչպես նաև արոտատեղերի տված կերի չափը:

Ունենալով այդ տվյալները, հիշտ կլինի վորոշել խոտնարքների և արոտատեղերի տարածությունը: Որինակ՝ յեթե մեկ հեկտարից միջին թվով ստացվում է վեց ցենտներ խոտ, իսկ վերջինիս որական միջին նորման 13 կիլոգրամ է, ապա 120 որվա ընթացքում 500 գլուխ անասունը ձանաը պահելու համար անհրաժեշտ խոտնարքի տարածությունը կլինի՝ $120 \times 12 \times 500 : 600 = 1200$ հեկտար, կամ յուրաքանչյուր գլուխ անասունին $2,4$ հեկտար:

Արոտավայրի մատավոր տարածությունը վորոշելու համար պետք է հաշվի առնել, վոր բացի անասունների տրածած խոտից, արածածան տեղից նորանոր խոտ է բսնում, այնպես վոր տվյալ հողամասի բերքի կեսի չափ նոր խոտ է ավելանում: Որինակ, յեթե տվյալ արոտատեղի մեկ հեկտարի միջին բերքը չորս ցենտներ է, ապա պետք է ավելացնել նաև յերկու ցենտներ այն արոտը, վորը բսնում է արածելուց հետո: Այսպիսով արոտատեղի մեկ հեկտարի բերքատուությունը լինում է վեց ցենտներ: Գիտենալով արոտատեղերի բերքատուությունը, դժվար չի վորոշել, թե վորքան անասուններ և ինչքան ժամանակ կարելի յե կերակրել այդ արոտատեղով: Որինակ, 500 գլուխ անասուններ 250 որվա ընթացքում արածեցնելու համար (յերբ որական մեկ գլուխ անասունն հարկավոր է 12 կիլոգրամ կեր) կըստացվի՝ $250 \times 12 \times 500 : 600 = 2500$ հեկտարի, կամ 5 հեկտար ամեն մի գլխին:

Այն դեպքում, յերբ հողամասերն ոգտագործվում են նախ՝ խոտահնձի, հետո արածացնելու համար, նրանց տված կերի քանակը վորոշվում է խոտի բերքով և արդեն ոգտագործվող արոտի կշռով: Արոտի բոլոր խոդանը հավասար կարելի յե համարել խոտի բերքի $1/6$ -ին կամ 20 տոկոսին: Որինակ, մեկ հեկտար խոդանից վեց ցենտներ բերք ստանալու դեպքում (հաշված նաև ձանաային տարիները) ստացվում է 120 կիլոգրամ յոր զանգված: Յեթե մեկ գլուխ անասունն արվող որական միջին նորման 12 կիլոգրամ է, ուրեմն մեկ որվա ընթացքում կարելի յե արածացնել 10 գլուխ անասուն: Մեր բերած որինակով կստացվի— $120 \times 10 = 12000$ կերի որ, վոր հնարավորություն է տալիս արածման հողամասը պակասեցնել 240 հեկտարով: Կրկնում ենք, վոր

մեր բերած գործնական ձեվերը միմիայն մոտավոր են և կատարելապես հիշտ չեն կարող լինել: Այնուամենայնիվ այդ ձեվերով կարելի յե ոգտվել այն դեպքերում, յերբ չկան միջին բերքատուության ուրիշ տվելի հիշտ տվյալներ:

Հողամասի բեռնվածությունը (այսինքն թե քանի անասուն կարող է կերակրել) վորոշելիս, հարկավոր է անպայման ուշադրության առնել ամեն տեսակ տարրերային պատահականությունները և զգուշաթյան համար պետք է ապահովագրվել, մանավանդ պետք է ապահովագրել խոտի կուտակվելիք պաշարները: Խոտի ապահովագրման ֆոնդի չափը պիտի լինի վոչ պակաս, քան այնքան, վորքան հարկավոր է կուտակությանը մեկ ու կես տարվա ընթացքում:

Դրա համար բավական է ամեն տարի խոտնարքների քանակն ավելացնել 20 տոկոսով: Հետեվապես մեր բերած որինակով, խոտ պետք է հնձել 1440 և վոչ թե 1200 հեկտարից, կամ խոտնարքի տարածության վրա յուրաքանչյուր գլուխ անասունին $2,8$ հեկտար: Այսպիսով խոտնարքի և արոտատեղի ընդհանուր տարածությունը կլինի $3,700$ հեկտար, կամ միջին թիով $7,4$ հեկտար ամեն մի գլուխ անասունին:

Մինչև այժմ մեր ապրանքային, մսագործական անասնաբուծությունը բացառապես զտնվել է յերկրամասի չորային գոտում և անասունները պահվել են միայն խոպան կամ յերկար տարիներ չորմշակված արոտավայրերում: Մինք դեռ ևս բավականաչափ ծանոթ չենք արհեստական արոտավայրերի ու խոտնարքների առավելությունների հետ, մինչդեռ մեր յերկրամասի չորային գոտու բնական խոտնարքներն ու արոտատեղերը ցածրբերք են տալիս և հարկավոր է նրանց բարելավել, բարձրացնել բերքատուությունը՝ ցանելով ու մշակելով միամյա և բազմամյա կերաբույսեր:

ՄԻՆՈՍԱՑԻՆ ԵՆԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Անասնաբուծության սոցիալիստական վերակառուցումն անկարելի յե առանց սիլոսային կերը լայնորեն ոգտագործելու: Սիլոսային կառուցումների վրա պետք է առանձնահատուկ ուշադրություն դարձվի:

Միանգամայն տեղին է սիլոսային առատաքը համեմատել ռաի-սոտի հետ: Յեթե մեր Խորհրդային Միության դաշտագործության ասպարեզում ներկայումս արակտորը հեղափոխություն է կատարում, ապա նույնպես հեղափոխություն են կատարում սիլոսային աշտա-րակները մեր անասնաբուծության մեջ:

Սիլոսային կառուցումների չափը կախված է նրանից, թե վորչափ սիլոսային կեր պիտի մթերել վորոշ ժամանակվա ընթացքում

վորոշ քանակութեամբ անասուններին կերակրելու համար, Այդ հարկով սիրոսային կառուցումները մի անհրաժեշտ մասն են յուրաքանչյուր կանոնավոր կազմակերպված անասնաբուժական խորհանդեսութեան, Սիրոսային կառուցումների (աշտարակների, կիսաշտարակների, խըրամատների) մեծ փորձը, սիրոսացման տեխնիկայի գիտելիքները, սիրոսացված կերի հսկայական ոգուտը ներկայումս լավ հայտնի չի կոլտնտեսականների լայն մասսաներին:

Սիրոսային շինարարութեան թափի տեսակետից մենք պետք է որինակ վերցնենք Հյուսիսային Ամերիկայից: Այս յերկրում չկա և վոյ մի անասնաբուժական ֆերմա, վորը չունենա սիրոսային աշտարակներ:

Սիրոսային կառուցումները համար տեղ ընտրելիս, հարկավոր է ամեն կերպ խուսափել խոնավ և ճանճային տեղերից, այնպիսի տեղերից, վորտեղ մոտիկ են ստորերկրյա ջրերը: Այնպես վոր, տեղը պետք է լինի բոլորովին չոր և մի փոքր բարձրագիր, վորպեսզի անձրևի ու ձյան ջրերն իսկույն հոսեն այնտեղից:

Լավագույն շինանյութեր են՝ յերկաթ—բետոնը, վալտը, աղյուսը և քարը: Շինանյութեր ընտրելիս հարկավոր է ամենից առաջ կանգ առնել տեղում յեղածի վրա: Յեթե տեղում չկան հարմար շինանյութեր, ապա պետք է ընտրել այնպիսիները, վորոնց տեղափոխութեանը հարմար է և եծան: Բոլոր այս դեպքերում, ինչպես և սիրոսային կառուցվածքի տեղը, ծավալը և ձևը վորոշելու համար անհրաժեշտ է մասնագետի յեզրակացութեանը: Կառուցման ղեկավարութեանն ևս պետք է հանձնարարել մասնագետ-տեխնիկին, վորը փորձված է այդպիսի շինարարութեանների մեջ:

Ընդհանրապես պետք է աշխատել սիրոսային շենքերը կառուցել, վորքան կարելի չի, մոտ անասունների կերակրման շենքերին (ավելի լավ է հենց իրար կողքի), վորոնք պիտի այնքան տաք լինեն, վոր սիրոսային կերը չսառչի:

Սիրոսային կառուցվածքների ամենատարածված տեսակներն են փոսերն ու խրամասները՝ 25—50 տոնն միջին տարողութեամբ: Հյուսիսային Ամերիկայում կառուցվում են 100 և նույնիսկ 150 տոնն տարողութեամբ փոսեր: Այդպիսի սիրոսային կառուցվածքները շատ հասարակ են և միանգամայն մատչելի յեն ամեն մի կոլտնտեսութեան:

Այնուհետև դալիս են կիսաաշտարակաձև սիրոսային կառուցումները, վորոնք շատ մասնագետների ուշադրութեանն են գրավում նըրանով, վոր այնտեղ սիրոսի համարյա մեկ յերկրորդ մասը գետնի տակ է լինում և սպոշելուց ապահովվում է: Կիսաաշտարակի այն մասը, վորը գետնի վրա չի գտնվում, զվար չի տաքութեան համար ծած-

կել ծղատով կամ յեղեղով, հետո ծեփել կափով կամ ուղղակի հետո յցնել:

Կառուցման բարդութեան և արժեքի տեսակետից կիսաաշտարակները միջակ տեղ են բռնում փոսի և աշտարակի համեմատութեամբ: Կիսաաշտարակի առավելութիւնը նրանումն է կայանում, վոր նա աշտարակից ավելի եծան և հարմար է՝ սիրոսը տեղավորելու նկատմամբ: Կիսաաշտարակն ավելի եծան է նստում աշտարակից, բայց ավելի թանկ է փոսից ու խրամասից:

Առարակը սիրոսային կառուցվածքներից ամենակատարելագործված տեսակն է: Սիրոսային շինարարութեան կրակի յերկրում, Հյուսիսային Ամերիկայում, աշտարակներն այս շինարարութեան ամենատարածված ձևն են: Աշտարակն ավելի բարդ կառուցվածք է և ավելի թանկ է նստում, քան մյուսները, բայց ունի այն առավելութիւնը, վորը նրա մեջ սիրոսային զանգվածը խիստ հաճախապէս է խտանում, իսկ սա զրական աղբեղութեան և ունենում կերի վորակի վրա: *)

Առհասարակ Հյուսիսային Ամերիկայի անասնաբուժները հսկայական նշանակութեան են տալիս սիրոսային շինարարութեան և առում են, վոր բնդհանրապես սիրոսային շինարարութեան յեվ մասնափայտ սիրոսային առարակների կառուցումը գյուղատնտեսությանը կյանքում ամենախոսքը և ամենամեծն են հանդիսանում այն ժամանակվանից սկսած, յեր կառուցվեց առաջին գյուղատնտեսական մեքինան:

ՇԵՆՔԵՐ ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ԿՍՄԱՐ

Յուրաքանչյուր կոլտնտեսութեան առաջին հերթին անասունների համար պետք է հարմարացնեն և ոգտագործեն իր բոլոր ունեցած հարմար տնտեսական շենքերը: Սկզբում միանգամայն բավական է սարքել անասնաբակեր, արեւելյան և հյուսիս-արեւելյան կողմերից, այսինքն մշտական քամիների կողմերից կառուցելով ծածկեր (НАЗЕСЫ):

Այլքի առաջ մենքնալով այն հանգամանքը, վոր նախկին կուլակային շենքերը մեծ չեն և գտնվում են մեկը մյուսից հեռու: Կարգ է, վոր նրանք պետքական կլինեն ապրանքային մատուցման և մաս-կաթնադործական ֆերմաների գոյութեան սկզբում միայն: Հետագայում, անասունների հսկողութեանը հարմար դարձնելու, ավելի մեծ թափով անասուններ պահելու համար անհրաժեշտ կլինի կառուցել հատուկ հորթանոցներ, կովանոցներ և այլն շենքեր՝ համապատասխան ծավալով:

*) Սիրոսային շինարարութեան մասին տես Ի. Գրիկալիկովի, Ֆ. Զորնիևի և Ի. Ռոստովի «УСТРОЙСТВО СЛОСОВЫХ ферм». Հյուսիսային կողմից. Ռոստով-Դոն 1939 թ.

Անասունների համար շենքեր կառուցելու պետք է ընդունել հետևյալ չափերը.—

Գոմերի հատակի տարածությունը.—

1) Կթու և ծնու կովերի համար—5,45 քառ. մ.

2) Զեռքով կերակրվող հորթերի համար—1,5 ք. մ.

3) 6—18 ամսական հորթերի համար—3,8 ք. մ.

4) Ցեղային ցուլերի համար—7,5 ք. մ.

5) Հասակավոր, չկապվող անասունների համար—4,13 ք. մ.

Այսպիսով կատարվող անասունների համար՝ 15 խորանարդ մետր, մինչև 18 ամսական հորթերի համար—10 խ. մ.

«Սկոտավոր»-ի խորհրդանշանություններում մեծ չափով կատարվող շինարարության ընթացքում ընդունվել է անասունների շենքի ընդհանուր (ստանդարտ) ձևը, վորը հավասարապես հարմար է գանաղան հասակի անասունների տեղավորման համար:

Ահա այդ ձևի անասնոցի չափերը — յերկարությունը — 64,45 մետր, լայնությունը — 9,45 մ., պատերի բարձրությունը (հատակից մինչև առաստաղ — 2,75 մ. ծղոտե (կավածեմ) պատերի հասությունը — 0,43 մ.:

Գոմը մեջտեղից յերկու մասի յե բաժանվում կերը տեղափոխելու ճանապարհով, 3—4 մետր լայնությամբ: Գլխավոր սուղքը յերկու դուռ ունի, 2,2 մ. լայնությամբ: Մնացած մուտքերը միադուռ են՝ 1,10 մ. լայնությամբ: Լուսամուտների տարածությունը կազմում է հատակի տարածության 1,15 մասը: Լուսամուտների չափը—1,05 × 0,85 մետր, զամի ուղի ծավալը—1503 խորանարդ մետր:

Մուտքների վրա անասունները տեղավորվում են յերկու շարք: Կերամանները զամի լայնության պատերի մոտ են, իսկ անց ու դարձը կատարվում է զամի յերկարությամբ, մեջտեղով: Կերամանների լայնությունն է 0,8 մետր, անցքի լայնությունը—1,40 մ.: Կովերի տեղերի լայնությունը—1,1 մետր, յերկարությունը—1,55 մ.:

Այսպիսի գոմում կարելի յե տեղավորել 100 կթու կով կամ 150 հորթ, վորոնք պիտի լինեն 6-ից մինչև 18 ամսական հասակի: Առանց կապելու տեղավորվում է 120—240 կով (և առհասարակ հասակավոր անասուններ), կամ 6—18 ամսական 180—200 հորթ:

Ինչպես մենք արդեն ասացինք, շինարարության համար պետք է աշխատել ոգտադործել տեղական նյութերը:

Հարկը (ծղոտը), յիղեզը, կավը, ցախը և այլն, անպայման պետք է ոգտադործվեն լայն չափով, քանի վոր Խորհրդային Միության սոցիալիստական արդյունաբերության շինարարությունը պահանջում է հսկայական քանակությամբ աղյուս, կիր, ցեմենտ, յերկաթ, տափաղաններ, չորսուններ և այլն: Այսպիսի նյութեր ստանալու վրա

չպետք է հույս դնել: Հարկավոր է ոգտադործել տեղերում շինարարական նյութեր արտադրելու բոլոր ենարավորությունները, սեփական միջոցները և գոյություն ունեցող սարքավորանքը:

Մեծ նշանակություն ունի շենքի համար հարմար տեղ ընտրելը: Ընդհանրապես բոլոր շենքերը պետք է կառուցել չոր տեղերում, վորոնք նայում են դեպի հարավ, կամ հարավ-արևմուտք, մի փոքր թեքված են և հնարավորին չափ պաշտպանված արևելյան և հյուսիս-արևելյան կողմից: Շենքերի միջև յեղած տարածությունն ևս նշանակություն ունի սպասարկման ու դեկավարման տեսակետից:

Տեղն ընտրելիս հարկավոր է խստորեն ինկատի առնել հրդեհներից պաշտպանվելու կանոնները և օգնատել, վոր շենքերն ափսոսելով տեղ իրար մոտիկ չլինեն: Անասունների շենքերը չպիտի կառուցել բնակելի տների, արհեստանոցների, աղորիքների, հացի շտեմարանների և այլ շենքերի մոտ: Ամենից լավ է անասունների բոլոր շենքերը կառուցել կոլտնտեսության կենտրոնական ագարակից դուրս: Նոր, բոլորովին աղատ բնակարաններից հեռու տեղերն ամենահարմարն են այսպիսի շինարարության համար:

Բոլոր դեպքերում հարկավոր է խուսափել ճանապարհների մոտիկությունից, վորովհետև վերջիններս հաճախ վարակիչ հիվանդությունների տարածման պատճառ են դառնում:

Անասունների շենքերի համար ընտրված տեղերը պետք է հետազոտվեն սանիտարական տեսակետից: Առանձնապես պիտի հրաժարվել այնպիսի տեղերից, վորտեղ առաջ յեղել է անասունների գերեզմանոց, կամ վորտեղ անասուններ են մորթվել: Շենքերը չպետք է կառուցել նաև ճանճոտ և առհասարակ խոնավ տեղերում, փոսերում ու ցածր տեղերում, վորտեղ հավաքվում է ունձրևի դժճան ջուրը: Բլրակները և առհասարակ բարձրադիր ու բաց տեղերն ևս հարմար չեն, վորովհետև յենթակա յեն քամու ազդեցության:

ՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ

Մենք արդեն ասացինք, վոր շինարարական նյութեր ընտրելիս միշտ պետք է ոգտադործել տեղում յեղածը: Մեր յերկրամասը շինարարական նյութերի առատությամբ բացառիկ նպաստավոր պայմանների մեջ է գտնվում:

Մեր կլիմայի պայմաններում հաղը (դարմանը) անփոխարինելի նյութ է վոչ միայն տնտեսական, այլ և բնակելի շենքերի կառուցման համար: Հարդի արտադրության եժանությունը խոշոր շափով իլիցնում է հարդյա շենքերի արժեքը: Հարդաշեն կառուցվածքները մյուս շինանյութերով կառուցվածքից տարբերվում է չորանով, վոր նրանք ցուրտ չեն անցկացնում և ամառվա շոգ ժամա-

նակ ել չեն տաքանում: Հարգյա շենքերում ձմեռը ցուրտ չե, վոչ ել ամառը շոգ:

Յեղեգը արժեքավոր նյութ ե կտուրներէ, հասակների վրա փը- ոհլու ե պատերի համար (բնակելի ե տնտեսական շենքերում): Յեղեգ- նյա կտուրներէ թեթևությունը ե յեղեգի թույլ տաքանսլը շատ ար- ժեքավոր են շինարարական գործում: Յեղեգնյա կտուրների, պատե- րի ու առաստաղների շնորհիվ շենքերի արժեքն ել խիստ եժե՛ն ե նստում:

Հրդեհից պաշտպանվելու համար յեղեգնյա կտուրներն այնպե՛ս վառնողավոր չեն, ինչպե՛ս կարծում են շատերը: Անասունների շենքե- րը, վորոնք ծածկվում են յեղեգով, մեր կլիճայի պայմաններում շատ զեղքերում չեն պահանջում թանդարժեք առաստաղներ: Հարկավոր ե միայն ներսից կավով ծեփել ե սպիտակացնել կտուրը: Այսպիսով շենքը կլինի տաք, մաքուր ե լուսավոր:

Կավը լավագույն ե ամենաեժե՛ն շինանյութն ե պատերի ե հա- տակների համար: Ծնորհիվ շուրը դժվարությամբ անցկացնելու հա- կությանը, կավե պատերը համարվում են բավականաչափ առողջա- պահական: Կավը խիստ հարժար ե հատակի համար, մանավանդ յեղք շենքում տեղավորում են թույլ ե հիվանդ վոտներով կենդանիներին:

Յերբեմն կարիք ե լինում փոխել կավե հատակների վերին շեր- տը ե դա եժե՛ն ե նստում, քանի վոր այդ աշխատանքը շատ հա- սարակ ե:

Լավ առփառափած կավե հատակը, վորին խառնված ե լինում ժը- դեղ կամ հարդ, չի ճաքճքում ե բավական յերկար ե մնում:

Բարձ ու ավագը կտոնվեն յեթե վոչ յերկրամասի բոլոր, հա- մենայն դեպս շատ տեղերում:

Միակ բանը, վորը չկա յերկրամասի բոլոր առփառափային ու նախալեռնային մասում, դա անտառանյութն ե: Մենք շինարարական անտառներ ունենք լեռներում: Լեռնային անտառի փայտի վորակը լավ ե, բայց նրա մթերումն ու տեղափոխությունն այնքան թանդ ե նստում, վոր մեծ մասամբ ստիպված ենք լինում գերադասել մեր Միության հյուսիսային անտառների փայտեղենը:

Ցախը անփոխարինելի նյութ ե համապատասխան շենքեր կա- ուցելու համար: Անասուններին պահելու բոլոր շենքերը (կովանոց- ներ, ցուլանոցներ, հորթանոցներ, հորթեծնության շենքեր, հիվանդ անասունների գոմեր ե այլն) պետք ե լինեն լուսավոր, չոր, անտ- սունների տեղավորման համար հարմար ե լավ ողափոխվող,

Այս հիմնական պահանջներին բավարարող շենքերը փանդա- մայն պետքական են անասունների առողջության տեսակետից: Պահ- պանելու այսպիսի կարիք ունեն թե մեծ անասունները ե թե հորթերը:

Այստեղ ափելորդ չի լինի ասել, վոր կոլտնտեսություններում թանդարժեք, հիմնական շենքեր կառուցելն ավելորդ շուայլություն ե՝ մանավանդ մեր կլիմայական համեմատաբար տաք պայմաններում: Այդպիսի շենքեր կառուցելն ուրիշ բան չե, բայց յեթե միջոցների ապարդյուն վատում: Ներքին սարքավորման գեղեցիկ տեսքն ես ավելորդ շուայլություն ե, թանդ ե նստում, անպի՛ն չափով շինա- նյութեր ե պահանջում:

Մենչե կառուցվելիք շենքերի նախադժե՛նը հարկավոր ե 2—3 կոլտնտեսականների (ավելի լավ ե շինարարական գործի մասնագետ- ների—առադձագործների, քարտաշների ե այլն) ուղարկել այն խոր- հրդային ու կոնկրետ տնտեսությունները, վորտեղ շինարարությունն արդեն ավարտված ե: Կասկածից դուրս ե, վոր հաշվի առնելով հա- րեվանների փորձը, մասնելով սեփական ուղղումներ, շինարարու- թյունն ավելի մեծ ճշտությամբ ե կանոնավոր կկատարվի: Խնայո- դություն անելով ընդհանրապե՛ս շինարարության մեջ ե՝ մասնա- վորապե՛ս հիմնական շինարարության մեջ, բավական կիջնի կառուց- վելիք շենքերի ինքնարժեքը:

Ծնու կովերը ե բոլոր մատղաշ անասունները (մեկ տարեկա- նից մեծ) պահելու համար Հյուսիսային Կովկասի պայմաններում բա- վական ե սկզբնական ժամանակներում ունենալ չոր ե ծածկեր ունե- ցող անասանոցներ:

Տեղական ցեղային ցուլերի, ինչպե՛ս ե միտիանների համար տաք շենքեր հարկավոր չեն: Արտասահմանյան կուլտուրական, ցեղային ցուլերի համար այդպիսի շենքեր ունենալն անհրաժեշտ ե:

Նույնպիսի տաք շենքեր են հարկավոր նաև հորթերին պահելու համար՝ նրանց կյանքի առաջին ձմեռվա ընթացքում:

Անասունների հիվանդանոցները ե ձմեռը ծնող կովերի շենքերը նույնպե՛ս պիտի տաք լինեն ե՝ առաստաղ ունենան:

Շինարարության ընթացքում միշտ պետք ե ինկատի ունենալ մի շարք կարևոր հանգամանքներ, այն ե՝ բոլոր այդ շենքերը պետք ե լինեն չոր, լուսավոր, ընդարձակ, կանոնավոր ողափոխությամբ ե առանց միջանցիկ ջրամիների: Յեղշուրավոր անասունները, ինչպե՛ս ե առհասարակ բոլոր անասունները, ամենից առաջ առաւաղում են կեղտից, խոնավությունից ե միջանցիկ ջրամիներից, վորոնք առաջ են բերում զանազան հիվանդություններ ե մահացության շատ զեղքեր:

ՄԵԳԵՆԱՅԱՅՈՒՄ

Մեքենայացման նպատակն ե հեշտացնել աշխատանքը, կրճատել աշխատող ձեռքերի թիվը, արագացնել աշխատանքների ընթացքը, կրճատել ե նույնիսկ բոլորովին վերացնել կերամթերքների կորուստը:

և կեղտոտվելը. քաղաքի անասունների շենքերի և կերտաղանտների քի առողջապահական գրուկթյունը:

Առաջին հերթին մեքենայացման պիտի յենթարկվի ջրամատակարարումը: Ջրհորներից և լճակներից ջուրը ջրմուղային աշտարակների մեջ անդափոխելու համար ոչնաք և դնել մի վորակե շարժիչ մեքենա, վորով դալի չափով կհեշտանա ու կեծանանա անասունների պահպանությունը:

Չնայելով քուսպ, ծղոտ կտրատող, արմատահատող մեքենաներ ու ելեկատորներ: Սրանց միջոցով վերամշակելով կերը, տեղափոխելով նրան անասուններին բաշխելու համար, ինչպես և մեքենայացման միջոցով լցնելով և դատարկելով սիլոսը, մեծ չափով կխրհայվի բանվորական ուժը, կարագանա կերամթերքների պատրաստությունը, կպահպանի կորուստները, կերը չի աղտեղվի և այլն:

Կերի անդափոխման մեքենայացումը, սարքավորումը պարզ ու հասարակ են և մասշնի յեն կոլտնտեսության լավ վարպետ—ատաղձագործին և դարբնին:

Կախովի, շարժական արկղները, վորոնք հարկավոր են կերը դեպի բաշխման տեղը տանելու համար, ինչպես նաև դոմի աղբը դուրս տանելու համար,—թեև մեծ ծախսեր են պահանջում, բայց շատ հեշտացնում են աշխատանքն ու կրճատում են բանվորական ուժը:

Սիլոսային կառուցումների մեքենայացումը խոշոր չափով պահպանում և սիլոսի կերերի արժեքն ու արագացում և սիլոսը պատրաստելու, լցնելու և դատարկելու աշխատանքները:

Կերի բերքահավաքման ու մթերման ընթացքում, անասուններին խնամելիս և կերակրելիս միշտ կլինեն այնպիսի դեպքեր, յերբ մեքենայացումը դործադրելի յե և ձեռնառու:

ԱՆՈՒՍԱՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Մտածված բրիգադներ.—Աշխատանքի ճիշտ կազմակերպումը հիմնական պայմանն է կոլեկտիվ անասնաբուծության հաջողակ և իրական զարգացման համար: Աշխատանքի կանոնավոր կազմակերպման դեպքում յուրաքանչյուր կոլտնտեսական գիտի, թե ինչ, յերբ և վորտեղ պետք է անի ինքը, գիտի իր պատասխանատվությունը հանձնարարված գործի համար և այն, թե ինչ կստանա իր աշխատանքի համար:

Անասնաբուծության մեջ, ինչպես և կոլեկտիվ տնտեսության բոլոր ճյուղերում, աշխատանքի կանոնավոր կազմակերպման կարևորագույն պայմանները հետևյալներն են.—դիմադրկության և կոլտնտեսականների վարձատրման մեջ հավասարանքի վերացումը, անասուններին խնամող կոլտնտեսականների հոսունության վերացումը և մեշտական բրիգադների կազմակերպումը:

Տնտեսության աշխատչության մեջ բրիգադը հանդիսանում է աշխատանքի կազմակերպման կարևորագույն ողակը, ուստի նրա ամբողջական վրա պետք է առանձնաատուկ ուշադրություն դարձնել: Բնականապես բրիգադները պետք է ունենան կոլտնտեսականների մշտական կազմ: Հարկավոր է, վոր անասուններին խնամելու աշխատանքը նույն բրիգադը կատարել վորքան կարելի յե յերկար ժամանակվա ընթացքում, որինակ, մեկ տարուց վոչ պակաս: Աշխատողների հաճախակի փոփոխման շնորհիվ առաջ է գալիս դիմադրկություն, քանի վոր անասունները ձեռքից ձեռք են անցնում և նրանց համար փաստորեն վոչ վոր պատասխանատու չե: Հաճախակի փոփոխումների դեպքում անկարելի յե ստեղծել փորձված, իրենց գործին հմուտ կադրեր: Անասուններին ուշադրությամբ, խնամել, անասնաբուծության անհրաժեշտ վորակյալ աշխատողներ ունենալ կարելի յե միայն բրիգադի մշտական կազմի դեպքում: Անասունների սպասարկման բրիգադներ կազմակերպելիս հարկավոր է ընտրել ամենափորձված, տրվյալ աշխատանքով հետաքրքրվող կոլտնտեսականներ:

Բրիգադի մեծությունը, նրա կազմը կախված է նրանից, թե նա քանի՞ անասուն է խնամում և կոլտնտեսության վարչությունն արտադրանքի ի՞նչ նորմաներ է վորոշել: Բրիգադը պետք է լիովին սպասարկել մի վորոք խումբ լոնտուցների, ուստի սպրանքային ֆերմաներում, վորտեղ սովորաբար հավաքվում են զանազան խմբակների անասուններ, հարկավոր է կազմակերպել առանձին, մասնագիտացված խմբակներ,—կովերին խնամող, հորթերին մեկուսացնող, մառաշ անասուններին խնամող և այլն: Այն կոլտնտեսություններում, վորտեղ համայնացած նարիբը փոքրաթիվ է, նպատակահարմար է կազմակերպել մի ընդհանուր բրիգադ, բայց վերջինս բաժանել հատուկ խմբակների և սրանցից ամեն մեկին և ամեն մի կոլտնտեսականի ամբողջ վորոշ քանակությամբ անասուններ:

Բրիգադը չպետք է լինի մեծաթիվ, վորպիսպի դեկավարությունը, վերահսկողությունն ու հաշվառը հեշտանան: Բրիգադի սպասարկած անասունների թիվը մոտավորապես հետևյալն է.—200 կով, 200 յեղ, 150 հորթ: Առաջին դեպքում բրիգադն աղատվում է կենդանիների սպասարկելու անմիջական աշխատանքից, իսկ մյուս դեպքերում բրիգադների պարտականությունները կատարում է անասնապահը կամ հորթապահը (սղամարդ կամ կին): Հաշվառը կատարելու համար յուրաքանչյուր բրիգադում ամենագրագետ կոլտնտեսականներից ընտրվում է հատուկ մարդ:

Բրիգադի կազմը վորոշվում է վոչ միայն անասունների քանակությամբ, այլ և նրանց համար գոյություն ունեցող շենքերով և նայած այն հանգամանքին, թե այդ շենքերը, վերջապի են

հարմարեցված մեքենայացման համար: Սակայն իհարկե ընդի տա-
րողությունը չի կարող հիմնական պայման լինել բրիգադի մեծու-
թյունը վորոշելու համար:

Յեթե անասունները տեղավորվում են փոքր անասնանոցներում,
առանձին, փոքր բրիգադներ չպետք և կազմակերպել, այլ աճելի լավ
և բրիգադը բաժանել առանձին խմբակների, վորոնք և կկատարեն
անասունների ամբողջ սպասարկումը, լիովին պատասխանատու լի-
նելով կենդանիների պահպանության և շենքերի կարգ ու կանոնի
համար:

Անհրաժեշտ և յուրաքանչյուր բրիգադի տալ արտադրական վո-
րոշ առաջադրություն, վորտեղ պիտի մատանշվի վոչ վիայն անա-
սունների քանակն ու կատարվիլիք աշխատանքը, այլ և ստացված
արտադրանքի քանակն ու վորակը (կաթի քանակն, աճեցրած անա-
սունների թիվը ու նրանց զիրությունը, կշիռը) և կերի ծախսը:

Ստացված արտադրական առաջադրությունը և նրա՝ աշխուրհով
գնահատումը անհրաժեշտ և բրիգադի ներսում հասցնել մինչև յու-
րաքանչյուր առանձին խմբակ, մինչև յուրաքանչյուր կոլտնտեսական:
Անհրաժեշտ և ճշտությամբ բաժանել պարտականությունները: Բրիգա-
դի յուրաքանչյուր առանձին անդամի, — անասնապահի, հորթապահի
(տղամարդ կամ կին) և այլ աշխատողների պետք և ամբացնել վորոշ
քանակությամբ անասուններ, վորոնց պրության համար ամեն մեկն
անձնապես պատասխանատու չի: Յուրաքանչյուր կոլտնտեսական
պետք և գիտենա իր անասուններին, իր պարտականությունները:

Անասուններին վորոշ կոլտնտեսականների պետք և ամբացնել
այնպես, վոր կոլտնտեսականն իրեն ամբացված անասուններին օգտ-
արկե լրիվ չափով: Հարկավոր և պարտապետ կերը, կերակրել անա-
սուններին ու շենքերը պաշտոն պահել: Կերը տեղափոխելու, ջուրը
կրելու, աղը զուրս տալու և գիշեր ժամանակ անասուններին հը-
կելու համար պետք և նշանակվին հատուկ կոլտնտեսականներ:

Առանձնահատուկ ուշադրություն պետք և դարձնել բրիգադի բն-
քի բնորոշյան, վորոնք պատասխանատու չեն բրիգադի ներսում աշ-
խատանքը կազմակերպելու, կոլտնտեսականների ուժերը դասավորե-
լու, նրանց միջև արտադրական առաջադրությունը բաշխելու և անա-
սունները, ինվենտարն ու կովերը կոլտնտեսականների միջև բաշխելու
համար: Ապրանքային ֆերմաներում բրիգադի բն անմիջականորեն յե-
թարկվում և ֆերմայի վարչին, իսկ կոլտնտեսություններում, վորտեղ
ֆերմաներ չկան, վարչության այն անդամին, վորը վարդւմ և անա-
սնաբուծությունը: Իսկ բրիգադի ներսում անասունների դրության
ինվենտարի, արտադրանքի քանակի ու վորակի, կերի կանոնավոր ոգ-
տագործման համար անմիջականորեն պատասխանատուություն են կը-

ում կոլտնտեսականները, վորոնք սպասարկում են իրենց ամբացված
անասուններին:

ԳՈՐԾԱՎԱՐՁ ՅԵՎ ԱՐՏԱԴՐՈՒՅԹԻ ՆՈՐՄԱՆԵՐ

Ելայն չափով պիտի տալ յաճախելի լավագույն կոլտնտեսային անասնա-
բուծական մեքենաների փորձի հիմամբ վրա բրիգադում առնաճող կոլ-
տնտեսականների սպասարկումը՝ անասունների վորոն խմբակներին, այն-
պես, վոր անասնաբուծական բրիգադի յեվ սրա մեջ մեծող կոլտնտես-
ականների առնաճանքը վարձատրվի՝ ըստ նրանց առնաճանքի արտադրան-
քի (կրկնված կաթի քանակը, մաղաճ անասունների անումն ու կոխոր:
ձնված անասունների քանակը յեվ այլն):

(ՀԿ(Գ)Կ Կենցկումի 1932 թվականի փետրվարի 4-ի վորոշումից՝ կոլ-
տնտեսությունների կազմակերպչական-օժեսակական ամբաստանման հերթա-
կան միջոցառումների մասին):

Գործավարձը, կոլտնտեսականների աշխատանքի ճիշտ հաշվառն
ու գնահատումն աշխուրհով, յեկամուտների բաշխումն ըստ յուրա-
քանչյուր կոլտնտեսականի աշխատանքի քանակի ու վորակի, — ահա
կոլտնտեսային աշխատանքի ճիշտ կազմակերպման հիմնական պայման-
ները: Գործավարձն արդեն օտուգված և կոլտնտեսային միլիոնավոր
մասսաների կողմից: Նա լայն գործադրություն և գտել կոլտնտեսա-
յինների՝ դաշտագործական աշխատանքներում: Նա պետք և կազմա-
կերպվի և լայն չափով կիրառվի նաև անասնաբուծության մեջ:

ՀԿ(Բ)Կ Կենտրոնական Կոմիտեն կոլտնտեսությունների կազմա-
կերպչական-տնտեսական ամբաստանման հերթական միջոցառումների
մասին, իր 1932 թվի փետրվարի 4-ի վորոշման մեջ առանձնապես
մատնանշում և, վոր—

«Գործավարձն ամբաստանելու, հաշվառն բաշխվելու յեվ յուրա-
քանչյուր կոլտնտեսականի առնաճանքն ըստ քանակի յեվ վորակի գնահա-
տելու վերաբերյալ խորհրդների 6-րդ համադրումարի վորոշումների գործնա-
կան իրագործումը օտուգանելու և մնալ իբրիվ վարավորագույն խնդիր»:

Գործավարձի նշանակությունը հսկայական և Նա հանդիսանում
և լավագույն ձևը՝ յուրաքանչյուր կոլտնտեսականի շահագրգռվածու-
թյունը (իբ աշխատանքի արդյունքներով) ուժեղացնելու հազար:
Գործավարձը բարձրացնում և աշխատանքի արտադրողականությունը,
կրճատում և այս կամ այն առաջադրությունը կատարելու համար
պահանջվող բանվորական ուժը, ապահովում և արտադրանքի վորակն
ու ավելացումը: Գործավարձի միջոցով կանոնավոր և խնայողաբար
են ոգտագործվում նյութական միջոցները (կեր, ինվենտար, սարքա-
վարանք և այլն), Այս բոլորը միասին, վերցրած՝ բարձրացնում և թե ամ-
բողջ կոլտնտեսության և թե յուրաքանչյուր առանձին կոլտնտեսա-
կանի յեկամուտը:

Գոյտնտեսութիւններէ փորձը ցույց տվեց, վոր լավագոյնը և ամենահասկանալին հանդիսանում է խմբակային գործավարձը, վորով յուրաքանչյուր կոլտնտեսականի աշխատանքի գնահատումը աշխուրհով՝ կատարվում է հենց խմբակով, հաշվի առնելով նրանց կատարած աշխատանքի քանակն ու վորակը: Ով շատ և լավ է աշխատել, չատ աշխուր և գրվում նրան, ով աշխատանքի չի յեղել, չի կատարել իր նորման, վատ է կատարել աշխատանքը,—քիչ աշխուր կատարու:

Աշխատանքի գործավարձային գնահատում կատարելիս, անհրաժեշտ է ըզլոր աշխատանքները խմբակների բաժանել ըստ նրանց դժվարութեան և պահանջած վորակավորման: Պետք է վորոշել այն քանակական ու վորակային ցուցանիշները, վորոնց համաձայն պիտի հաշվի առնվի ու գնահատվի յուրաքանչյուր կոլտնտեսականի աշխատանքը: Աշխատանքներն ըստ դժվարութեան և վորակավորման խմբակների բաժանելիս, պետք է ղեկավարվել Կոլտնտեսներուն սահմանած բաշխման ձևով: Բոլոր աշխատանքները, նայած նրանց կատարման դժվարութեան և աշխատողից պահանջված վորակավորման, Կոլտնտեսներուն բաշխել է հինգ խմբակների, հետևյալ գնահատումներով.—

1-ին խմբակ,—քերիվ աօխատմեմեք, վորոնք որական գնահատվում են 50 հարյուրերորդական աշխուր:

2-րդ խմբակ,—միջակ աօխատմեմեք, 75 հարյուրերորդական աշխուր:

3-րդ խմբակ, ծանր հատաքակ, աշխատանքներ,—1 աշխուր (որական):

4-րդ խմբակ,—ծանր, հատուկ փառառւթայուն պանեմըսդ աշխատանքներ, որական 1,25 աշխուր:

5-րդ խմբակ,—վորակալ աօխատմեմեք,—մեկ ու կէս աշխուր:

Մտադործական և մտակաթնագործական անասնաբուծութեան մեջ առաջին խմբակին են պատկանում պահապանները, բեռեր տեղափոխողներն՝ առանց բեռնելու ու դատարկելու: Երկրորդ խմբակին պատկանում են ջրկիրները, հովիվների ձեռքի տակ աշխատողները, անասնապահները, զրոսնող անասուններին հսկողները: Երրորդ խմբակին պատկանում են հաշվառողները, անասնապահ-կթողները, հորթապահները, հովիվները, ծանր աշխատանք կատարող բանվորները (փայեր և խրամատներ փորելը, սիլոս կորելը, բեռնելով և դատարկելով հանդերձ՝ բեռնը տեղափոխողները): Զորրորդ խմբակին պատկանում են բրիգադիւրը, մինչև 200 զլուխ անասուն ունեցող ֆերմայի վարիչը, անասնաբուծական շանիտարները: Հինգերորդ խմբին պատկանում են չվարձված մասնագետները—անասնաբույժները, անասնաբուծական և 200 զլիւից ավելի անասուն ունեցող ֆերմաների վարիչները:

Քանակական ու վորակային ցուցանիշները, վորոնցով հաշվի չեն առնվում և գնահատվում են աշխատանքները, սահմանվում են այն որական բեռնվածութեան հիման վրա, վորը վորոշվում է սպասարկվող անասունների թվով: Նորմաների մշակումը պահանջում է առանձնահատուկ ուշադրութեան, քանի վոր այստեղ կարելի չէ ծայրայեղութիւնների մեջ ընկնել: Այս բոլոր պայմանները հաշվի չառնելու դեպքում կարող են սահմանվել ցածր նորմաներ, վորի հետևանքով կծախսվեն ավելորդ բանվորական ձեռքեր, կպահանջվեն մեծ քանակութեամբ աշխուրեր: Վերջին հաշվով կստացվի այն հետևանքը, վոր կոլտնտեսութիւնների յեկամեաւանքը բաժանելիս աշխուրը ցածր կը վարձատրվի: Յերկրորդ ծայրայեղութիւնը, դա բարձր, անիրագործելի նորմաների սահմանումն է: Այսպիսի նորմաներն ընդհանրապէս կրիչներն կոլտնտեսականների շահագրգռվածութեանը, հետևապէս նաև աշխատանքի արտադրողականութեանը:

Նորմաները պետք է միանգամայն հասկանալի լինեն յուրաքանչյուր կոլտնտեսականի: Նրանց մշակմանը պետք է ներգրավել կոլտնտեսային լայն մասնաներին: Ճշնելով նորմաները խմբակների, բրիգադների ժողովներում և արտադրական խորհրդակցութիւններում: Կոլտնտեսականների այսպիսի մասնակցութեամբ կատարված ըննութիւնն հետո միայն նորմաները պիտի ներկայացվեն կոլտնտեսութեան հաստատման: Այս կերպ սահմանված նորմաները պետք է ժամանակ առժամանակ ստուգվեն և հավասարվեն աւաջագոր կոլտնտեսականների լավագոյն ցուցանիշներին:

Բեռնվածութեան որական նորմաներն ինքն ըստ ինքեան չեն վճռում աշխատանքի կազմակերպման հարցը և չեն վորոշում աշխատանքի արդուները: Գործավարձի հիմնական պայմանը հանդիսանում է կոլտնտեսականի կատարած աօխատմեմեքի յուրաքանչյուր միավորի գնահատումն աօխագի: Կոլտնտեսականի աօխատմեմեք պիտի գնահատվի միջ թե քոս նրա սպասարկած անասունների քանակութեան, այլ քոս արտադրանքի քանակի յիվ վորակի.—աճեցրած հորթերի քանակը, նրանց կշիւր վորոշ հասակում, աճեցվող, չաղացվող և այլ անասունների որական աճումը կիրգրամներով, ծնու կովերին խնամելիս—ծնած կովերի տոկոսը, ծնված հորթերի թիվը, անասուններին ձմեռը պահելու դեպքում—նրանց գիրութիւնը և այլն:

Այս հիմնական կանոնի պահպանումը գործավարձի ճիշտ կազմակերպման անհրաժեշտ պայմանն է: Դրա համար պետք է սահմանվի բրիգադին և վորոշ խմբակին պահ-կարգադիր տալու կարգը, վորտեղ պիտի ցույց տրվի, թե ի՞նչ վորակի և ի՞նչ արտադրանք պետք է տա բրիգադը կամ խմբակն այս ինչ ժամանակվա ընթացքում: Պահ-կարգադրում անհրաժեշտ է ցույց տալ նաև գործավարձային ընտ-

հատուակն աշխարհորդ, մշակվող արտադրանքի միավորը: Արտադրանքի միավորի գնահատությունը կատարվում է յուրաքանչյուր աշխատանքի որակյան բեռնվածության հիմունքով, ինչպես նաև պլանով առաջադրված վորակային ցուցանիշների հիմունքով:

Որիմակ, Հորթապահ կնոջն առաջադրությունն է տրված պահել 30 հորթ մինչև 4 ամսական դառնալը, իսկ հորթի որակյան նոր կըշիռը մեկ կիլոգրամ է: Որակյան բեռնվածության նորման 30 հորթ: Հորթապահի աշխատանքը վերաբերում է յերըրդ լսմբակին, այսինքն, որակյան նորման կատարելու համար նրան պիտի տրվի մեկ աշխոր: Ներկա առաջադրությամբ հորթապահ կինը պետք է տա $0,5 \text{ կգ} \times 30 = 15$ կիլոգրամ աճ կենդանի կշռի վրա, վորի համար նրան տրվում է 1 աշխոր: Հետևապես, մեկ կիլոգրամ նոր աճը պիտի գնահատվի՝ $100 : 15 = 6$ հարյուրերորդական աշխոր:

Արտադրանքի միավորի գնահատման նորմաները պետք է սահմանվեն յուրաքանչյուր յեռամայակի համար առանձին և ամբողջ տարվա համար, կոտնտեսության արտադրական պլանը կազմելիս: Յեթե նախիրը քիչ է ուսումնասիրված, հարկավոր է ստուգում կատարել և տվյալները ճշտել ամեն ամիս: Ստուգման արդյունքները պետք է քննության յենթարկվեն բրիգադի ժողովներում և արտադրական խորհրդակցություններում:

Աշխատանքի կազմակերպման կարևոր հարցն է կոտնտեսականների շահագործվածության արմատավորումը՝ մեծ քանակությամբ և լավ վորակի արտադրանք տալու համար: Աշխատանքի գնահատումը միայն այն ժամանակ ճիշտ կլինի, յերը նա վոչ միայն կապահովի առաջադրված պլանի կատարումը, այլև կշրղեն կոտնտեսականներին դերաշատարել այդ պլանը: Անանտարածության արդյունավետության համար մղվող պայքարում, զլանային առաջադրությունների կատարման ու գերակատարման համար մղվող պայքարում, կոտնտեսականների նյութական շահագործվածությունն ապահովելու համար, պետք է կիրառել յարախուսման մեթոդները, լրացուցիչ աշխորեր տալով առաջադրված նորմաների գերակատարման համար:

Յերկրային կազմակերպությունների վորոշումների համաձայն, սահմանված պլանից ավելի ստացված արտադրանքի արժեքը (պետական գներով) բրիգադներին պետք է տրվի կոտնտեսականների մեջ բաժանելու համար, ամեն մեկի վատակած աշխորերի համաձայն: Այս միջոցառումն ամբողջովին պետք է կիրառվի կոտնտեսություններում:

Արտադրանքի աճը և յնայողությունը բրիգադին հանձնելիս, պետք է դուրս դալ կոտնտեսության մեջ սահմանված մասերը՝ սոցիալիստական կուսակման, անբաժանելի, պարգևատրման, կուլտուր-

կենցաղային, սովորելու ուղարկված կոտնտեսականների ֆանդերին և կազմակերպչական ծախքերը ծածկելու համար: Կոտնտեսություններում այս հատկացումները սովորաբար կազմում են 20-ից մինչև 30 տոկոս: Հետևապես ամբողջ զուտ աճը պետք է ամբողջովին բաժանվեն բրիգադում, վորն ստացել է այդպիսի յնայողություն և աճ:

Որիմակ, Բրիգադին առաջադրությունն է տրված ստանալ կենդանի կշռի 100 ցենտներ աճ: Լավ աշխատանքի շնորհիվ, առանց կերն ու նյութիդենը գերածախսելու, բրիգադն ստացել է 120 ցենտներ, այսինքն պլանի հանդեպ 20 ցենտներ ավելի, վորը գնահատվում է 500՝ ուրբի: Կոտնտեսության արտադրական պլանից հետևում է, վոր սոցկուսակման ֆոնդին և կազմակերպչական ծախքերի համար հատկացվում է կոտնտեսության քնդհանուր յեկամտի 27 տոկոսը: Հետևապես բրիգադին պիտի հանձնվի $500 - 135 (500 \cdot 0,27) = 365$ ուրբի, վորը և բաժանվում է կոտնտեսականների միջև, ըստ նրանց վատակած աշխորերի: Յերկրորդ որինակ, բրիգադին առաջադրությունն է տրված 100 կովերից ստանալ 90 հորթ: Գործին ուշադիր վերաբերվելու շնորհիվ ստացված է 95 հորթ, այսինքն պլանից 5 հորթով ավելի: Ավելորդը գնահատվում է 100 ուրբի: Այս դեպքում բրիգադին տրվում է $100 - 27 = 73$ ուրբի:

Յեթե բրիգադը կամ առանձին կոտնտեսականը յնայողությունն են արել կերի ծախսման, նյութերի և յնվենտարի ոգտազործման մեջ, ապա այդ յնայողությունն ևս պիտի գնահատվի ուրբիներով և դուրս գալով հատկացումները, հանձնվի բրիգադին կամ առանձին կոտնտեսականին, վորը յնայողությունն է արել:

Այսպիսով կոտնտեսականներին տալով յնայած միջոցները և արտադրանքի աճը, մյուս կողմից հարկավոր է բրիգադից կամ կոտնտեսականներից գանձել պլանից պակաս ստացված արտադրանքի կամ կերի, նյութերի ու յնվենտարի գերածախսի արժեքը, յեթե այդ պակասն ու գերածախսը առաջացել են անասունների յնամոռների մեղքով (վատ յնամք, կերի անփուլթ պահպանություն, վատնում և այլն):

ՊԱՐԳԵՎԱՏՐՈՒՄ

Բացի վերև ասածից, հարկալոր է լայն չափով կիրառել նաև պարգևատրումը: Յուրաքանչյուր կոտնտեսության մեջ պետք է ստեղծել պարգևատրման ֆոնդ—քնդհանուր յեկամտի 3 տոկոսը: Պարգևատրումը պետք է կատարվի հետևյալ հիմունքան ցուցիչների հիման վրա—

- Արտադրական առաջադրությունների գերակատարում:
- Հորթերի թնկման տոկոսի իջեցում:

- գ) հովհաննիս Կոմիտասի խնայողական քաջամտությունը:
- զ) Սահմանված կենդանի կշիռ իր ժամանակին:
- է) Կերի խնայողական ծախս:
- զ) Բյուտաբարությունը և արտադրության ստացիոնարիզացիան:
- ե) Ուրիշ կոտնտեսությունների լավագույն աշխատանքի փորձը:

նպատակներով:

Բոլոր վերոհիշյալ ցուցանիշների արդյունքները պետք է պարզվեն ամեն ամիս և լավագույն կոտնտեսականները—հարվածայինները պետք է պարգևատրվեն:

ՍՈՍՏՐՑՈՒՄ ՅԵՎ ՀԱՐՎԱԾԱՅՆՈՒԹՅՈՒՆ

Անասնաբուժական խնդրի լուծումը հսկայական կարևորություն ունի: Այդ խնդրի լուծման համար պետք է մտքի լիզացիայի յինթարկել կոտնտեսային լայն մասսաների ամբողջ ուշադրությունը: Աշխատանքային վերելքի, ակտիվության բարձրացման, նախաձեռնություն հղոր ազդակը աշխատանքի սոցիալիստական մեթոդներն են—սոցմըրցումն ու հարվածայնությունը:

Կոտնտեսականների լայն մասսաներին ներգրավելով դեպի սոցիալիստական մրցումն և հարվածայնությունն, անխնայորեն մերկացնելով ծուլերին, աշխատանքը լքողներին ու կորզիչներին, ըստ ըստնելով կոտնտեսականների ակտիվությունը կոտնտեսությունների կազմակերպչական-տնտեսական ամրապնդման ուղղությամբ պայքարելու համար,—պետք է ստեղծել աշխատանքի բարձր վորակ, վերացնել կորուստներն անասնաբուժական տնտեսություն մեջ, կանոնավոր խնամել անասուններին, մաքուր պահել անասնաբակերը և ուրեմն, աշխատանքներին դերժ պահել հիվանդություններից ու համաճարակներից:

Սոցմըրցումն ու հարվածայնությունը պիտի գաունան աշխատանքի մշտական գործող մեթոդներ, Բրիգադիները, ֆերմաների վարիչները պետք է լինեն հարվածայնության ու սոցմըրցման խսկական կազմակերպիչները: Կոտնտեսության մեջ հարվածայինը նույնպիսի պատվովոր տեղ պիտի զբաղի, ինչպիսին նա իրավամբ զբաղում է ֆաբրիկում ու գործարանում:

Սոցիալիստական մրցումը պիտի ծավալվի առանձին կոտնտեսականների, խմբակների ու բրիգադների միջև՝ պլանները կատարելու և գերակատարելու, անասունների լավագույն սպասարկման ու խնամքի համար և այլն: Սոցմըրցման և հարվածայնության արդյունքները պետք է լայն չափով քննարկվեն բրիգադի ընդհանուր ժողովներում, լայնորեն պիտի լուստբանվին կոտնտեսային պատրվագրերում և ռալոնական մամուլում: Լավագույն կոտնտեսական—հարվածայիններին, վերջինս աշխատանքի սոցիալիստական մեթոդներին:

րի իսկական կազմակերպիչներին, անհրաժեշտ է առաջ քաշել խմբակների ղեկավարներին, բրիգադիներին, ֆերմաների վարիչներին պատանների համար, ուղարկել զաարնթացքներ և այլն:

Պլան-կարգադրերի կազմումը: Կոտնտեսությունների և աշխատանքային ֆերմաների տարեկան արտադրական պլանների հիման վրա պետք է կազմվեն ամսական պլան-կարգադրեր: Պլան-կարգադրերն անհրաժեշտ է կազմել այն հաշվով, վոր ամսվա սկզբին նա լայնորեն ջննարկվի բրիգադների ժողովներում և արտադրական խորհրդակցություններում: Պլան-կարգադրերի քննարկման ժամանակ պետք է աշխատել, վոր կոտնտեսականները հանդիպական տլաններ առաջարկեն:

Պլան-կարգադրում պետք է գրվի՝ բրիգադի անվանացուցակը, յուրաքանչյուր կոտնտեսականի աշխատանքը, որսկան բնովածություն նորման, արտադրանքի քանակը և նրա հանձնման ժամկետը, հասանելիք աշխուրի թիվը, արտադրանքի միավորի գնահատումը, լավ աշխատանքի դեպքում հավելումների և վատ աշխատանքի դեպքում կրճատումների գումարը, կերի ծախքը:

Պլան-կարգադիրը պետք է փակցվի բոլոր անասնաբակերում և պետք է լավ հայտնի լինի յուրաքանչյուր կոտնտեսականին:



Отв. редактор
В. К. Цовьян
Техн. редактор
Г. М. Маркарьян

№ 2899

ԲԵ—59

Տվ. և набор 23 XI—1932 г.
Տվ. և печать 16 XII—1932 г.
Об'ем 3 листа
Тираж 2000 экз.

Уполномочен № 1933 Гез.-ви. тип. СНИТО. Статформат А5-148x210 Запас № 6029
Гор. Ростов на Дону.

Անասնաբուծության նշանակությունը	1
Մսատու անասնաբուծությունը Հյուս. Կովկասում	5
Մսատու անասնաբուծության զարգացման ուղիները	8
Մսագործական և մսա-կաթնագործական տնտեսությունը	9
Կոլտնտեսության ապրանքային մսագործական և մսա-կաթ- նագործական ֆերմաների կազմակերպումը	10
Նախընտրյալ կազմակերպումը	11
Տեղական մսատու-լծկան անասունների ցեղերը	15
Կալմիկական անասուններ	16
Մսատու և մսա-կաթնատու անասունների արտասահմանյան ցեղերը	24
Ինչպես բարելավել անասունների տեղական ցեղը	30
Ինչ անել անասուններին ավելի բավ բուծելու համար	35
Ցեղի ընտրություն	35
Ցուլի ողտագործումը և զուգավորման ձևերը	36
Արհեստական բեղմնավորում	39
Արդասավորություն, հղիություն և նրա նշանները	41
Հորթենություն ժամանակը	44
Կերի բազա	45
Կերը	49
Անասունների կերակրումը	53
Անասուններին ջրելը	55
Ցեղի ընտրությունը	60
Ինչը պետք է հաշվի առնել	61
Սիրտային շինարարություն	63
Շենքեր անասունների համար	65
Շինարարական նյութեր	67
Մեքենայացում	69
Աշխատանքի կազմակերպումը	70
Գործավարձ և արտադրության նորմաները	73
Պարգևատրում	77
Սեղմը և հարվածայնություն	78



ՀԻՆԸ 75 ՀԱՊ.
цена 75 коп.

1583

21.522



На армянском языке

Д. В. Романенко

Как разводить и улучшить мясной
скот в Северо-Кавказском крае.

ИЗД-ВО „СЕВЕРНЫЙ КАВКАЗ“

ՀԱՅԿԱՆԵՐՈՒՄ

ՔՈՍՏՈՎ-ԴՈՆ, ՄՈՍԿՈՎԱԿԱՆ ՓՈՂ. 53

ԳՐԱԿԱՆՏՐՈՆ (ԿՆԻԳՈՅԵՆՏՐ)